

УКРАЇНСЬКЕ
СУСПІЛЬСТВО
ТА ЛГБТ
НАПЕРЕДОДНІ
ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ

Інститут соціології НАН України
ДП «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Сасенка»
Експертна група з питань здоров'я й прав геїв та інших ЧСЧ в Україні
Асоціація ЛГБТ «ЛІГА»
ГО «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект»

Українське суспільство та ЛГБТ напередодні великої війни

Національне дослідження ставлення населення України до лесбійок, геїв,
бісексуальних і трансгендерних людей

Максим Касянчук
Василь Маліков
Оксана Рокицька
Олеся Трофименко
Олексій Шестаковський
Святослав Шеремет

Київ — Маріуполь — Таллінн, 2022

УДК 316.472

К23 Касянчук М. та ін. *Українське суспільство та ЛГБТ напередодні великої війни : Національне дослідження ставлення населення України до лесбійок, геїв, бісексуальних і трансгендерних людей* / М. Касянчук, В. Маліков, О. Рокицька, О. Трофименко, О. Шестаковський, С. Шеремет (ІС НАНУ, ЦСЄП, ЕГЗП-Україна, Асоціація ЛГБТ «ЛІГА», Донбас-СоцПроект), — Київ, Маріуполь, Таллінн: Простір-М, 2022. — 154 с.

ISBN 978-617-8055-37-0

Публікація містить результати проведеного опитування дорослого населення (18+) України (за винятком окупованих територій Донецької і Луганської обл., а також АР Крим) в рамках проекту «Зниження рівня стигми та дискримінації ЛГБТ серед представників місцевої влади» (ГО Асоціація ЛГБТ «ЛІГА» спільно з ДП «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Саснка» та ГО «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект» за підтримки Посольства Нідерландів в Україні). Дослідження відбулось до початку широкомасштабного вторгнення Російської федерації в Україну. Результати подано у зіставленні з даними досліджень 2013 і 2016 рр. та сформульовано низку рекомендацій.

- © Протокол дослідження — ГО «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект», 2022
- © База даних — ДП «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Саснка», 2022
- © Текст — М. Касянчук (загальна редакція, Вступ, розділи 2, 3, 6, 7, 9, Додаток 1, Висновки), В. Маліков (Огляд літератури), О. Рокицька (розділи 4, 8), О. Трофименко (Вступ, Методологія, розділи 1, 5), О. Шестаковський (Вступ, розділи 6, 7, 9), С. Шеремет (Рекомендації, Додаток 2), 2022

Kingdom of the Netherlands

Створення цієї книги частково або повністю фінансується в рамках Фонду Прав Людини / Програми МАТРА Посольства Королівства Нідерландів. Зміст та думки, викладені в цій книзі, є відповідальністю авторів та не обов'язково відповідають позиції Посольства

Затверджено до публікації Вченою радою Інституту соціології НАН України (Протокол № 7 від 27.09.2022).

Концептуально схвалено та рекомендовано до оприлюднення Експертною групою з питань здоров'я й прав геїв та інших ЧСЧ в Україні (ЕГЗП-Україна) (Протокол засідання № 35 (73) від 14.07.2022).

Наукові рецензенти:

В. Степаненко, д. соціол. н., гол. н. с. відд. історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України
Р. Москотіна, к. соціол. н., фахівець І категорії лабораторії прикладних соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Відповідальний редактор: Ю. Привалов, к. філос. н., с. н. с. Інституту соціології НАН України

Автори висловлюють щире подяку таким організаціям і людям, що без них це дослідження не відбулось би:

- Олег Альохін, Голова організації; Андрій Зарицький, керівник підрозділу ГО Асоціація ЛГБТ «ЛІГА» в місті Київ, перекладач, Асоціація ЛГБТ «ЛІГА»
- Людмила Амджадін, координаторка польового етапу, ДП «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Саєнка»
- Ленні Емсон, Директор ГО «КиївПрайд»
- Євген Головаха, чл.-кор. НАН України, д. соціол. н., проф., Директор Інституту соціології НАН України
- Сергій Дембицький, д. соціол. н., пров. н. с. відділу методології і методів соціології Інституту соціології НАН України, заступник Директора Інституту із наукових питань
- Сергій Макеєв, д. соціол. н., проф., зав. відділу соціальних структур Інституту соціології НАН України, заступник Директора Інституту із наукових питань
- Андрій Горбачик, к. ф.-м. н., доц., пров. н. с. відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України.
- Гульбаршин Чепурко, д. соціол. н., проф., зав. відд. соціальної експертизи Інституту соціології НАН України
- Регіональні координатори і координаторки дослідження: Андрій Музичук (Вінницька обл.); Марія Адамчук (Волинська обл.); Костянтин Писарев (Дніпропетровська обл.); Катерина Бережна (Донецька обл.); Максим Бичинський (Житомирська обл.); Володимир Поляков (Івано-Франківська обл.); Михайло Шелемба (Закарпатська обл.); Олександр Вітвіцький (Запорізька обл.); Тарас Карасійчук (Київська обл., м. Київ); Юлія Чабанюк (Кіровоградська обл.); Катерина Котеленець (Луганська обл.); Олена Загайнова (Львівська обл.); Ольга Кузьмінська (Миколаївська обл.); Мар'ян Кавецький (Одеська обл.); Роман Гулак (Полтавська обл.); Людмила Рибчук (Рівненська обл.); Ольга Беленецька-Курганська (Сумська обл.); Тетяна Козарецька (Тернопільська обл.); Василь Маліков (Харківська обл.); Світлана Григорянц (Херсонська обл.); Валерія Скавронська-Погоріла (Хмельницька обл.); Ніна Копельчук (Чернівецька обл.); Володимир Кулик (Черкаська обл.); Ніна Момот (Чернігівська обл.).

	4
Вступ	6
Понятійний апарат	9
Толерантність до сексуальних і гендерних меншин (огляд літератури)	11
Методологія	20
Вибірка	20
Гіпотези дослідження	21
Аналіз змінних	21
Обробка даних	22
Організаційні умови дослідження	22
Етична експертиза	23
Розділ 1. Соціально-демографічні параметри вибірки	24
Висновки до розділу 1	29
Розділ 2. Схильність до теорій змови	30
Висновки до розділу 2	33
Розділ 3. Досвід участі у революційних подіях в Україні	35
Висновки до розділу 3	42
Розділ 4. Самопочуття та оцінка навколишнього світу	43
4.1. Готовність населення до захисту своїх інтересів та прав	43
4.2. Індекс психологічного дистресу	50
Висновки до розділу 4	51
Розділ 5. Поінформованість і ставлення до ЛГБТ	52
Висновки до розділу 5	65
Розділ 6. Особистісна гомофобія	68
6.1. Узагальнене ставлення до ЛГБТ-спільноти	68
6.2. Ставлення до лесбійок і геїв	76
Висновки до розділу 6	83
Розділ 7. Особистісна трансфобія	85
7.1. Гендеризм і трансфобія	85
7.2. Підтримка права на корекцію статі	90

Висновки до розділу 7	92
Розділ 8. Суспільство, держава і ЛГБТ	93
8.1. Доповнення антидискримінаційного законодавства	93
8.2. Оцінка ставлення населення до ЛГБТ-прайдів	96
Висновки до розділу 8	102
Розділ 9. Обговорення результатів	104
Висновки	114
Рекомендації	115
Додаток 1. Запланована та реалізована вибіркова сукупність	122
Додаток 2. Анкета	123
Додаток 3. Реєстр ЛГБТІ-організацій України та їхніх спілок за датою офіційної реєстрації (легалізації) станом на 26.08.2022	134
Додаток 4. Автори	143
Посилання	144

ВСТУП

Інформація, яку з початку 2000-х років збирали правозахисні ЛГБТ-організації, вказувала на те, що в Україні зберігається істотна частка тих, хто негативно ставиться до ЛГБТ [1]. І якщо в останні роки події Євромайдану та війна на Сході України суттєво змінили суспільний клімат і зумовили актуалізацію патріархально-консервативних настроїв по обидва боки протистояння [2], то з початку нового етапу російської агресії проти України (24.02.2022), вітчизняна ЛГБТ-спільнота, загалом, відчуває ті самі проблеми, що й решта українського суспільства. Разом з тим, існують і певні, специфічні саме для ЛГБТ-людей проблеми. Так, якщо загальними проблемами є втрата роботи, житла, майна, засобів існування, загрози здоров'ю та життю, психологічні проблеми, пов'язані з війною та її наслідками, то окрім цього Центром «Наш світ» задокументовано кілька випадків, коли такі проблеми для ЛГБТ-людей виникли через дискримінаційне ставлення за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності [3].

Історія досліджень ставлення до ЛГБТ населення або його окремих груп починається в Україні з 2002 р., коли компанія «ТНС Україна» поставила на замовлення Центру «Наш світ» 1200 респондентам питання про рівність прав для ЛГБТ, про право на одностатевий шлюб та адопцію. Аналогічні опитування повторювались ще 2007 та 2011 р. [4]. В 2010–2011 рр. декілька дослідницьких інституцій епізодично зверталися до проблематики сприйняття ЛГБТ-громадян населенням України. Так, в дослідженні «Сім'я очима одеського студентства» Інститут Горшеніна (2010 р.) встановив, що 75% опитаних одеських студентів вважають неприпустимими гомосексуальні відносини [5]. Телефонне опитування «Мораль в Україні» (2010 р.), показало, що 72% українців в тій чи іншій мірі негативно ставляться до сексуальних меншин [6].

В лютому 2011 р. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів дослідження [7], 39% опитаних у якому вважали, що гомосексуали повинні бути ізольовані від суспільства. Більш негативного ставлення суспільства заслужили тільки споживачі ін'єкційних наркотиків — 56%. Відповідно до наведених соціально-демографічних показників найбільш гомофобним українцем є чоловік 60–69 років із середнім (або нижче) рівнем освіти з сільської місцевості Західного регіону країни.

Ставлення до гомосексуалів у наведених роботах використовується як один з багатьох показників, що характеризують рівень толерантності. При цьому самі результати спіткає доля багатьох соціальних досліджень: вони публікуються в поверхневому вигляді, без глибинного аналізу причин, наслідків і пов'язаних факторів. А оскільки існує різнобій у формулюваннях, по різному формуються вибіркові сукупності, то зіставити такі дані не завжди можливо. Водночас наявні дані вказують на два основних фактори, з якими пов'язаний рівень суспільної підтримки ідеї повної громадянської рівноправності ЛГБТ — особисте знайомство з відкритим щодо своєї сексуальної орієнтації гомо- чи бісексуалом і рівень освіти респондентів, при цьому біологічна стать, всупереч поширеній думці, на таку підтримку не впливає. Інші фактори, такі як сімейний стан, вид діяльності, рівень прибутку, релігійна ідентичність і т. п., або пов'язані з віком і освітою, або не утворюють достатнього обсягу підвибірок.

За кордоном ці питання вивчаються принаймні з кінця 1960-х рр. За цей час змінювався як інструментарій досліджень, так і історичний контекст — якщо, приміром, на перших етапах гей-лесбійського руху йшлося про декриміналізацію, депатологізацію і демедикалізацію гомосексуальності, то пізніше актуальнішими стали питання повного громадянського рівноправ'я та якості життя, а згодом — відхід від колоніально-патріархального дискурсу [8]. В останні роки ці питання на масштабних інтернаціональних вибірках регулярно ставить компанія «Pew Research» [9], інформацію щодо ставлення до ЛГБТ збирає також European Social Survey (ESS). На матеріалах ESS (2004–2011 рр.) порівняти ситуацію в Україні та за її межами спробувала Т. Марценюк зі співавторами [10]. Вони, зокрема, відзначили, що до ЛГБТ з-поміж п'яти обраних країн найбільш негативно ставляться українці. Серед досліджуваних європейців шведи є найбільш толерантними.

Представлене у цій публікації дослідження є третім у серії. Більш ранні праці (кінець 2013-го [11] та початок 2016-го р. [12]) припали на переламні для українського суспільства моменти: Революція Гідності та постреволуційний період, коли України виборювала власне європейське майбутнє, але в той же час відчувався певний відкат: влада або не бачила проблеми, або солідаризувалася з гомофобною більшістю [13]. Так, напр., 17 листопада 2016 р. Верховна Рада України виключила поняття гендеру та сексуальної орієнтації з тексту законопроекту про запобігання домашньому насильству;

коментарі окремих депутатів з трибуни зводилися до того, що ці поняття не потрібні та суперечать традиційним цінностям [14]. Дослідження 2016 р. показало [12], що попри суттєві зміни суспільно-політичних орієнтацій населення, зокрема більш прозахідних, ставлення до ЛГБТ змінилось слабо, хоч ті соціально- і політично-активні верстви, які брали участь у подіях Революції Гідності та мають досвід участі у боях на Сході України, демонструють більш толерантну позицію.

Нинішнє дослідження відбувається на тлі війни та окупації. Власне сам період збору даних припав на часи, коли вся світова спільнота почала говорити про можливість воєнного вторгнення Росії в Україну, яке сталось одразу після завершення польового етапу (24.02.2022р.)¹. На момент аналізу даних Україна отримала статус країни-кандидатки в члени ЄС². Таким чином, подальше посилення суспільно-політичних трансформацій, зокрема, в частині антидискримінаційної політики, актуалізує значення даних про ставлення українців до ЛГБТ, а також факторів, які можуть полегшити чи навпаки ускладнити ці процеси.

Нинішню публікацію побудовано наступним чином: після огляду літератури, який фокусується на дослідженнях толерантності стосовно ЛГБТ, і викладу методики збору даних, у розділах 1–4 подано дані про основні незалежні змінні (фактори, які можуть бути пов'язані зі ставленням респондентів до ЛГБТ). Наступні розділи описують власне залежні змінні (ставлення населення) та перевіряють висунуті гіпотези. На основі отриманих даних і аналізу літератури авторський колектив сформулював низку практичних рекомендацій. В додатках наведено допоміжні матеріали, які є важливими для розуміння деталей проведеного дослідження.

¹<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

²https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0249_EN.pdf

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ

Гомофобія — це страх, огида або прояв дискримінації по відношенню до гомосексуальності або гомосексуальних людей. Це також означає почуття ненависті або засудження гомосексуальних людей, жінок і чоловіків, їх способу життя, сексуальної поведінки чи субкультури

Гендерна ідентичність — переживання людиною себе як представника певної особистості, сприйняття та усвідомлення своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі. Гендерна ідентичність, поряд з іншими ідентичностями — віковою, національною тощо, є складовою соціальної ідентичності особистості

ДІ — довірчій інтервал

ЛГБТ — лесбійки, геї, бісексуальні і трансгендерні люди

Помаранчева революція — кампанія протестів та інших актів громадянської непокори в Україні, організована і проведена прихильниками Віктора Ющенка, основного кандидата від опозиції на президентських виборах 2004 року, після оголошення Центральною виборчою комісією попередніх результатів, згідно з якими нібито переміг його суперник — Віктор Янукович. Акція почалася 22 листопада 2004 р. як реакція на масові фальсифікації

Революція Гідності — політичні та суспільні зміни в Україні з 21 листопада 2013 до лютого 2014 року, викликані відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу

Російське вторгнення в Україну 2022 р. / Велика війна — відкритий воєнний напад Росії за підтримки Білорусі на Україну, який почався 24 лютого 2022 р. Вторгнення є частиною війни, розв'язаної Росією 2014 року

Сексуальна орієнтація — одна з природних якостей людської особистості, яка полягає у спрямованості психоемоційної сфери людини та її сек-

суальних потреб на представників виключно протилежної (гетеросексуальність), винятково своєї (гомосексуальність) біологічної статі чи обох статей (бісексуальність)

СОП — сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність

Теорія змови — пояснення події або ситуації, яке припускає наявність змови зловісних і могутніх груп, часто політичних за мотивацією, хоч при цьому інші пояснення більш ймовірні

Толерантність — здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також особливості поведінки та способу життя інших. Терпимість є умовою стабільності та єдності суспільств, особливо тих, які не є гомогенними у релігійних, етнічних та в інших вимірах

Трансфобія — це страх, огида або прояв дискримінації стосовно осіб трансгендерної ідентичності

N — розмір вибірки чи підвибірки, від якої рахується вказана частка у %

n — кількість респондентів, яка складає вказану частку в %

p — розраховане зі статистичного тесту число, яке описує, наскільки ймовірним є тестований набір значень за умови, що нульова гіпотеза є вірною; зазвичай значення $p < 0.05$ вважаються за такі, які вказують на не випадковий характер спостережуваного розподілу даних

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО СЕКСУАЛЬНИХ І ҐЕНДЕРНИХ МЕНШИН (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Наукова література, присвячена толерантності, є неозорою, а кількість публікацій зростає, отже тема є актуальною. Так, GoogleScholar станом на 1 вересня 2022 року видає майже 500.000 публікацій, більше половини з яких припадає на період 2000–2015 років, країни Західної Європи та Північної Америки. Толерантність в країнах Східної Європи і Центральної Азії досліджено слабо. Проте питання толерантності у загальному вигляді вже привернули увагу українських дослідників, для прикладу можна зіслатись на опубліковану в Харкові монографію, що містить розлогий огляд літератури [15]. Водночас, як показано у Вступі, питання гомо- і трансфобії, як частина суспільного дискурсу, в Україні ще не привертають значної уваги суспільствознавців. Саме тому, починаючи цей огляд, ми мали на увазі відповісти на питання:

- гомо- і трансфобія як різновид ксенофобії, фактори, що впливають на неї та на толерантність до ЛГБТ-людей;
- чому суспільна активність пов'язана з меншою гомо- і трансфобією.

Поняття толерантності може набувати дещо відмінних значень залежно від етнічних, релігійних, соціальних, ґендерних коннотацій [15], хоч здебільшого воно визначається як здатність сприймати без агресії думки, особливості поведінки та способу життя, які відрізняються від власних (при цьому толерантність не тотожна байдужості) [16]. Толерантність є лейтмотивом західної цивілізації: багато західних країн є основними донорами допомоги, більшість з них приймають іммігрантів, і всі вони приєднались до документів ООН, які забороняють дискримінацію за низкою ознак та гарантують права людини [17]. Толерантність посилює демократичну культуру і є несумісною з авторитарними режимами, які відстоюють єдину ригідну систему переконань [18]. Вона пов'язана з відчуттям упевненості в собі та є ознакою відкритості до порівняння з іншими точками зору і системами цінностей [19].

Толерантність допомагає виховувати почуття відкритості, розуміння інших людей та різноманітних культур. Толерантність міцно пов'язана з індивідуальною культурною компетентністю, яка в свою чергу базується на знан-

ні себе та інших. Формування культурної компетентності вимагає постійних освітніх зусиль: вивчення та рефлексія власної спадщини, світогляду, ідентичності, навичок та обмежень, а також усвідомлення власних привілеїв, пов'язаних із культурною ідентичністю, расою, класом, статтю, сексуальною орієнтацією, грамотністю, рівнем освіти тощо. Міжкультурна компетентність вимагає поваги до прав людини, її гідності та індивідуальних особливостей. Толерантність навчає відмови від насильства та мирного вирішення конфліктів [20].

У широкому спектрі питань, що стосуються толерантності в суспільстві, одні соціальні групи та характеристики мають більшу репрезентацію, ніж інші [21]. Питання, пов'язані з ЛГБТ-тематикою, часто викликають відторгнення та ігноруються в публічному дискурсі через поширені міти та стереотипи [22]. Тому заходи, спрямовані на подолання стереотипізації, сприятимуть ефективності публічного обговорення ставлення до ЛГБТ-спільноти [23].

Гомофобія та трансфобія — це терміни, які використовують на позначення негативного ставлення до гомосексуальних і трансгендерних людей. У широкий науковий обіг термін гомофобія ввів Джордж Вайнберг як «ірраціональну відразу» перед гомосексуалами або їх «ірраціональне засудження», що призводить до «насильства, депривації і відокремлення» [24]. Це явище включає різні аспекти: психологічні, поведінкові, культурні, соціальні та моральні. Гомо- і трансфобія пов'язана з широким спектром негативного ставлення та поведінки до лесбійок, геїв, бісексуальних і трансгендерних людей, від повсякденного використання принизливої лексики до агресивних фізичних нападів. На думку Грегорі Герека, такі злочинні дії є продовженням і розширення панівного у суспільстві гетеросексизму. Гетеросексизм є ідеологічною системою, яка заперечує, очорнює та стигматизує будь-яку форму негетеросексуальної поведінки, ідентичності, відносин чи спільноти [25]. Гетеросексизм має багато спільного з ксенофобією (ворожістю до інших народів і рас) та мізогінією (ставлення до жінок як людей другого сорту), зокрема з точки зору наслідків — всі вони транслють небажаність інших, загрожують їхній фізичній безпеці та обмежують інших у доступі до соціальних благ [17].

Так само як расизм, сексизм й інші ідеології пригнічення, гетеросексизм проявляє себе і на рівні суспільних норм та інститутів, таких як релігія і система права (культурний гетеросексизм), і на рівні індивідуального ставлення та поведінки (психологічний гетеросексизм). Г. Герек надає перевагу термінові «сексуальне упередження» перед гомофобією, оскільки це поняття не містить у собі припущення щодо мотивації, уникає оціночних суджень і ставить сексуальну орієнтацію в ширшій соціально-культурній і соціально-психологічній контексти [25], [26]. Сексуальне упередження охоплює всю сукупність негативного ставлення на основі сексуальності, хто б не був його об'єктом: гомо-, бі- або гетеросексуальна людина. З огляду на наявні суспільні інститути та соціальну організацію сексуальності таке упередження майже завжди спрямовано безпосередньо на ЛГБ-людей та соціальну групу в цілому. Воно охоплює негативне ставлення до гомосексуальної поведінки, гомо- і бісексуальних людей та самих ЛГБ-спільнот [26].

Перехід від індустріального суспільства до постіндустріального суспільства, на думку Р. Інглхарта, поляризує цінності виживання і самовираження. Така поляризація є чутливим показником, оскільки умови, що породжують постматеріалістичні цінності, також сприяють цінностям самовираження. Але цінності самовираження охоплюють низку проблем, які виходять за межі постматеріалістичних цінностей. Наголос на гендерній рівності є частиною ширшого синдрому толерантності до груп інших, включаючи іноземців, геїв та лесбійок. Цінності самовираження пріоритезують захист навколишнього середовища, толерантність до різноманітності, суспільну активність, зокрема участь в прийнятті значущих рішень в економічному і політичному житті [27].

Постматеріалістичні цінності виступають чинником посилення рівноправності і включення меншин до суспільного життя. Коли ЛГБТ-люди позбавлені повної участі в суспільному житті через свою ідентичність, права людини порушуються. Такі виключення та порушення прав можуть мати негативний вплив на соціальну єдність і взаємодію. Повніше включення ЛГБТ-людей може розширити людський капітал економіки завдяки ширшим освітнім можливостям, кращим показникам здоров'я, або додатковому навчанню, пов'язаному з роботою. І навпаки, виключення ЛГБТ-людей в освітніх установах і контекстах, пов'язаних зі здоров'ям, зменшує сумарний людський капітал [28].

Суспільна толерантність до гомосексуальності позитивно корелює з індексом економічної складності. Аналіз на індивідуальному рівні, заснований на даних Всесвітнього дослідження цінностей, показує, що опитані, які заявляють про толерантність до гомосексуальності, як правило, позитивно ставляться до технологічних інновацій за інших рівних умов. Глибший аналіз показує, що зв'язок між інтеграцією ЛГБТ-спільноти та інноваціями частково опосередковується накопиченням людського капіталу. Маргіналізація ЛГБТ, принаймні певною мірою, перешкоджає довгостроковому економічному розвитку [29].

Подібні ж висновки містить дослідження економічної ціни стигми та виключення ЛГБТ в сучасній Індії. Економічні втрати пов'язуються з втратами продуктивності в результаті дискримінації на робочому місці та з поглибленням нерівності у стані здоров'я (ВІЛ, депресія та суїцид). Освітні досягнення також можуть бути нижчими для ЛГБТ-людей через дискримінацію та переслідування в школах та університетах. Кожна з форм виключення призводить до втрат потенційного людського капіталу або його неповного використання [30].

Багаторічні західноєвропейські і північноамериканські дослідження становлять, проявів упередженості, дискримінації і ксенофобії стосовно ЛГБТ-людей виявили низку соціально-економічних, демографічних, політичних, соціально-психологічних і соціально-культурних чинників, які впливають на рівень толерантності до ЛГБТ-спільноти [8].

Так, аналізуючи зрушення у бік більшої толерантності до ЛГБТ у Великій Британії за період 1980-х – 2010-х років, дослідники пов'язують ці процеси з позитивною реакцією громадян Сполученого Королівства на недавні законодавчі зміни, зокрема, запровадження цивільного партнерства та одностатевих шлюбів, а також на громадських діячів, які відкрито говорять про свою гомосексуальність [31].

Згідно з гіпотезою контакту люди, які живуть у сильно сегрегованому середовищі, будуть менш толерантними та більш упередженими до людей із зовнішньої групи, ніж люди, які живуть у різноманітному середовищі, оскільки перші мають менше можливостей взаємодіяти з різними групами людей.

Насправді, наявність більших можливостей для взаємодії з іншими групами може допомогти людям розвинути толерантність, емпатію, турботу та відповідальність у ставленні до інших [32]. Проте сам по собі контакт може бути недостатньою умовою для зменшення упередженого ставлення до іншого. За певних умов, якщо члени різних груп поводяться одне з одним нешанобливо або жорстоко, контакт може призвести до ворожого ставлення [33]. Контакт сприятиме зниженню упередженості за умов, сформульованих ще в середині ХХ ст. Г. Олпортом [34]: рівний статус учасників контакту, співробітництво, спільність, у тому числі прагнення спільної мети та інституційна підтримка.

Масштабний (77 країн) багаторівневий аналіз підтримки прав для ЛГБТ показав, що особисті контакти з ЛГБТ і проживання в країні з більшою кількістю прав ЛГБТ передбачають більшу їх підтримку. Разом з тим, існує також потреба у додатковому вивченні контекстуальних факторів, які відіграють важливу роль у поєднанні з контактом [35].

Гомофобія не є унікально-українським феноменом, у тому чи іншому вигляді вона властива різним суспільствам. Зазвичай виділяють два великих аспекти гомофобії.

Перший — інституційний або наявність у законодавстві та у формальних практиках державного устрою того, що обмежує реалізацію прав негетеросексуальних і трансгендерних людей (наприклад, офіційне невизнання одностатевих пар, кримінальне переслідування негетеросексуальності, заборона гомосексуальним чоловікам бути донорами крові тощо). Такі суто формальні ознаки можна легко моніторити і міжнародна недержавна організація ILGA-Europe щорічно публікує «Веселкову мапу»³, яка унаочнює Індекс прав людини, себто місце європейської країни на шкалі від 0% або «значні порушення прав людини, дискримінація» до 100% або «повага до прав людини, повна рівність». Станом на 2022 р. із 49 країн, включених у Індекс, Україна займає 39 місце (на першому місці Мальта, 92%, а на останньому Азербайджан, 2%). Україна випереджає таких своїх сусідів як Туреччина (4%), Росія (8%), Білорусь (12%) і Польща (13%). Решта найближчих країн мають значно краще становище з дотриманням прав людини

³ <http://www.ilga-europe.org/files/uploads/2022/06/rainbow-map-2022.pdf>

в контексті ЛГБТ — так, Естонія має 36%, Грузія набрала 25%, Литва 24%, Латвія 22% і Молдова 21%.

Другим аспектом гомофобії є ставлення населення. Наприклад, респонденти 6-го раунду European Social Survey (2012–2013 рр.) [36] — останнього, який містить дані також і про Україну, оцінювали свою згоду з твердженням «Ґеї та лесбійки вільні жити так, як вони хочуть» (Gays and lesbians free to live life as they wish) за шкалою від 1 — однозначно згоден до 5 — однозначно незгоден. Дані того часу показують (Рис. 1), що із 29 країн, які брали участь у дослідженні, Україна опинилась на третьому з кінця місці, себто більшість респондентів радше не погодились з правом гомо- та бісексуальних чоловіків і жінок обирати власний стиль життя.

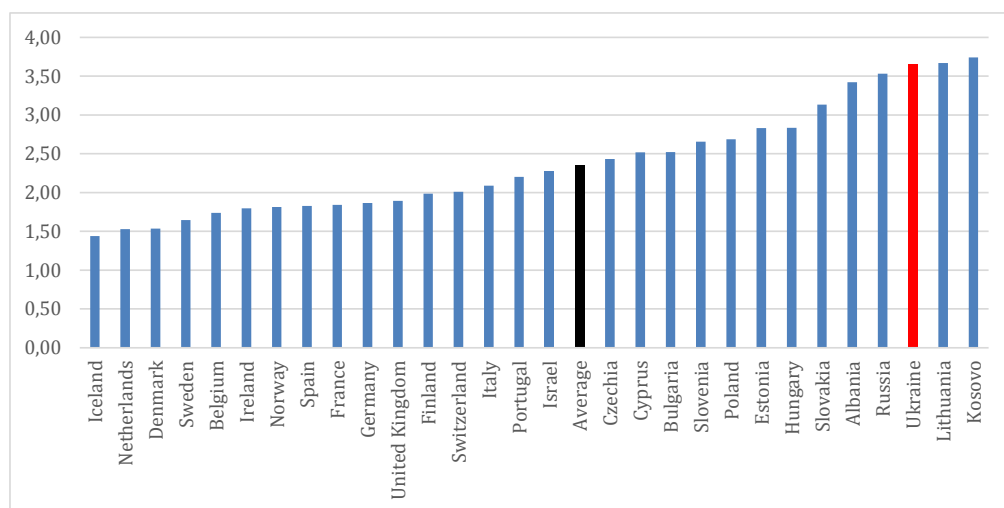

Рис. 1 Середнє за відповідями респондентів 6-го раунду European Social Survey (2012–2013 рр.) щодо ставлення до твердження «Ґеї та лесбійки вільні жити так, як вони хочуть» (шкала від 1 до 5, більший бал — більша незгода)

У публікації [37] показано, що зміни в правах гомо- та бісексуальних людей впливають на ставлення до гомосексуальності. Поєднуючи дані восьми хвиль Європейського соціального дослідження з даними про законодавство, показано, що позитивно впливає на ставлення до негетеросексуальних людей шлюбна рівність, негативно — заборони та реєстроване партнерство. Легалізоване партнерство особливо асоціюється зі значно більшим негативним ставленням серед нерелігійних і менш освічених людей.

Вплив рівня освіти на ступінь толерантності до різних меншин, включно з ЛГБТ-спільнотою, є також об'єктом прискіпливої уваги дослідників. Суспільства дають освіту, керуючись конструктивними цілями. Система освіти готує молодь до участі в процесах соціального, культурного та економічного розвитку, захисту навколишнього середовища та заохочує поведінку, спрямовану на досягнення соціально-конструктивних цілей, розбудови миру через дотримання прав людини та демократії. Проблема, яку сучасна освіта прагне вирішити, полягає в нетерпимості, основній серйозній загрозі правам людини, демократії та миру [38]. Освіта є одним із найбільш чутливих аспектів сприяння соціальному різноманіттю, включеності та толерантності з метою забезпечення ліберальної демократії та поваги до прав людини. Освіта легко може стати інструментом дискримінації, сегрегації, нерівності та створення бар'єрів. Водночас саме завдяки освіті можна усунути перешкоди для соціальної згуртованості [20], [39].

Низка досліджень присвячені ролі освіти в лібералізації цінностей. Їх результати суперечать припущенню про те, що освіта завжди робить позитивний внесок у толерантність. Аналіз освітніх систем країн з різними рівнями політичної свободи дозволив виявити, що політична свобода регулює те, як працює освіта. Високий рівень політичної свободи посилює вплив освіти на толерантність, а низький — зменшує; і вплив політичної свободи не зменшується у різних економічних та культурних контекстах. Свобода вивільняє всю силу лібералізаційного ефекту освіти [39]. Вирішальну роль має так звана прихована навчальна програма, що імпліцитно передає соціальні цінності через сукупність офіційної шкільної політики та через неформальної освіти [40].

Релігійність є ще одним вагомим чинником формування ставлення до ЛГБТ. Різні релігійні громади чітко демонструють різні рівні підтримки рівноправності для ЛГБТ-людей. Більші гетеросексистські упередження пов'язані з належністю до авраамічних релігій [41]–[46]. Католики мають нижчі результати за цими показниками, але толерантність може бути ще нижча серед окремих протестантських та православних деномінацій. Та в цілому, усвідомлення глибшої релігійності та більшої залученості до релігійних практик та організацій пов'язане з негативним ставленням та більшою упередженістю до ЛГБТ-тематики [47], [48].

Показовим є порівняльне дослідження настроїв щодо ЛГБТ-людей серед підлітків у Бельгії та Канаді [49]. За висновками авторів, вплив релігійної конфесії, особливо мусульманства, негативно пов'язаний з підтримкою прав людини для ЛГБТ. Ці результати зберігаються навіть при контролі статусу іммігранта, гендеру та рівня освіти обох батьків, що свідчить про те, що релігійна приналежність має важливий незалежний вплив на ці установки. Хоча може існувати обґрунтоване занепокоєння щодо ворожості іммігрантських громад (особливо мусульманських), не менш важливою проблемою для західних демократій залишається високий рівень гомофобних настроїв серед молоді. Такий же негативний вплив активної релігійної участі на ступінь толерантності до ЛГБТ-спільноти зафіксували у дослідженні 2020 р. в Італії [50].

Додатково в науковій літературі вказано, що негативне ставлення до ЛГБТ пов'язане з наявністю авторитарного синдрому [46], [51], [52], який посилюється в загрозливих ситуаціях [44], [52]. Є ще низка інших корелятивів гетеросексистських упереджень. Серед них можна виокремити: орієнтація на соціальне домінування [52], [53]; традиційні уявлення про гендерні ролі в суспільстві; міра емпатії; політична ідеологія; риси особистості [54], [55]. Крім того, на гетеросексизм і його прояви можуть впливати особливості ситуації конкретної взаємодії між «звичайним» гетеросексуалом і представником ЛГБТ-спільноти, які не зводяться до характеристик окремих індивідів. Стислий огляд літератури див. у [56].

Таким чином, толерантність є багатовимірним поняттям, що позначає здатність сприймати, поважати і цінувати різноманітність думок, особливостей поведінки та способу життя, відмінних від власних. Вона формується у суспільстві засобами виховання та освіти, в суспільних процесах комунікації і взаємодії між людьми через розуміння різних соціальних груп і культур, мирного співіснування і вирішення конфліктів без насильства.

Нетолерантність, відторгнення, засудження та вся сукупність форм негативного ставлення до ЛГБТ-людей пов'язується з поняттям гомо- і трансфобії. Соціально-культурною і соціально-психологічною основою такого ставлення є гетеросексизм як ідеологічна система пригнічення, яка заперечує, виставляє в негативному світлі та стигматизує будь-які негетеросексуальні поведінку, ідентичності, відносини та спільноти.

Багаторічні дослідження ксенофобії, сексуального упередження і дискримінації ЛГБТ-людей дозволили встановити низку факторів, які впливають на формування толерантності. Безпосередній контакт з ЛГБТ-людьми за умов рівності учасників, спільності мети та інституційної його підтримки сприяє зменшенню поширеності сексуального упередження. Законодавчі зміни, спрямовані на досягнення рівності у трудових та сімейних відносинах, відкритість публічних людей щодо гомосексуальності мають позитивний вплив на суспільне ставлення до ЛГБТ-тематики. Прихильність до технологічних інновацій, розвинена потужна економіка також позитивно пов'язані із толерантністю до ЛГБТ-людей. Релігійність залишається вагомим чинником формування ставлення до ЛГБТ, відрізняючись за віросповіданнями та залежно від залученості людини до релігійних практик і спільнот.

Відданість цінностям самовираження з повагою до різноманітності і прав людини виступають фактором посилення рівноправності і включення меншин, в тому числі ЛГБТ-спільноти, до суспільного життя. Рівень політичної свободи визначає характер впливу освіти на ставлення до ЛГБТ-людей. Вищий рівень суспільної активності в демократичному суспільстві, готовність захищати права людини, в тому числі право на особисте життя, свободу слова і думки, і боротися з дискримінацією меншин змінюють сприйняття руху за громадянські права для ЛГБТ-людей як поважної політичної справи, трансформуючи ставлення суспільства в бік більшої толерантності.

МЕТОДОЛОГІЯ

Мета — аналіз змін, які відбулися в Україні у період з 2013 року, та оцінка ставлення населення до ЛГБТ.

Завдання:

- Збір репрезентативних даних серед міського та сільського дорослого населення у всіх областях України (за винятком окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також АР Крим) та в м. Києві (2400 респондентів)
- Обробка отриманої інформації, аналіз даних згідно з гіпотезами

Учасниками дослідження було доросле населення України, у віці 18 років та старші.

Метод: індивідуальне інтерв'ю методом «віч-на-віч».

Публікація базується на опитуванні дорослого населення (18+) України (за винятком окупованих територій Донецької і Луганської обл., а також АР Крим) в рамках проекту «Зниження рівня стигми та дискримінації ЛГБТ серед представників місцевої влади» (ГО Асоціація ЛГБТ «ЛІГА» спільно з ДП «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Саєнка» та ГО «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект» за підтримки Посольства Нідерландів в Україні). Протокол дослідження було розроблено ГО «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект». Польовий етап реалізовано ДП «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Саєнка».

Вибірка

Дослідниками було заплановано реалізацію пропорційно стратифікованої за ознаками «області України та м. Київ» і «тип населених пунктів — міські / сільські» вибірки у загальному обсязі 2400 респондентів. За типом побудови реалізована вибірка є тріступеневою, комбінованою — ймовірнісною на шаблі відбору населених пунктів та початкових адрес для маршрутів опитування й із квотним скринінгом на шаблі відбору респондентів у домогосподарствах. У цілому, вибірка повинна була репрезентувати доросле населення України (віком 18 років і старше) зі статистичною похибкою за ймовірності 0.95 не більше від 2% (без урахування дизайн-ефекту).

Третій щабель вибірки передбачав відбір респондентів за статево-віковими квотами в домогосподарствах — чоловіків і жінок у віці 18–24 років, 25–34 років, 35–44 років, 45–54 років і старше 55 років — загалом і для кожної окремої страти (певний тип населеного пункту у кожній області). За цими квотами були розраховані окремі маршрутні завдання для інтерв'юєрів. Заплановану і реалізовану вибіркові сукупності показано в Додатку 1.

На жаль, Запорізька, Сумська і Чернігівська області не встигли передати зібрані дані через початок повномасштабної агресії Російської федерації в Україні, що могло вплинути на репрезентативність даних і зумовило необхідність окремої перевірки (див. Розділ 1).

Гіпотези дослідження

У порівнянні з періодом 2013–2016 рр. рівень гомофобії населення України зменшився.

Основними факторами позитивних змін виступають: зміна соціально-економічного стану, більша залученість населення в політичні та соціальні процеси (зокрема, участь у Майданах 1991, 2004 і 2014 рр., волонтерство).

Досвід особистого зіткнення з подіями, пов'язаними з окупацією Криму і Донбасу, асоціюється з несприйняттям ЛГБТ навіть у якості жителів України та більшими рівнями гомофобії і трансфобії.

Аналіз змінних

Залежні змінні: рівень соціальної дистанції (шкала Богардуса), згода з ідеями політичного рівноправ'я, співвідношення оцінок власного соціального статусу та статусу ЛГБТ-людини, рівень суспільної гомо- і трансфобії.

Незалежні змінні: соціально-демографічні характеристики; поінформованість щодо ЛГБТ; досвід участі в революційних подіях та досвід переживання подій, пов'язаних з російсько-українською війною та окупацією, рівень стресу, належність до числа прибічників теорії змови.

Обробка даних

Основою для інтерпретації результатів досліджень є аналіз масиву зібраних даних. Дані оброблено з використанням SPSS 22.0. Доступними для аналізу є 90% від запланованої вибірки анкет.

Для попередження помилок на етапі вводу даних програміст при розробці макетів для вводу задавав умови, за яких неможливо ввести цифри, які не відповідають варіантам у анкеті. Логічний контроль проводився на етапі обробки масиву даних. Програміст перевіряв масив на правильність введення даних та дотримання переходів та фільтрів, заданих в анкеті; виключав дублювання анкет; доповнював масив пропущеними при вводі анкетами.

У подальших розділах ми використовували аналіз одновимірних та двовимірних розподілів. Аналіз проведено з використанням статистичного інструментарію відповідно до характеру змінних: для номінальних — частки та критерій χ^2 (в таблицях наведено відповідні значення p-value, причому $p < 0.05$ вважались за такі, які вказують на не випадковий характер розподілу даних); для числових — середнє та 95% довірчий інтервал.

При зіставленні даних з результатами попередніх двох хвиль використано лише частину даних, зібраних під час трьох опитувань. У кожному з них взято лише дані для адміністративно-територіальних одиниць найвищого рівня, що були присутні в усіх дослідженнях, адже тільки щодо цих даних порівняння будуть скільки-небудь обґрунтованими. Через це, зокрема, у порівняльних таблицях відповіді за 2022 рік будуть дещо відрізнятися од відповідей, наведених для загального масиву.

Організаційні умови дослідження

Всі ключові компоненти дослідження узгоджувалися Національною робочою групою, яка складалась із таких організацій:

- Громадська організація «Асоціація ЛГБТ ЛІГА»
- Громадська організація «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект»
- Державне підприємство «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Сасенка»

Робоча група узгоджувала протокол, вибірку та інструментарій дослідження, а також затверджувала критерії відбору респондентів, програму тренінгу для представників із регіонів. Засідання робочої групи були відкритим для інших зацікавлених сторін з дотриманням прозорості та забезпечення демократичних процедур.

В кожному регіоні дослідження до польового етапу було залучено команду з регіональних супервайзерів (24 особи) та інтерв'юерів (72 особи). Всі супервайзери заповнювали дослідницький пакет з регіональною специфікою (інструментарій українською або російською мовою), в якому детально були описані вимоги до відбору респондентів та розподілу кількості анкет залежно від населеного пункту.

Підготовка персоналу дослідження включала в себе тренінг зі збору даних для регіональних координаторів та інтерв'юерів, а саме:

- ознайомлення з цілями, завданнями та методами дослідження;
- апробація анкети для проведення опитування;
- роз'яснення процедури реалізації та дотримання завдань;
- проведення інструктажу щодо технології збору інформації в області.

До початку польового етапу було проведено 10 пілотних інтерв'ю з респондентами, після чого внесено виправлення в інструментарій. Середня тривалість інтерв'ю становила 20 хвилин. Анкета представлена у Додатку 2.

Польовий етап тривав з 31.01. по 23.02.2022 р.

Етична експертиза

Протокол і інструментарій дослідження був схвалений на засіданні відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України (Протокол № 12 від 17.12.2021 р.).

Виконавці проекту пройшли інструктаж з конфіденційності інформації. Перед тим, як учасники починали відповідати, їх просили усно підтвердити свою згоду на участь. Всім учасникам було дано роз'яснення питань, які виникали. Учасники були також проінформовані про те, що участь є повністю добровільною. Під час дослідження не збиралась інформація, за якою можна ідентифікувати учасника.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ВИБІРКИ

Соціально-демографічні параметри частково було задано квотною вибірковою сукупністю (див. розділ «Методологія»). Так, до вибірки потрапили (Табл. 1) 58% жителів міст, третина (32%) жителів сіл та 10% — селищ міського типу. У вибірці 45% чоловіків та 55% жінок. За рівнем освіти можна виділити три найбільші групи, наповнені чвертю респондентів кожна: це респонденти із професійно-технічною освітою, неповною та повною вищою освітою. Найнижчу освіту (початкова та повна середня) мають не більше ніж 15% опитаних. Половина перебуває у зареєстрованому шлюбі, і ще чверть мала досвід шлюбу раніше, але на момент опитування або розійшлися (офіційно чи неофіційно), або удові, 16% ніколи не були одружені. Вікова група 55–65 років є найбільш представленою (25%). Середній вік становить 46.5 років, мінімальний (18 років) визначено відбором, а максимальний — 91 рік.

Табл. 1 Соціально-демографічні показники отриманої вибірки у зіставленні з аналогічними даними Моніторингового дослідження «Українське суспільство» 2020 р. [57] Інституту соціології НАН України, %

Змінна	Нинішнє дослідження, N = 2157	Моніторинг Інституту соціології, N = 1800
Стать		
Чоловіча	45	45
Жіноча	55	55
Тип населеного пункту		
Місто	58	52
Селище міського типу	10	15
Село	32	33
Вікові групи		
18–24 роки	8	7
25–34 роки	19	19
35–44 роки	19	18
45–54 роки	16	18

Продовження Табл. 1

Змінна	Нинішнє дослідження, N = 2157	Моніторинг Інституту соціології, N = 1800
55–64 роки	25	21
65 років і старші	13	17
Освіта		
Початкова освіта (1-4 класів середньої школи) та неповна середня освіта (7-9 класів)	2	2
Повна загальна середня освіта (10-11 класів середньої школи)	13	11
Професійно-технічна (ПТУ, професійний ліцей тощо) з повною чи неповною загальною середньою освітою	25	30
Фахова передвища / Неповна вища / Середня спеціальна освіта (технікум, училище, коледж) — молодший спеціаліст	23	21
Базова вища освіта — бакалавр	14	7
Повна вища освіта — спеціаліст, магістр, науковий ступінь	23	30
Сімейний стан		
Ніколи не був(ла) одруженим(заміжною)	16	13
Перебуваю у зареєстрованому шлюбі	49	57
Перебуваю у фактичному, незареєстрованому шлюбі	9	7
Розлучений(на) офіційно	12	9
Розійшовся(лась), хоча офіційно не розлучений(на)	3	2
Вдівець (вдова)	11	11

Продовження Табл. 1

Змінна	Нинішнє дослідження, N = 2157	Моніторинг Інституту соціології, N = 1800
Матеріальний стан сім'ї (самооцінка)		
Часто не вистачає грошей і продуктів харчування — інколи жебракую	<1	1
Не вистачає на продукти харчування, але не жебракую	4	5
Вистачає лише на продукти харчування	21	32
Загалом вистачає на життя	40	38
Вистачає на все необхідне, але заощаджень не роблю	21	17
Вистачає на все необхідне, роблю заощадження	11	6
Живу у повному достатку	2	1
Не знаю / Немає відповіді	1	-

Останній перепис населення відбувся в Україні 2001 р. [58], а оскільки з того часу відбулись значні зміни в структурі населення, то планована вибірка сукупність має обмежену репрезентативність. Крім того, як було вказано в розділі «Методологія», анкети з трьох областей було втрачено через початок бойових дій. Саме тому постало питання, чи можна вважати генеральною сукупністю цього дослідження все населення України в межах контрольованих урядом територій станом на 23 лютого 2022 р. чи населення тих областей, які представлено в масиві даних (див. Додаток 1). Для того, щоби відповісти, ми порівняли масив наших даних з масивом даних Інституту соціології НАН України, які були зібрані на всій контрольованій урядом території в рамках щорічного моніторингу «Українське суспільство» (проводиться з 1992 р.) [57].

Згідно з результатами (Табл. 1), розподіл чоловіків і жінок повністю співпадає. Також дві вибірки майже ідентичні з точки зору поселенської структури (із незначним перекосом на 5% у бік селищ міського типу в вибірці нашого дослідження) та вікової структури (різниця становить 1-2% у вікових підгрупах, а максимальна різниця у 5% між двома дослідженнями є серед підгрупи 55–64-річних). За сімейним станом існує невелика різниця в межах 1-3% за кожною підгрупою за винятком офіційно одружених (тут різниця становить 8% із переважанням офіційно одружених саме у вибірці Інституту соціології). Що ж стосується розподілу респондентів за рівнем освіти, то для порівняння ми переструктурували варіанти відповідей з даних Моніторингу Інституту соціології. В цілому, структура вибірок за освітою співпадає. За самооцінкою матеріального стану сім'ї видно майже ідентичні розподіли в обох дослідженнях за винятком меншої представленості (на 11%) тих, кому «вистачає лише на продукти харчування», але в той же час за рахунок більшої представленості (на 5%) групи тих, кому вистачає на все необхідне та ще вдається робити заощадження, в нашому дослідженні порівняно з моніторинговим дослідженням. Але тут слід враховувати той факт, що дані Інституту соціології збиралися за допомогою самостійного заповнення анкети, а дані нашого дослідження у присутності інтерв'юера, що могло вплинути на бажання респондента приховати реальний матеріальний стан, а також слід зазначити, що хоча в цілому формулювання варіантів відповіді співпадало, в нашому дослідженні запитувано про останній місяць, тоді як в моніторинговому дослідженні йшлося про останні 2-3 місяці.

Респонденти визначили свій середньомісячний дохід на одного члена сім'ї так: більшість (42%) мали за місяць перед дослідженням від 5 до 10 тис. грн. Вище від 10 тис. його мали 16%, а вище від 15 тис. 12%. Нижчим за 5 тис. грн був місячний дохід у третини (Табл. 2).

Табл. 2 Розподіл респондентів за середньомісячним доходом на одного члена сім'ї за останній місяць: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	%
До 1000 грн	<1
Від 1000 до 3000 грн	10
Від 3000 до 5000 грн	20
Від 5000 до 10 000 грн	42
Від 10 000 до 15 000 грн	16
Більше 15 000 грн	12

Якщо говорити гривневе визначення матеріального рівня респондента, то, на жаль, співставити дані нашого опитування з даними Інституту соціології ми не можемо, тому що в моніторинговому опитувальнику йшлося про розмір заробітної платні / пенсії / стипендії за останній місяць, тоді як ми використовуємо ширше формулювання. Але, якщо говорити про те, що найбільша частка респондентів у нашому дослідженні зазначила, що їхній середній дохід на одну людину становив від 5 до 10 тис. грн, а середня заробітна плата за вибіркою Інституту соціології становить 6578.5 грн, то в цілому ми маємо приблизно однакові показники за цим індикатором.

Таким чином, можна говорити про те, що ключові соціально-демографічні показники нашого дослідження в цілому відтворюють показники репрезентативного дослідження Інституту соціології, а генеральною сукупністю є все населення України в межах контрольованих урядом територій станом на 23 лютого 2022 р. (вкл. із Запорізькою, Сумською і Чернігівською обл.).

Ми також ставили запитання про ступінь релігійності (шкала від 0 до 10, де 0 — взагалі не релігійна людина, а 10 — дуже релігійна людина). Більшість мають середній ступінь релігійності, тоді як виражених атеїстів, або дуже релігійних людей у вибірці небагато: 7% і 5% відповідно (Табл. 3). Середня оцінка ступеню релігійності у вибірці дорівнює 5.6.

Табл. 3 Розподіл респондентів за самовизначенням ступеню релігійності: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	%
взагалі не релігійна людина	5
1	3
2	5
3	8
4	10
5	16
6	12
7	13
8	13
9	8
дуже релігійна людина	7

Висновки до розділу 1

У дослідженні взяли участь 2157 респондентів, серед яких жінок більш ніж половина. Середній вік 46.5 роки, мінімальний 18, а максимальний 91 рік. Переважають респонденти із професійно-технічною, неповною або повною вищою освітою. Більшість перебуває в офіційному шлюбі. У вибірці домінують опитані з середнім або трохи вище від середнього ступенем релігійності. Сукупний дохід на одного члена сім'ї у середньому становить інтервал від 5000 до 10000 грн на місяць. Матеріальний стан сім'ї більшість описали як «загалом вистачає на життя». За населеним пунктом переважають мешканці міст, третину становлять мешканці сіл.

Соціально-демографічні показники нашого дослідження в цілому відтворюють показники репрезентативного дослідження Інституту соціології, а генеральною сукупністю є все населення України в межах контрольованих урядом територій станом на 23 лютого 2022 р.

Розділ 2. СХИЛЬНІСТЬ ДО ТЕОРІЙ ЗМОВИ

Епідемія COVID-19, яка буяла з 2020-го року та супроводжувалась чисельними обмеженнями прав і свобод людей по всьому світі, унаочнила специфічну соціальну групу — тих, хто вірить у «теорію змови». Ці люди характеризуються упевненістю у тому, що коронавірус — це продукт «глибинної держави» або ж «світового уряду», який використовує ковід або як інструмент знищення «зайвих», або як привід для посилення власного панування, а сама вакцинація від ковіду є щонайменше непотрібна, або ж має на меті «зламати волю до спротиву», «чипувати покірних» тощо [59], [60].

Хоч реакція на COVID-19 була найбільш яскравим проявом тенденції приписувати стихійному явищу ознаки зловорожих і цілеспрямованих зусиль «світового уряду», така схильність у людей може охоплювати ширше коло небажаних для них явищ [61], в т. ч. проявляти у ставленні до лібералізації негетеросексуальності як до ознаки планованого знищення людства [62]. Власне тому схильність до «теорії змови» стала частиною дослідження.

За результатами (Табл. 4) більше від третини (38%) респондентів схиляються до версії штучного створення COVID-19 як зброї масового ураження, хоч разом з тим більшість (52%) все ж таки вважає епідемію не пов'язаною з чієюсь злою волею⁴.

Табл. 4 Розподіл відповідей на питання «Існують різні версії походження коронавірусу. До якої схиляєтесь особисто ви?»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	%
Природне походження і випадкове зараження людини	25
Штучне походження і випадковий витік з лабораторії	27
Штучне походження з навмисним розповсюдженням (біологічна зброя)	38
Важко відповісти	11

⁴ Формулювання варіантів відповідей на це питання взято з дослідження Київського міжнародного інституту соціології: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=952&page=11&t=13>

Більшість (53%) вже отримала на момент опитування хоч одну дозу вакцини і ще 20% хочуть вакцинуватись (Табл. 5), таким чином приблизно три чверті (73%) довіряють вакцинації, тоді як одна чверть категорично відмовляється від вакцинації. Разом з тим, така відмова могла бути пов'язана не тільки з вірою у «теорію змови», але й тим, що вельми стислі терміни розробки вакцин від коронавірусу та повідомлення у засобах масової інформації про побічні ефекти деяких з вакцин викликали сумніви у достатній безпечності саме вакцинації від COVID-19. Тому наступне питання (Табл. 6) мало на меті відфільтрувати тих, хто побоюється вакцинації через брак упевненості в її безпечності, від тих, хто твердо вирішив не вакцинуватись.

Табл. 5 Розподіл відповідей на питання «Ви б хотіли пройти вакцинацію від COVID-19?»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, N = 2157

	%
Так	15
Залежить від вакцини	5
Ні	25
Я вже отримав / ла хоча б одну дозу вакцини	53
Важко відповісти	1

Табл. 6 Розподіл відповідей на питання «Оскільки все більше людей в Україні отримують вакцину проти COVID-19, і про неї стає більше інформації, скажіть: ...» серед тих, хто не хоче вакцинуватись або завагався з відповіддю, N = 564: дані нинішнього дослідження; національний рівень

	%
Можливо, ви вирішите отримати вакцину	19
Ви досить впевнені, що вирішите не отримувати вакцину	67
Важко відповісти	14

З цих трьох питань ми сконструювали нову змінну, у якій респондент, який одночасно вважав коронавірус штучно створеною біологічною зброєю, відмовлявся від вакцинації та був упевнений у свому небажанні її робити і далі, умовно вважався за прихильника «теорії змови».

У вибірці виявилось 240 таких респондентів або 11% (Табл. 7). Схильність вірити в «теорію змови» нерівномірно розподілено серед окремих вікових та освітніх підгруп, а також серед мешканців населених пунктів різних розмірів та серед опитаних із різних регіонів ($p < 0.001$). Вона збільшується з віком та зі зменшенням рівня освіти. Зв'язок з типом населеного пункту і регіоном проживання є складним — найбільші частки прихильників спостерігаються серед мешканців Півдня України (19%), а найменші на Півночі (2%). Зв'язку зі статтю не спостерігається: серед чоловіків і жінок зафіксовано однакові кількості прихильників «теорій змови» ($p = 0.9$). Також віра в конспірологію пов'язана з релігійністю опитаних — серед прихильників «теорії змови» середня релігійність 7.4 (95% ДІ 6.5–8.7), тоді як серед решти 6.1 (5.8–6.5).

Табл. 7 Поширеність схильності до віри в «теорію змови» серед деяких соціально-демографічних підгруп: дані нинішнього дослідження; національний рівень; розміри підвибірок по окремих групах узказано в рядках

Змінна	%
В цілому по вибірці, N = 2157	11
Вік, $p < 0.001$	
18–24 роки, N = 180	5
25–34 роки, N = 396	6
35–44 роки, N = 413	6
45–54 роки, N = 351	10
55–64 роки, N = 542	17
65 років і старші, N = 275	21
Тип населеного пункту, $p < 0.001$	
місто, N = 1244	11
селище міського типу, N = 214	7
село, N = 698	13

Продовження Табл. 7

Змінна	%
Макрорегіон, $p < 0.001$	
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 332	12
Захід (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька, Хмельницька обл.), N = 644	12
Південь (Херсонська, Одеська, Миколаївська обл.), N = 284	19
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 259	2
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 638	10
Стать, $p = 0.9$	
чоловіча, N = 974	11
жіноча, N = 1182	11
Освіта, $p < 0.001$	
початкова, неповна середня, N = 34	27
повна середня, N = 287	17
професійно-технічна освіта (ПТУ) на базі неповної або повної середньої освіти, N = 550	11
неповна вища освіта (молодший спеціаліст — диплом технікуму, училища, коледжу), N = 489	11
базова вища освіта (бакалавр), N = 303	9
повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь), N = 494	9

Висновки до розділу 2

Загалом, можна сказати, що більшість респондентів не схильні приписувати проблеми, пов'язані з коронавірусом, діяльності «світового уряду», іншими словами вони не поділяють «теорію змови».

Схильність до віри в «теорію змови» збільшується з віком та зменшенням рівня освіти опитаних, вона нерівномірно розподілена серед населення різних макрорегіонів. Також серед прихильників «теорії змови» середня релігійність вища, ніж серед усіх інших.

РОЗДІЛ 3. ДОСВІД УЧАСТІ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ В УКРАЇНІ

Досвід участі (як фізичної, так і віртуальної) в революційних подіях в Україні був за даними попереднього дослідження [12] значущим предиктором позитивнішого ставлення до рівноправ'я ЛГБТ. Саме тому у нинішньому дослідженні ми також включили ці питання до опитувальника. Участь у революційних подіях може вважатись прокси-змінною прихильності до «європейських цінностей» [63], проте є важливою також самою по собі, адже праворадикальні сили наголошують на тому, що Євромайдан є здебільшого їхньою заслугою [64].

За результатами (Табл. 8), 18% респондентів і респонденток в той чи інший спосіб брали участь у подіях Євромайдану (10% особисто, 8% віртуально). Здебільшого учасники і учасниці Євромайдану приходили з групи 25–65 років та з високим рівнем освіти. Найбільше представлено їх серед мешканців міст, чоловіків, а також мешканців Заходу та Півночі України. У зіставленні з 2016 р. не відбулось змін в частках учасників Євромайдану (Табл. 9), адже відмінність у 2% між 2016 і 2022 рр. не є статистично значущою ($p = 0.46$).

Табл. 8 Поширеність безпосередньої особистої та/або віртуальної участі в Євромайдані серед деяких соціально-демографічних підгруп: дані нинішнього дослідження; національний рівень; розміри підвбірок по окремих групах указано в рядках

Змінна	%
В цілому по вибірці, N = 2157	18
Вік, $p < 0.001$	
18–24 роки, N = 180	8
25–34 роки, N = 396	21
35–44 роки, N = 413	23
45–54 роки, N = 351	21
55–64 роки, N = 542	17
65 років і старші, N = 275	8

Продовження Табл. 8

Змінна	%
Тип населеного пункту, $p < 0.001$	
місто, N = 1245	19
селище міського типу, N = 214	14
село, N = 698	16
Макрорегіон, $p < 0.001$	
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 332	8
Захід (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька, Хмельницька обл.), N = 644	21
Південь (Херсонська, Одеська, Миколаївська обл.), N = 284	9
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 259	31
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 638	17
Стать, $p < 0.001$	
чоловіча, N = 974	21
жіноча, N = 1182	15
Освіта, $p < 0.001$	
початкова, неповна середня, N = 34	6
повна середня, N = 287	11
професійно-технічна освіта (ПТУ) на базі неповної або повної середньої освіти, N = 550	14
неповна вища освіта, N = 489	18
базова вища освіта (бакалавр), N = 303	22
повна вища освіта, N = 494	25

Табл. 9 Поширеність безпосередньої особистої та/або віртуальної участі в Євромайдані в дослідженнях 2016 [12] та 2022 рр.: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень, а саме Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська, Черкаська області та м. Київ

Чи були ви безпосереднім учасником / учасницею Євромайдану? (тобто ви особисто стояли на Майдані в Києві чи інших містах, чи допомагали, як речами, так і поширенням інформації у віртуальному просторі іншим учасникам тощо) — так, $p = 0.46$	2016 р.		2022 р.	
	n	%	n	%
		93	15	160

До 2013 року тільки 12% брали участь у якихось протестах (Табл. 10), причому серед них (Табл. 11) найбільше (74%) було тих, хто брав участь у Помаранчевій революції (2004 р.), а також у протестах «Україна без Кучми 2000–2001 рр.». За результатами, 78% не брали участі в жодному з протестів, 14% були учасниками тільки одного протесту, 6% — двох, 2% трьох і приблизно 1% брали участь у більш ніж трьох подіях революційного характеру в Україні.

Табл. 10 Розподіл відповідей на питання «Ви брали участь у протестах до 2013 року?»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	%
Ні, не брав/ла участі у жодних протестах	88
Так, брав/ла участь	12

Так само в попередньому дослідженні [12] встановлено зв'язок між ставленням до ЛГБТ і досвідом участі у подіях, пов'язаних з окупацією Криму та Донбасу (польовий етап припав на період до початку активної фази воєнних дій Російської федерації проти України, себто до 24 лютого 2022 р.). Це також зумовило включення відповідних питань до анкети. Разом з тим, при інтерпретації результатів слід брати до уваги в певному сенсі кумулятивний характер цієї змінної (себто, частина протестів припала на період між дослідженнями).

Табл. 11 Розподіл відповідей на питання «В яких протестах ви брали участь до 2013 року? (Можливі декілька варіантів відповіді)» серед тих, хто брав участь у протестах, N = 266: дані нинішнього дослідження; національний рівень

	%
Студентські протести 1991 року — Революція на граніті	6
Участь у політичних процесах 90-х років (у СДПУ, Народному рухові)	9
Профспілкові, шахтарські протести	7
Екологічні протести	3
Захист історичних пам'яток	6
Україна без Кучми 2000–2001 років	21
Помаранчева революція	74
Податковий або Мовний майдани	5

За результатами, особисто зіткнулись з подіями у зв'язку з окупацією Криму чи бойових дій на Донбасі відповідно 6 та 14%. Поширеність досвіду особистого зіткнення з цими подіями є дуже нерівномірною серед різних соціально-демографічних підгруп (Табл. 12). Так, найбільші частки постраждалих від зазначених подій зафіксовано серед мешканців міст Сходу та (у випадку донбаських подій) Заходу України, що ймовірно пов'язано як з тим, що на Сході власне відбувались події, а на Заході концентрувались внутрішньо-переміщені особи.

Частки опитаних, які особисто зіткнулись з подіями внаслідок окупації Криму чи частини Донбасу, а також тих, які волонтерять, (Табл. 13) не змінились між 2016 та 2022 р. ($p = 0.9$, $p = 0.6$ та $p = 0.8$ відповідно). Серед тих, хто зіткнувся з кримськими подіями, найбільше біженців та волонтерів, що допомагають біженцям і військовим (Табл. 14).

У період проведення польового етапу дослідження брали участь у військових діях третина (37%) опитаних (Табл. 15), а 7% були залучені до волонтерства (Табл. 16). У зіставленні з 2016 р. утримі збільшилась тільки частка тих опитаних, хто в момент опитування служив у війську, — з 9% у 2016-му до 29% у 2022-му ($p = 0.025$), що закономірно, адже військові дії тривали та дедалі більше населення залучалось до армійської справи (Табл. 13).

Табл. 12 Поширеність досвіду особистого зіткнення з подіями через окупацію Криму та частини Донбасу серед деяких соціально-демографічних підгруп: дані нинішнього дослідження; національний рівень; розміри підвибірок вказано в рядках

Змінна	% тих, кого торкнулись події	
	в Криму	на Донбасі
В цілому по вибірці, N = 2157	6	14
Вік		
18–24 роки, N = 180	2	12
25–34 роки, N = 396	6	15
35–44 роки, N = 413	6	14
45–54 роки, N = 351	9	18
55–64 роки, N = 542	8	14
65 років і старші, N = 275	5	12
Тип населеного пункту		
місто, N = 1245	9	17
селище міського типу, N = 214	4	9
село, N = 698	6	12
Макрорегіон		
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 332	10	30
Захід (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька, Хмельницька обл.), N = 644	6	20
Південь (Херсонська, Одеська, Миколаївська обл.), N = 284	6	6
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 259	4	5

Продовження Табл. 12

Змінна	% тих, кого торкнулись події	
	в Криму	на Донбасі
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 638	6	8
Стать		
чоловіча, N = 974	8	16
жіноча, N = 1183	5	13
Освіта		
початкова, неповна середня, N = 34	15	15
повна середня, N = 287	5	16
професійно-технічна освіта (ПТУ) на базі неповної або повної середньої освіти, N = 550	6	16
неповна вища освіта (молодший спеціаліст — диплом технікуму, училища, коледжу), N = 489	6	10
базова вища освіта (бакалавр), N = 303	6	17
повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь), N = 494	8	14

Табл. 13 Поширеність досвіду особистого зіткнення з подіями, пов'язаними з окупацією Криму і частини Донбасу в дослідженнях 2016 [12] та 2022 рр.: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень, а саме Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська, Черкаська області та м. Київ

Чи торкнулись вас особисто події, пов'язані з окупацією Криму за весь період часу? (поясніть, що слово «торкнулись» означає, що хтось міг постраждати внаслідок цих подій, напр. стати біженцем / вимушеним переселенцем, у зв'язку із небажанням змінювати паспорт) — так, $p = 0.9$	2016 р.		2022 р.	
	n	%	n	%
	22	4	36	4
Чи торкнулась вас особисто військові події на Донбасі за весь період часу? (поясніть, що слово «торкнулись» означає не тільки безпосередню залученість до військової служби, але й те, що хтось міг постраждати внаслідок цих подій, напр. стати біженцем) — так, %, $p = 0.6$	43	7	75	8
Ви берете зараз участь у військових діях? — так, %, $p = 0.025$	4	9	19	29
Чи є ви зараз волонтером? — так, %, $p = 0.8$	22	37	31	33

Табл. 14 Розподіл відповідей на питання «Яким чином [торкнулись події, пов'язані з окупацією Криму]? (Відмітьте всі, що підходять)» серед тих, кого події торкнулись, $N = 139$: дані нинішнього дослідження; національний рівень

	%
Я був (ла) вимушений (на) переїхати (біженці)	28
Я військовий (а), що задіяний в охороні кордону з Кримом	3
Я волонтер, допомагаю військовим	24
Я волонтер, допомагаю біженцям	14

Табл. 15 Розподіл відповідей на питання «Ви берете зараз участь у військових діях?» серед тих, кого торкнулись військові події на Донбасі, N = 309: дані нинішнього дослідження; національний рівень

	%
Так, як доброволець	5
Так, як призваний до армії	15
Так, як кадровий військовий	3
Так, як медик	2
Так, у системі технічного та побутового забезпечення	12
Ні	63

Табл. 16 Розподіл відповідей на питання «Яким групам населення ви допомагаєте?» серед тих, хто вказав, що зараз є волонтером (можливі були декілька варіантів), N = 144: дані нинішнього дослідження; національний рівень

	%
Військовим України / армії	43
Вимушеним переселенцям	15
Постраждалим під час АТО / ООС (в тому числі добровольцям)	26
Малозабезпеченим сім'ям	24
Багатодітним сім'ям	13
Особам з інвалідністю	23
Людям похилого віку	21
Зоозахисникам	17

Висновки до розділу 3

Загалом можна сказати, що більш ніж третина має досвід безпосереднього зіткнення з масштабними подіями в Україні — революції та війни. Брали участь у військових діях 37% (у зіставленні з 2016 р. ця частка утричі збільшилась), а 7% були залучені до волонтерства.

РОЗДІЛ 4. САМОПОЧУТТЯ ТА ОЦІНКА НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

4.1. Готовність населення до захисту своїх інтересів та прав

Питання готовності населення до захисту своїх прав та інтересів уже тривалий час перебуває у полі зору дослідників [57]. Ці питання є актуальними і нині, особливо з початку повномасштабної воєнної інтервенції. У рамках цього дослідження ми запитували про ймовірність проведення масових виступів (мітингів, демонстрацій) населення проти падіння рівня життя; готовність до особистої участі у масових виступах (мітингах, демонстраціях) проти падіння рівня життя, на захист своїх прав; готовність до особистої участі у масових заходах з відстоювання своїх прав.

У період збору даних переважна більшість респондентів (55%) вказали, що у їх населеному пункті масові виступи (мітинги, демонстрації) населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав тощо є малоімовірними або взагалі неможливими. Водночас третина (30%) вважає масові виступи імовірними (Рис. 2).

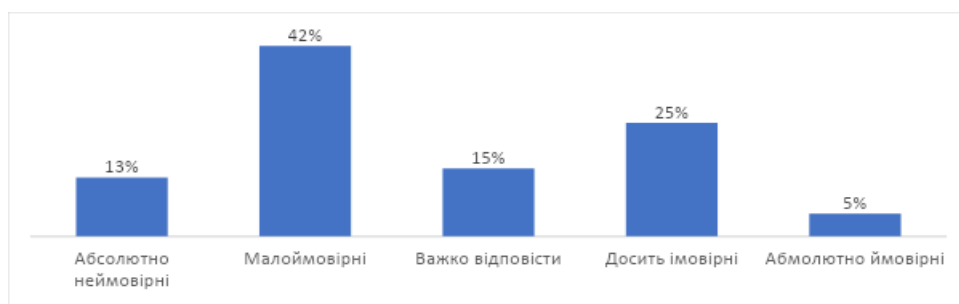

Рис. 2 Розподіл відповідей на запитання «Як ви вважаєте, наскільки можливі зараз у вашому місті/селі масові виступи (мітинги, демонстрації) населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав?»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

З Табл. 17 видно, що найбільш часто ймовірними масові виступи у власному населеному пункті вважають люди від 35 до 54 років (68%), мешканці міст (37%), Півночі (в т. ч. Києва) (40%) та Центра (36%) України, із закінченою вищою освітою (37%) та високим рівнем прибутку (40%). Разом з тим, стать не була пов'язана з оцінкою ймовірності масових виступів ($p = 0.09$).

Табл. 17 Частки тих респондентів із різних соціодемографічних підгруп, які вважають імовірними масові виступи населення у власному населеному пункті: дані нинішнього дослідження; національний рівень; розміри підвибірок по окремих групах указано в рядках

Змінна	%
В цілому по вибірці, N = 2157	30
Вік, p < 0.001	
18–34 роки, N = 576	28
35–44 роки, N = 413	35
45–54 роки, N = 351	33
55–64 роки, N = 542	28
65 років і старші, N = 275	27
Тип населеного пункту, p < 0.001	
місто, N = 1245	37
селище міського типу, N = 214	16
село, N = 698	22
Регіони, p < 0.001	
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 332	27
Захід (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька, Хмельницька обл.), N = 644	22
Південь (Херсонська, Одеська, Миколаївська обл.), N = 284	31
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 259	40
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 638	36

Продовження Табл. 17

Змінна	%
Стать, $p = 0.09$	
чоловіча, $N = 974$	32
жіноча, $N = 1183$	28
Освіта, $p < 0.001$	
немає закінченої вищої (початкова, неповна середня, повна середня, професійно-технічна, неповна вища), $N = 1360$	26
закінчена вища освіта (базова вища освіта, повна вища освіта), $N = 797$	37
Матеріальний стан сім'ї в цілому, $p < 0.001$	
незаможні (часто не вистачає грошей і продуктів харчування — інколи жebraкую, не вистачає на продукти харчування, але не жebraкую, вистачає лише на продукти харчування), $N = 549$	29
середняки (загалом вистачає на життя, вистачає на все необхідне, але заощаджень не роблю), $N = 1313$	28
заможні (вистачає на все необхідне, роблю заощадження, живу у повному достатку), $N = 279$	40

При порівнянні даних на запитання «Як ви вважаєте, наскільки можливі зараз у вашому місті / селі масові виступи (мітинги, демонстрації) населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав?» за 2016 [12] та 2022 рр. за тими областями України, у яких проводилось дослідження, бачимо значиму різницю. Так, у 2016 р. ймовірними такі заходи у власних населених пунктах вважала більшість — 58%, а у 2022 р. показник зменшився удвічі: лише 32% вважають такі заходи ймовірними (Рис. 3).

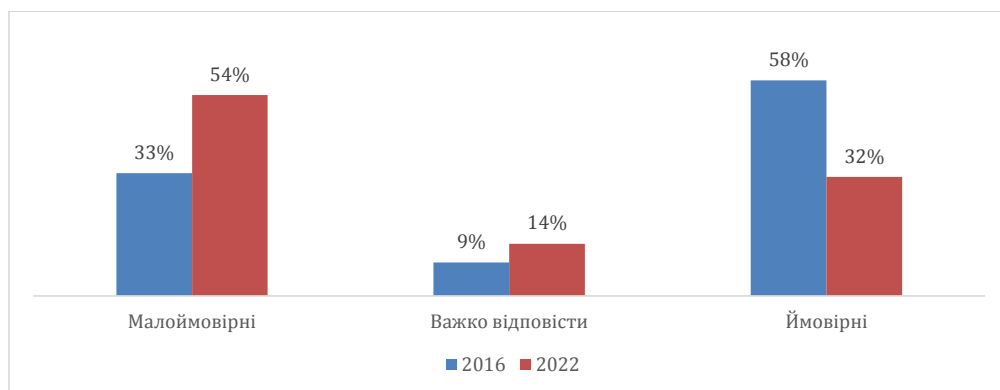

Рис. 3 Розподіл відповідей на запитання «Як ви вважаєте, наскільки можливі зараз у вашому місті / селі масові виступи (мітинги, демонстрації) населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав?» за 2016 [12] та 2022 роки: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень, а саме Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Черкаська, Харківська області та м. Київ

Варто відзначити, що результати щодо ймовірності у населених пунктах мітингів досить відрізняються за областями проведення дослідження. Так, у порівнянні із 2016 роком, думки респондентів Львівської обл. змінилися на протилежність: у 2016 році ймовірними мітинги вважали 28% респондентів, а от у 2022-му — лише 1%. Таку зміну настроїв у Львівській обл. можна пояснити тим, що для переважної більшості у 2022 р. Найефективнішими та припустимими засобами відстоювання своїх прав є виключно заплановані заходи (участь у передвиборчих кампаніях (54%) або підписання колективних петицій (45%)), тоді як у 2016 році [12] респонденти частіше обирали більш радикальні способи — мітинги та демонстрації (86%). Варто також відзначити зміни у Дніпропетровській області: у 2016 р. лише 12% респондентів вважали ймовірними мітинги, а у 2022 р. — 38% (Рис. 4).

Важливим питанням для дослідження є також готовність особистої участі у мітингах чи демонстраціях протесту. Переважна більшість вказали на неготовність до участі у протестах: 36% вказали, що скоріше за все не готові до участі, та 24% — однозначно не готові. Лише четверта частина вказала на власну готовність до участі у подібних заходах, при цьому 20% — скоріше за все візьмуть участь і 5% візьмуть участь однозначно (Рис. 5).

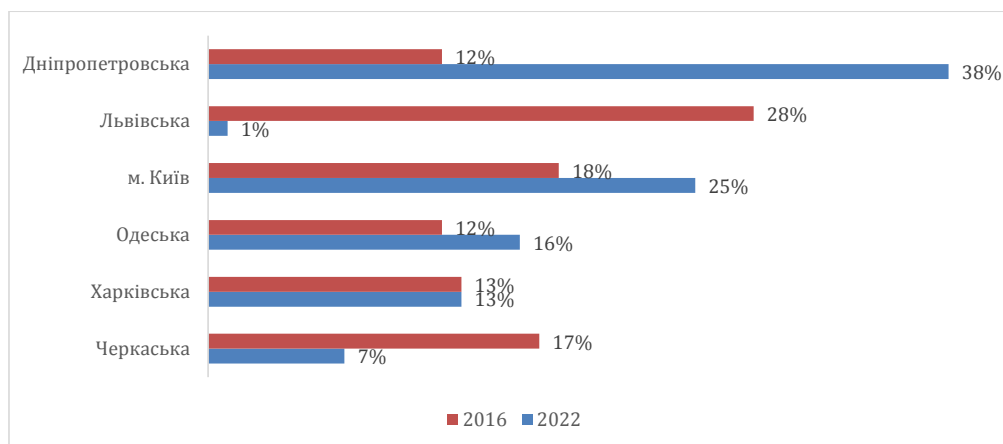

Рис. 4 Розподіл відповідей на запитання «Як ви вважаєте, наскільки можливі зараз у вашому місті / селі масові виступи (мітинги, демонстрації) населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав?» за 2016 [12] та 2022 роки: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень, а саме Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Черкаська, Харківська області та м. Київ

Рис. 5 Розподіл відповідей на запитання «Якщо такі мітинги, демонстрації протесту відбудуться, ви особисто братимете в них участь чи ні?»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, N = 2157

Варто відзначити, що прослідковуються незначні відмінності у готовності до особистої участі у мітингах, демонстраціях протесту за макрорегіонами. Так, найвища готовність до такої участі прослідковується у респондентів Західного регіону (34%), а найнижча — у респондентів Півдня України (17%) (Рис. 6). Серед респондентів Львівської області прослідковувалось загальне зниження впевненості населення у ймовірності проведення у їх населеному пункті масових виступів населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав. Так, серед загальної вибірки більш ніж половина опитаних вважали такі заходи малоімовірними у 2022 році (54%), і переважна більшість респондентів Львівської області, а саме 62%, вважають їх малоімовірними (пор. Табл. 18).

Приблизно таке ж є і в готовності до особистої участі у захисту своїх прав: лише 25% респондентів від загальної вибірки скоріше за все або однозначно візьмуть участь у таких заходах, а у Львівській обл. таких активних респондентів 12% (10% — скоріше за все так, і 2% — однозначно так).

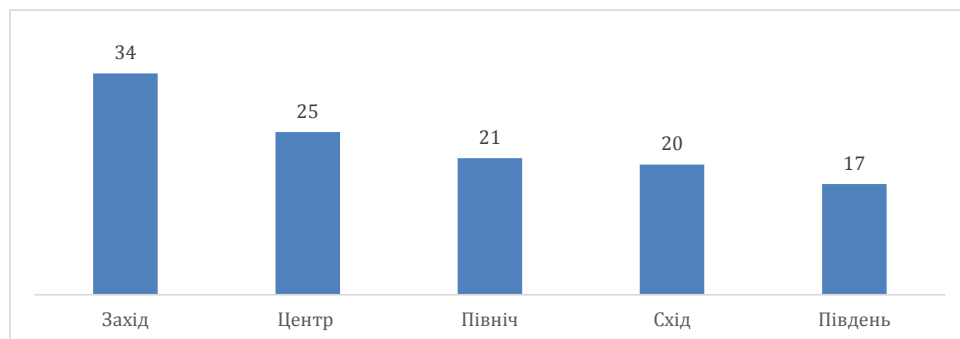

Рис. 6 Розподіл відповідей на запитання «Якщо такі мітинги, демонстрації протесту відбудуться, ви особисто братимете в них участь чи ні?» за макрорегіонами, %: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

За іншими соціально-демографічними характеристиками, а саме статтю, віком, рівнем освіти та сімейним станом респондентів статистично значимого зв'язку не виявлено.

З порівняння даних за 2016 [12] та 2022 рр. бачимо, що у 2022-му зменшилась кількість тих, які не готові брати особисту участь: у 2016 р. «Ні» відповіли 60%, а у 2022 — 45%, при цьому готовність до участі у подібних заходах виражали 40% у 2016 р. та 45% у 2022 році. Якщо говорити про порівняння даних за областями, то за результатами 2022 р. у Черкаській, Дніпропетровській, Харківській обл. та м. Києві зросла частка готових особисто брати участь, а от у Львівській та Одеській обл. — навпаки (Табл. 18).

Для визначення способів захисту прав та інтересів, респондентам у рамках дослідження було запропоновано обрати із переліку найбільш ефективні і припустимі засоби відстоювання своїх прав. Такими на думку респондентів є збір підписів під колективними петиціями (30%), мітинги та демонстрації (28%), а також участь у передвиборчих кампаніях (24%). При цьому 27% вказали, що жоден із цих заходів не є ефективним і припустимим настільки, щоб взяти участь у ньому особисто (Табл. 19).

Табл. 18 Розподіл відповідей на запитання «Якщо такі мітинги, демонстрації протесту відбудуться, ви особисто братимете в них участь чи ні?» за роками, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень, а саме Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Черкаська, Харківська обл. та м. Київ

	2016 р. [12]	2022 р.
Так	40	45
Ні	60	55
<i>За областями (відповідь «так»)</i>		
Львівська	35	10
Одеська	17	6
Черкаська	14	22
м. Київ	14	19
Дніпропетровська	17	26
Харківська	3	18

Табл. 19 Ефективні та припустимі заходи та засоби відстоювання своїх прав та інтересів у разі їх порушення (можливі були декілька відповідей): дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	%
Збирання підписів під колективними петиціями	30
Мітинги і демонстрації	28
Участь у передвиборчих кампаніях	24
Страйки	10
Важко відповісти	9
Бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)	8
Пікетування державних установ	8
Погрожування страйком	7
Захоплення будівель державних установ, блокування шляхів сполучення	3
Протест шляхом голодування	2
Створення незалежних від Президента та уряду збройних формувань	1
Жоден із заходів не здається мені ефективним і припустимим настільки, щоб я взяв /ла участь	27

За іншими соціально-демографічними характеристиками, а саме статтю, віком, рівнем освіти та сімейним станом респондентів статистично значимого зв'язку не виявлено.

4.2. Індекс психологічного дистресу

У рамках цього дослідження важливим показником був також індекс психологічного дистресу (SCL-9-NR), який дозволяє виміряти стани, при яких людина не в змозі повністю адаптуватися до стресових ситуацій та спричинених ними наслідків і проявляє дезадаптивну поведінку, як-то: агресія, пасивність чи ізоляціонізм. Індекс має діапазон значень від 0 до 27, де 0–12 — нормальний рівень психологічного дистресу, 13–16 — підвищений рівень психологічного дистресу, 17–27 — високий рівень [65].

За результатами індекс становить 10.6 (10.3–10.8), що свідчить про його нормальний рівень. Якщо говорити про психологічний дистрес за макрорегіонами України, то бачимо, що показники знаходяться у межах норми. Варто відзначити, що трохи вищими є показники психологічного дистресу у респондентів північних та центральних областей України, а найнижчими — Південь та Захід України (Табл. 20).

Табл. 20 Індекс психологічного дистресу за макрорегіонами дослідження: дані нинішнього дослідження; національний рівень, розміри підвибірок указано в рядках

	Середнє (95% ДІ)
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 307	10.3 (9.7–11.4)
Захід (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька, Хмельницька обл.), N = 622	9.3 (5.4–6.5)
Південь (Херсонська, Одеська, Миколаївська обл.), N = 278	9.1 (7.7–8.6)
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 257	12.1 (10.6–12.4)
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 633	12.0 (12.2–14.3)

У порівнянні даних із результатами загальноукраїнського дослідження [57], проведеного Інститутом соціології у 2020 році, бачимо незначне збільшення рівня психологічного дистресу населення загалом: у 2020 році показник становив 10.0, а на початку 2022 р. — 10.6.

Висновки до розділу 4

Переважає більшість респондентів вказали, що у їх населеному пункті масові виступи населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав є малоімовірними. Лише третина респондентів вказали на високу ймовірність проведення мітингів у їх населеному пункті. Найбільш ймовірними такі заходи можливі у південних та центральних областях України, а найменш ймовірними — на Заході. Також найменш ймовірними подібні заходи захисту власних прав та інтересів вважають мешканці сіл. З часу проведення останнього аналогічного дослідження, у 2016 році, частка респондентів, які вважають ймовірними мітинги у власних населених пунктах, зменшилася вдвічі.

Переважає більшість респондентів вказали на неготовність до особистої участі у заходах захисту своїх прав та інтересів. Найнижча готовність до особистої участі серед респондентів Луганської та Одеської областей.

При порівнянні даних із попереднім дослідженням прослідковується тенденція зменшення частки респондентів, які готові до особистої участі у подібних заходах, при цьому, якщо говорити про окремі області, то за результатами дослідження 2022 року у Черкаській області та м. Києві зросла частка респондентів, які готові особисто брати участь у мітингах, а от у Львівській та Одеській областях знизилась.

Найбільш ефективними та припустимими засобами відстоювання своїх прав та інтересів на думку респондентів є збір підписів під колективними петиціями. Практично третина респондентів вказала, що жоден із цих заходів не є ефективним і припустимим настільки, щоб взяти участь особисто.

Рівень психологічного дистресу знаходиться у межах нормального (10.6). За регіонами України найнижчий показник психологічного дистресу спостерігається у респондентів Заходу та Півдня, а трохи підвищеним — у респондентів Півночі та Центру.

Розділ 5. Поінформованість і ставлення до ЛГБТ

У цьому розділі мова піде про те, чи знайомі були респонденти на момент опитування із кимось із представників ЛГБТ-спільноти, чи мають вони друзів, які позитивно ставляться до представників ЛГБТ-спільноти, як взагалі вони ставляться до гомосексуальності — як до чогось прийняттого, або неприйняттого в суспільстві, та чи готові надавати такі ж самі права ЛГБТ (наприклад, оформлення одностатевих стосунків, всиновлення/виховання дітей), як і іншим громадянам в суспільстві. Отримані дані буде зіставлено з результатами, які ми отримували раніше [11], [12].

Для початку ми запитували респондентів, чи знають вони когось із числа людей, що представляють меншини в Україні. У вибірці 2022 року майже однакова кількість як знайома (48%), так і не знайома (49%) із людьми з меншин в Україні. Ці частки становлять майже половину кожна. Для ввідного питання ми не уточнювали, про які саме меншини йдеться.

Цікавими є дані у регіональному розрізі. Як ми бачимо із Табл. 21, найбільший відсоток тих, хто знайомий із меншинами, проживає на Півночі України (включно з Києвом) — 71%, а найменша на Сході — 23%.

Табл. 21 Знайомство із меншинами в регіональному розрізі, %: дані нинішнього дослідження

	Схід, N = 332	Захід, N = 644	Південь, N = 284	Північ, N = 259	Центр, N = 638
Так	30	43	56	71	48
Ні	66	54	40	23	51
Важко відповісти	4	2	4	6	2

Порівняльні дані по роках указують, що частка тих, хто знає когось із меншин, зростала з часом (Табл. 22).

Табл. 22 Розподіл відповідей на запитання: «Чи знайомі ви з людьми з меншин в Україні?» за роками, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії всіх досліджень, а саме Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ

	2013 р. [11], N = 400	2016 р. [12], N = 388	2022 р., N = 564
Так	27	36	53
Ні	67	64	43
Важко відповісти	6	-	4

До того ж, коли вже ми запитували про те, чи є серед рідних, друзів, знайомих, люди з гомо- або бісексуальною орієнтацією, або трансгендерні люди, частка тих, хто має таких представників із числа свого оточення, зменшується до третини (36%).

Коли ми говоримо про наявність друзів, знайомих, рідних із числа ЛГБТ, то спостерігаємо різницю між частками тих, хто знає когось із числа ЛГБТ в різних регіонах. Так, як і у разі із знайомством з меншинами, ми маємо тут в першу чергу згадати Північ, як той, що вирізняється одним із найвищих показників знайомства із ЛГБТ (41%) і західний регіон, який вирізняється найменшою часткою знайомих із ЛГБТ (28%). Також слід указати на Південь, де 47% знайомих із числа ЛГБТ (Табл. 23).

Табл. 23 Знайомство з ЛГБТ в регіональному розрізі, %: дані нинішнього дослідження

	Схід, N = 111	Захід, N = 295	Південь, N = 170	Північ, N = 199	Центр, N = 314
Так	33	28	47	41	33
Ні	57	57	42	34	56
Не знаю	10	15	11	25	11

На жаль, ми не можемо порівняти ці дані із даними 2016 р. [12], тому що питання відрізняються, але ми можемо співставити ці дані із 2013 роком [11], і побачити, що дослідження 2013 року демонструє значно меншу частку респондентів, які мають серед рідних, друзів та знайомих когось із людей з гомо-, бісексуальною орієнтацією або трансгендерних людей: 9% vs 36% у 2022 році (Табл. 24).

Табл. 24 Розподіл відповідей на питання: «Чи є серед ваших рідних, друзів, знайомих, люди з гомо- або бісексуальною орієнтацією (геї, бісексуали, лесбійки) або трансгендерні люди?» за роками, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до двох досліджень, а саме Донецька, Львівська, Одеська, Черкаська обл., м. Київ

	2013 р. [11], N = 400	2022 р., N = 319
Так	9	36
Ні	82	47
Не знаю	9	17

Що ж стосується прийняття гомосексуальності в суспільстві, слід відмітити, що майже половина вважає, що гомосексуальність не можна приймати в суспільстві, тоді як третина має протилежну позицію (Рис. 7).

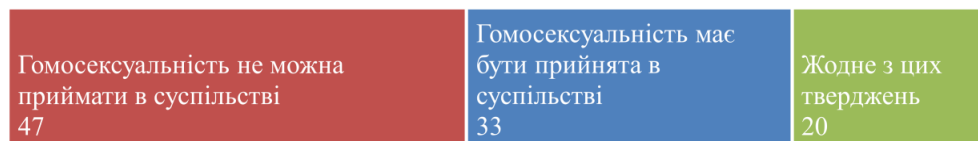

Рис. 7 Розподіл відповідей на питання «Скажіть, будь ласка, яке з цих тверджень найближче до вашої власної думки», %: дані нинішнього дослідження; національний рівень, N = 2157

Регіональний погляд також відрізняється. Так, напр., якщо на Сході та Заході більш ніж половина з радикальними поглядами, то на Півдні та Півночі опитані є більш терпимими (Табл. 25).

Табл. 25 Регіональний погляд на прийнятність гомосексуальності, %: дані нинішнього дослідження

	Схід, N = 332	Захід, N = 644	Південь, N = 284	Північ, N = 259	Центр, N = 638
Гомосексуальність має бути прийнята в суспільстві	25	26	38	39	39
Жодне з тверджень	21	15	18	41	17
Гомосексуальність не можна приймати в суспільстві	54	58	43	20	43

Оскільки таке запитання було поставлене і у 2016 році саме в такому формулюванні [12], то зазначимо, що п'ять років тому тих, хто підтримував думку, що гомосексуальність має бути прийнята в суспільстві, було 24%, а тих, хто вважав, що її не можна приймати в суспільстві становила 57%. А ще раніше, у 2013 р. [11], тих, хто підтримував гомосексуальність в суспільстві, було 15%, а тих, хто заперечував, — 59% (Табл. 26). Відповідно, є поступове підвищення рівня прийняття гомосексуальності в українському суспільстві.

Табл. 26 Розподіл відповідей на запитання: «Скажіть, будь ласка, яке з цих тверджень найближче до вашої власної думки: гомосексуальність має бути прийнята в суспільстві/гомосексуальність не можна приймати в суспільстві?» за роками, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії всіх досліджень, а саме Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ

	2013 р. [11], N = 400	2016 р. [12], N = 400	2022 р., N = 564
Гомосексуальність має бути прийнята в суспільстві	15	24	35
Жодне з цих тверджень	26	19	21
Гомосексуальність не можна приймати в суспільстві	59	57	44

Також ми намагалися дізнатися, чи є у опитаних в їхньому близькому соціальному оточенні ті, хто терпимо ставиться до людей із гомосексуальною орієнтацією. За результатами опитування близько половини не мають таких людей у своєму оточенні, або принаймні так вважають, п'ята частина — мають більше, ніж одного такого друга/знайомого, і ще 16% — одного друга або знайомого (Рис. 8).

Рис. 8 Розподіл відповідей на питання «Чи є у вас друзі або добрі знайомі, які терпимо ставляться до людей з гомосексуальною орієнтацією?», %: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

Табл. 27 показує, що найбільша частка толерантно налаштованих до ЛГБТ друзів / знайомих респондентів припадає на Південь і Північ, а найменша — на Захід та Схід.

Табл. 27 Регіональний розподіл тих, хто має друзів / знайомих, які терпимо ставляться до ЛГБТ, %: дані нинішнього дослідження

	Схід, N = 332	Захід, N = 644	Південь, N = 284	Північ, N = 259	Центр, N = 638
Так, більше ніж один	11	17	24	25	19
Так, один друг чи знайомий	12	13	20	22	18
Немає таких друзів або знайомих	49	54	35	28	47
Не знаю / Важко відповісти	28	16	22	25	15

Такий самий розподіл відповідей ми спостерігаємо і у 2016 р., хоч тих, хто не має таких знайомих, було значно більше, а саме 58% (Табл. 28).

Табл. 28 Розподіл відповідей на запитання: «Чи є у вас друзі або добрі знайомі, які терпимо ставляться до людей з гомосексуальною орієнтацією?» за роками, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень, а саме Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська, Черкаська області та м. Київ

	2016 р. [12], N = 546	2022 р., N = 938
Так, більше ніж один	20	20
Так, один друг / подруга чи знайомий / знайома	16	16
Немає таких друзів або знайомих	57	43
Не знаю / Важко відповісти	7	21

Також ми просили оцінити респондентів їхнє ставлення до ЛГБТ у балах, де 1 — це несприятливе ставлення, а 5 — сприятливе. За оцінками респондентів на сьогодні ставлення до людей з числа ЛГБТ у балах становить 2.4.

Також ми запитували, чи вважають респонденти, що ЛГБТ мають користуватися тими ж самими правами, що й інші. Так, за результатами дослідження майже половина опитаних вважають, що так, права мають бути однакові, тоді як 41% вважають, що права мають бути обмеженими (Рис. 9).

Рис. 9 Розподіл відповідей на питання «Чи згодні ви з твердженням, що геї, лесбійки, бісексуальні і трансгендерні люди повинні користуватися такими ж правами, як і інші громадяни України?», %: дані нинішнього дослідження; національний рівень, N = 2157

Якщо подивитися на дані, наведені в Табл. 29, то ми бачимо, що найбільше підтримують ідею рівноправ'я в центральній Україні, південна Україна з-поміж інших вирізняється дуже чіткою позицією в цьому питанні, оскільки демонструє одні із найвищих часток як тих, хто виступає за рівні права, так і тих, хто виступає проти, і в той же час має найменшу кількість невпевнених у своїй позиції. Півдню можна протиставити Північ, яка є більш розмитою у своєму ставленні до рівних прав, аніж інші частини України, оскільки великий відсоток (29%) обрали варіант відповіді «важко відповісти».

Табл. 29 Ставлення до рівних прав ЛГБТ та інших громадян в різних регіонах, %: дані нинішнього дослідження

	Схід, N = 332	Захід, N = 644	Південь, N = 284	Північ, N = 259	Центр, N = 638
Так, мають бути однакові права	44	39	49	46	51
Ні, мають бути деякі обмеження	42	49	43	25	37
Важко відповісти	14	12	9	29	12

На жаль, ми не маємо змоги порівнювати відповіді на це запитання із результатами дослідження [11], оскільки шкала, що застосовувалася у 2013-му, передбачала визначення ступеню згоди із цим твердженням. Якщо ж навести дані за 2016 рік порівняно із 2022 р. (Табл. 30), то загалом у вибірці була менша частка респондентів, які підтримують надання ЛГБТ тих-таки прав, що й іншим (31% і 43% відповідно).

Табл. 30 Відповіді на питання: «Чи згодні ви з твердженням, що геї, лесбійки, бісексуальні і трансгендерні люди повинні користуватися в Україні такими ж правами?» за роками, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії двох досліджень, а саме Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська, Черкаська обл. та м. Київ

	2016 р. [12], N = 493	2022 р., N = 938
Так, мають бути однакові права	23	48
Ні, мають бути деякі обмеження	44	40
Важко відповісти	33	12

Після загального запитання про надання таких самих прав гомо-, бісексуальним та трансгендерним людям, як і іншим, ми також запитували про те, чи вважають респонденти, що гомосексуальні пари повинні мати право зареєструвати свої стосунки, як і звичайна подружня пара. Лише чверть вважають, що гомосексуальні пари повинні мати таке право, тоді як ще п'ята частина вважає, що мають бути винятки (Рис. 10).

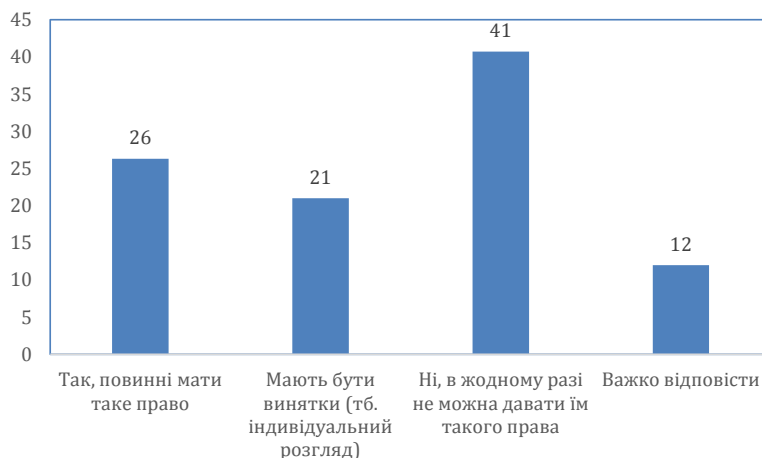

Рис. 10 Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте ви, що гомосексуальні пари повинні мати право зареєструвати свої стосунки, як і звичайна подружня пара?», %: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

Тим, хто тим чи іншим чином підтримує надання одностатевим парам права зареєструвати свої стосунки, ми також ставили запитання: «Яка із форм реєстрації стосунків одностатевих партнерів здається вам найбільш прийнятною?». За результатами переважає цивільне партнерство (так 44% підтримали саме цю форму реєстрації стосунків в Україні), і 6% підтримали одностатеві шлюби (Табл. 31).

Регіонально спостерігаємо деяку різницю у поглядах респондентів на питання реєстрації стосунків гомосексуальними парами. Так, серед інших можна виділити Південь України, як регіон, що найбільш толерантно ставиться до реєстрації стосунків одностатевими парами (34% виступають за таке право і ще 18% за індивідуальний розгляд). Тоді як Захід і Схід менш толерантні. Цікаво, що Північ тут вирізняється неоднозначним ставленням, оскільки приблизно рівні частки респондентів виявилися розподіленими

між усіма чотирма варіантами відповідей: «так, повинні мати таке право», «ні, в жодному разі не можна надавати їм такого права», «мають бути винятки», «важко відповісти» (Табл. 32).

Табл. 31 Розподіл відповідей на запитання: «Яка із форм реєстрації стосунків одностатевих партнерів здається вам найбільш прийнятною?» серед тих, хто підтримує надання одностатевим парам права реєстрації стосунків, N = 1014: дані нинішнього дослідження; національний рівень

	%
Цивільне партнерство (дві особи укладають договір, набуваючи прав і обов'язків як у подружжя, але не називають це шлюбом)	44
Одностатевий шлюб (все, як у звичайному шлюбі, але подружжя є однієї статі)	6
Обидва варіанти однаково прийнятні	35
Інший варіант	2
Важко відповісти	12

Табл. 32 Регіональний погляд на надання права гомосексуальним парам зареєструвати свої стосунки як звичайна подружня пара, %: дані нинішнього дослідження

	Схід, N = 332	Захід, N = 644	Південь, N = 284	Північ, N = 259	Центр, N = 638
Так, повинні мати таке право	22	21	34	24	31
Ні, в жодному разі не можна давати такого права	47	46	40	28	37
Мають бути винятки (тб. індивідуальний розгляд)	17	23	18	23	22
Важко відповісти	14	10	7	25	9

Що ж стосується змін у часі (Табл. 33), то суттєво зменшилася у вибірці у порівнянні з 2016 р. частка тих, хто не готовий надавати їм такого права (36% у 2022 році у порівнянні з 63% у 2016 р.).

Табл. 33 Розподіл відповідей на питання: «Чи вважаєте ви, що гомосексуальні пари повинні мати право зареєструвати свої стосунки, як і звичайна подружня пара?» за роками, %: порівняння відбувалось за областями, які були включені до географії трьох досліджень, а саме Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ

	2013 р. [11], N = 400	2016 р. [12], N = 365	2022 р., N = 564
Так, повинні мати таке право	15	13	27
Ні, в жодному разі не можна давати такого права	59	63	36
Мають бути винятки (тб. індивідуальний розгляд)	18	24	26
Важко відповісти	9	-	12

Зміни в часі у розрізі окремих підгруп (Табл. 34) демонструють складну картину. З одного боку, підтримка права на шлюб для одностатевих пар з часом очевидно збільшується в групі молоді від 18 до 24 років (від 17% у 2013-му до 58% у 2022-му), проте не міняється серед респондентів середнього віку і падає в групі 45+ (від 12% у 2013-му до 2% у 2022-му). З іншого боку, серед соціально-активних людей, себто тих, які брали участь у масових політичних протестах в Україні, ця підтримка очевидно падає (від 23% у 2016-му до 16% у 2022-му). Ми це пов'язуємо з тим, що серед людей, що протестували від 1990 по 2014 рр., з часом стає більше старших, які схильні менш підтримувати права ЛГБТ. Але разом з тим, соціальна активність у сенсі готовності вийти на протест демонструє хоч і невеликі, але позитивні тенденції, причому серед тих, хто готовий протестувати, частка симпатиків рівних шлюбних прав збільшується швидше, ніж серед неготових.

Окрім ставлення до права оформлювати одностатеві стосунки, ми також вивчали ставлення до права гомо- та бісексуальними громадянами виховувати та/або всиновлювати дітей. Як показують результати, тільки чверть опитаних готові надати гомосексуальним громадянам таке право (Рис. 11). 57% виступають категорично проти. Тоді як щодо форми усиновлення дітей гомосексуальними громадянами, яка є найбільш прийнятною на думку тих, хто виступає за таке право, майже рівні частки — по п'ятій частці виступають як за усиновлення дітей, які залишилися без опіки, так і за усиновлення дітей свого партнера, а 57% підтримали обидва варіанти.

Табл. 34 Частки тих, хто вважає, що гомосексуальні пари повинні мати право зареєструвати свої стосунки, серед окремих підвбірок за роками: порівняння відбувалось за областями, які були включені до географії трьох досліджень, а саме Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ

	2013 р. [11]		2016 р. [12]		2022 р.	
	n	%	n	%	n	%
Соціальна активність респондентів						
брали участь у протестах, що відбувались в Україні (вкл. з Революцією Гідності)	-	-	21	23	18	16
не брали участі	-	-	28	10	36	9
Готовність особисто брати участь у протестних акціях на захист власних прав за умови, що такі акції відбудуться						
готовий	-	-	16	16	30	35
не готовий	-	-	25	12	100	28
Вік						
18–24 роки	9	17	9	22	26	58
25–44 роки	35	18	30	17	63	34
45 років і старше	14	12	10	7	61	2

Слід відмітити, що Захід і Схід відрізняються від інших регіонів України більш радикальною позицією у питанні виховання / всиновлення дітей гомосексуальними парами (Табл. 35). Так 66% перших, та 69% других вважають, що в жодному разі не можна надавати такого права гомосексуальним громадянам. Тоді, як центральна Україна вирізняється з-поміж інших найбільшою часткою респондентів (37%), які виступили на підтримку гомосексуальних пар у можливості виховання та всиновлення ними дітей, а північна Україна, як і у випадку із іншими правами, представлена відсутньою чітко вираженою позицією із цього приводу, оскільки проти виступила ніби найменша частка респондентів, порівнянно із іншими регіонами України (36%), але в той же час і за виступила одна із найменших часток респондентів (20%), а найбільша частка із цих регіонів завагалася з відповіддю (44%).

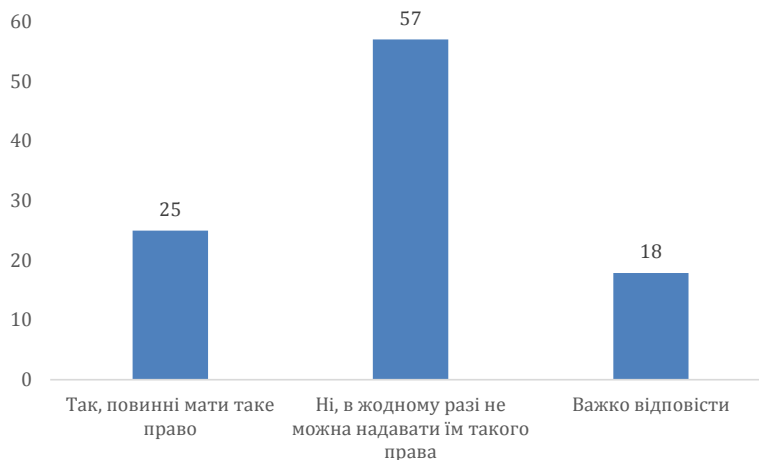

Рис. 11 Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте ви, що гомосексуальні громадяни мають право виховувати та/або всиновлювати дітей?», %: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

Табл. 35 Регіональний погляд на права гомосексуальним парам виховувати / всиновлювати дітей, %: дані нинішнього дослідження

	Схід, N = 332	Захід, N = 644	Південь, N = 284	Північ, N = 259	Центр, N = 638
Так, повинні мати таке право	18	18	27	20	37
Ні, в жодному разі не можна надавати їм такого права	66	69	54	36	50
Важко відповісти	16	13	19	44	13

Тим, хто підтримує надання одностатевим парам права адопції, ми також ставили питання: «Яка форма усиновлення дітей гомосексуальними громадянами здається вам більш прийнятною?». Видно (Табл. 36), що більшість (57%) підтримує обидві запропоновані форми усиновлення/удочеріння.

У погляді на можливість всиновлення / виховання гомосексуальними парами дітей відбулися також деякі зміни. Так, у 2016 р. ми зафіксували 72% респондентів з відповідних регіонів, які виступали проти такого права, а у 2022 р. у вибірці тих самих регіонів їх частка менша (59%) (Табл. 37).

Табл. 36 Розподіл відповідей на запитання «Яка форма усиновлення дітей гомосексуальними громадянами здається вам більш прийнятною?» серед тих, хто підтримує надання одностатевим парам права адопції, N = 538: дані нинішнього дослідження; національний рівень

	%
Усиновлення дітей, які залишились без опіки (напр., з дитячого дому)	19
Усиновлення біологічних дітей свого партнера чи партнерки	21
Обидва варіанти однаково прийнятні	57
Важко відповісти	3

Табл. 37 Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте ви, що гомосексуальні громадяни мають право виховувати і/або всиновлювати дітей?» за роками, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії всіх досліджень, а саме Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ

	2013 р. [11], N = 400	2016 р. [12], N = 378	2022 р., N = 564
Так, повинні мати таке право	10	8	19
Ні, в жодному разі не можна надавати їм такого права	65	72	59
Важко відповісти	25	20	22

Зміни в часі у розрізі окремих підгруп (Табл. 38) на відміну від права на шлюб демонструють збільшення підтримки права на адопцію для одностатевих пар. Така підтримка з часом швидше збільшується в групі молоді від 18 до 24 років (від 16% у 2013-му до 61% у 2022-му), і повільніше серед опитаних 45+ (від 10% у 2013-му до 14% у 2022-му). Також вона швидше збільшується серед соціально-активних людей у порівнянні з іншими.

Табл. 38 Частки тих, хто вважає, що гомосексуальні пари повинні мати право виховувати та/або всиновлювати дітей серед окремих підвбірок за роками: порівняння відбувалось за областями, які були включені до географії трьох досліджень, а саме Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ

	2013 р. [11]		2016 р. [12]		2022 р.	
	n	%	n	%	n	%
Соціальна активність респондентів						
брали участь у протестах, що відбувались в Україні (вкл. з Революцією Гідності)	-	-	7	9	23	24
не брали участі	-	-	25	11	83	24
Готовність особисто брати участь у протестних акціях на захист власних прав за умови, що такі акції відбудуться						
готовий	-	-	10	11	24	31
не готовий	-	-	15	9	63	21
Вік						
18–24 роки	8	16	4	13	22	61
25–44 роки	25	16	19	11	48	31
45 років і старше	10	10	9	7	36	14

Більш молоді респонденти мають у своєму близькому соціальному оточенні більше представників ЛГБТ. Так, 61% серед тих, кому на момент опитування було від 18 до 24 років, знають когось з числа ЛГБТ, тоді як серед тих, кому на момент опитування було 45+ років, знають когось з ЛГБТ 23%. Також наймолодші респонденти у вибірці краще ставлення до ЛГБТ: вони спокійніше сприймають гомосексуальність і вважають, що вона має бути більше прийнята в суспільстві (57% із групи 18–24 роки і 23% із групи 45+ підтримують таке твердження).

Серед респондентів, які брали участь у протестах, є трохи більший відсоток тих, хто знає когось із числа ЛГБТ (25% у порівнянні із 18%).

Висновки до розділу 5

Майже половина опитаних знає людей із меншин, причому ця частка із року в рік зростає. На північну Україну в дослідженні припала найбільша частка

тих, які знайомі із людьми з числа меншин, на противагу східній Україні, в якій частка таких респондентів з-поміж інших регіонів, найменша.

Третина респондентів також зазначили, що мають когось із знайомих, друзів, родичів, колег тощо із гомо- та бісексуальною орієнтацією, або трансгендерних людей. Причому ця частка за останні дев'ять років збільшилася у вибірці в чотири рази. У зіставленні із Заходом і Сходом Північ України вирізняється найбільшою видимістю людей із гомо-, бісексуальною орієнтацією та трансгендерною ідентичністю, як найбільша частка у вибірці тих, хто особисто знайомий із такими людьми.

Третина вважає, що гомосексуальність має бути прийнята в суспільстві, при цьому ми спостерігаємо поступовий ріст із року в рік частки тих, які підтримують таку думку: так, за останні 9 років цей показник зріс удвічі. Найбільш толерантні до гомосексуальності на Півдні та в Центрі України, а найменш — на Заході та Сході.

Трохи менше половини респондентів не мають у своєму оточенні тих, хто терпимо ставиться до геїв, лесбійок та транс-людей, у 2016 р. ця частка була на 12% більшою. Найбільш толерантне до ЛГБТ найближче соціальне оточення мають респонденти на Півночі та на Півдні України, а найменш толерантне — на Заході та на Сході.

Близько половини вважають, що геї, лесбійки, бісексуальні та трансгендерні люди мають мати такі самі права в Україні, які решта громадян. За останні 5 років цей показник збільшився на 12%. За рівні права виступає більшість респондентів із північної та центральної України, проти рівних прав — на західній та східній Україні.

По чверті респондентів готові надати гомосексуальним парам право на реєстрацію своїх стосунків, як і іншим громадянам в українському суспільстві та надати право на виховання / всиновлення дітей. Право на реєстрацію своїх стосунків гомосексуальними парами підтримують більше респонденти з південної та центральної України, аніж із західної і східної. Північна ж Україна не має чітко вираженої позиції.

Також з 2016 року відбулося поліпшення ставлення до надання гомосексуальним парам права оформлювати свої стосунки та всиновлювати / виховувати дітей: так, частка тих, хто виступає за оформлення стосунків гомосексуальних пар зросла майже вдвоє, а частка тих, хто виступає за всиновлення / виховання дітей зросла у порівнянні із 2016 роком на 13%. Право на всиновлення та виховання дітей підтримують більше респонденти з центральної України, і менше — із східної та Західної України, Північ же демонструє брак чіткої позиції.

В цілому, Захід і Схід України радикальні у своєму ставленні до ЛГБТ, а також у можливості їх видимості в цих регіонах України. На Півночі ЛГБТ видимі, але чіткої позиції щодо ЛГБТ та їх прав нема, уявлення щодо цього у респондентів дуже розмиті. Південь і Центр демонструють найбільш толерантне ставлення до ЛГБТ та їх прав, ніж інші.

Існує краща поінформованість щодо ЛГБТ та краще ставлення до ЛГБТ і рівних прав для них у молодшій віковій групі порівняно із старшою.

РОЗДІЛ 6. ОСОБИСТІСНА ГОМОФОБІЯ

6.1. Узагальнене ставлення до ЛГБТ-спільноти

Соціальна дистанція. Припустимі соціальні контакти вимірювалися за допомогою шкали соціальної дистанції Богардуса, адаптованої в Україні Є. Головахою і Н. Паніною [66]. Респондентів просили закінчити судження «Я згоден допустити представників ЛГБТ-спільноти як...» — одним із семи варіантів: 1 — Членів моєї сім'ї, 2 — Близьких друзів, 3 — Сусідів, 4 — Колег по роботі, 5 — Жителів України, 6 — Відвідувачів України, туристів, 7 — Взагалі не допустив (ла) б в Україну. Потрібно було дати окрему відповідь щодо геїв, лесбійок, бісексуальних людей (чоловіків і жінок) і трансгендерних людей.

Шкалу було створено для вимірювання ставлень щодо расових і етнічних груп у США, багато з яких на той час склалися переважно з недавніх іммігрантів. Природа гомосексуальності і характер стосунків гомосексуалів з рештою населення мають іншу природу. Тому можна вважати, що не всі пункти шкали Богардуса однаково придатні для вимірювання ставлення до ЛГБТ. Крім того, соціальна дистанція — концепт, який змішує в собі декілька різних ідей, тому тлумачити його виключно як (не)толерантність або ворожість некоректно. У нашому випадку шкала Богардуса також може мати практичне тлумачення як типи припустимих соціальних контактів.

Отримані результати показано в Табл. 39. Якщо ж усереднити отримані бали, то видно, що населення України в середньому воліє ставитись до ЛГБТ як до громадян (до геїв 4.9 (4.9–4.9), до лесбійок 4.7 (4.7–4.8), до бісексуальних людей 4.8 (4.8–4.9), до трансгендерів 5.2 (5.1–5.3), N = 2157), тб. з одного боку досить віддалено, не як до тих, з ким існують щоденні безпосередні контакти, але з іншого це означає, що ЛГБТ принаймні не виключаються з числа мешканців України. Крім того видно, що хоч середні оцінки дещо відрізняються, але ці відмінності є в межах похибки і отже можна твердити, що в реальності не існує окремого ставлення до окремих підгруп, натомість опитані сприймають ЛГБ як доволі однорідну соціальну групу, а ставлення до транс-людей є гіршим (це також проявлялось і в попередніх дослідженнях [11], [12]).

Табл. 39 Розподіли відповідей на питання «Я згоден допустити (геїв, лесбійок, бісексуальних чоловіків і жінок, транс-людей) як...»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	геїв		лесбійок		бісекс. Ч чи Ж		транс- людей	
	п	%	п	%	п	%	п	%
Членів моєї сім'ї	104	5	105	5	104	5	67	3
Близьких друзів	213	10	249	11	219	10	157	7
Сусідів	213	10	225	10	210	10	180	8
Колег	147	7	160	7	159	7	130	6
Жителів України	586	27	583	27	592	27	573	27
Відвідувачів України, туристів	451	21	436	20	447	21	478	22
Взагалі не допустив (-ла) б в Україну	443	21	399	19	426	20	572	27

Ми додатково об'єднали готовність допустити як друзів, сусідів, колег у категорію готовності до регулярних безпосередніх контактів, відштовхуючись від роботи Н. Паніної [66]. З такої точки зору результати показують, що третина населення України (31%, 34% і 32% відповідно для геїв, лесбійок і бісексуальних людей) не має нічого проти повсякденного спілкування з ЛГБТ. Водночас готовність до частих контактів з транс-людьми нижча — 25%.

Оскільки соціальна дистанція до геїв, лесбійок і бісексуальних людей не відрізняється, то ми об'єднали її в одну бінарну змінну (готовність до регулярних безпосередніх контактів з ЛГБ), а дистанцію до транс-людей в іншу. Фактори, пов'язані з цими змінними, показано в Табл. 40.

Як видно, готовність до контактів сильно зменшується з віком (напр., для транс-людей від 45% у респондентів 18–24 років до 14% серед людей 65+), зі зменшенням розміра населеного пункту, з підвищенням рівня дистресу, збільшується з підвищенням рівня освіти ($p < 0.001$), матеріального благополуччя ($p < 0.001$) та кількості знайомих, які терпимо ставляться до гомо- чи бісексуальності ($p < 0.001$). Також готовність до безпосередніх і регулярних контактів з ЛГБТ була значно нижча серед тих, хто демонструє схильність пояснювати глобальні проблеми діяльністю «таємного світового

уряду» ($p < 0.001$), не брав участі в подіях Євромайдану 2013 р. ($p < 0.001$) або в інших протестах попереднього часу ($p < 0.010$) та не має серед знайомих представників інших меншин (в тому числі ЛГБТ) ($p < 0.001$).

Табл. 40 Готовність до регулярних безпосередніх контактів з ЛГБ та Т в зв'язку з іншими змінними: дані нинішнього дослідження; національний рівень, розміри підвибірок наведено в рядках

Змінна	% ГОТОВИХ ДО КОНТАКТІВ	
	з ЛГБ	з Т
В цілому по вибірці, N = 2157	36	25
Вік, $p < 0.001$		
18–24 роки, N = 180	59	45
25–34 роки, N = 396	48	32
35–44 роки, N = 413	42	29
45–54 роки, N = 351	33	22
55–64 роки, N = 542	27	17
65 років і старші, N = 275	17	14
Тип населеного пункту, $p < 0.001$		
місто, N = 1245	42	28
селище міського типу, N = 214	31	21
село, N = 698	27	19
Макрорегіон, $p < 0.001$		
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 332	29	13
Захід (Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька обл.), N = 644	29	22
Південь (Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.), N = 284	45	36

Продовження Табл. 40

Змінна	% ГОТОВИХ ДО КОНТАКТІВ	
	з ЛГБ	з Т
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 259	56	37
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 638	35	24
Стать		
чоловіча, N = 974	34	21
жіноча, N = 1183	37	28
Освіта		
немає закінченої вищої (початкова, неповна середня, повна середня, професійно-технічна, неповна вища), N = 1360	30	20
закінчена вища освіта (базова вища освіта, повна вища освіта), N = 797	47	33
Сімейний стан		
ніколи не був(ла) одруженим (заміжньою), N = 350	55	40
перебуваю у зареєстрованому шлюбі, N = 1053	29	20
перебуваю у фактичному, незареєстрованому шлюбі, N = 193	43	25
розлучений(на) офіційно, N = 268	36	27
розійшовся(лась), хоча офіційно не розлучений(на), N = 62	48	29
вдівець (вдова), N = 231	26	20
Матеріальний стан сім'ї в цілому		
незаможні (часто не вистачає грошей і продуктів харчування — інколи жебракую, не вистачає на продукти харчування, але не жебракую, вистачає лише на продукти харчування), N = 549	26	17

Продовження Табл. 40

Змінна	% ГОТОВИХ ДО КОНТАКТІВ	
	з ЛГБ	з Т
середняки (загалом вистачає на життя, вистачає на все необхідне, але заощаджень не роблю), N = 1313	37	25
заможні (вистачає на все необхідне, роблю заощадження, живу у повному достатку), N = 279	54	40
Схильність до «теорії змови»		
несхильний, N = 1916	93	26
схильний, N = 240	7	17
Участь у подіях Євромайдану 2013 р.		
брав участь (фізично чи віртуально), N = 382	50	36
не брав участі, N = 1775	33	22
Участь у протестах до 2013 р.		
брав участь, N = 266	45	32
не брав участі, N = 1981	35	24
Особисте зіткнення з подіями, пов'язаними з окупацією Криму за весь період часу до 2022 р.		
так, N = 139	42	27
ні, N = 2018	36	25
Особисте зіткнення з військовими подіями на Донбасі за весь період часу до 2022 р.		
так, N = 309	37	24
ні, N = 1848	36	25
Служба у війську на Донбасі на момент опитування (серед тих, хто має досвід особистого зіткнення з військовими подіями на Донбасі)		
так, N = 113	37	25

Продовження Табл. 40

Змінна	% ГОТОВИХ ДО КОНТАКТІВ	
	з ЛГБ	з Т
ні, N = 196	37	23
Знайомство з представниками будь-яких меншин		
є такі знайомі, N = 1025	53	37
немає, N = 1066	21	14
Знайомство з представниками ЛГБТ		
є такі знайомі, N = 388	79	61
немає, N = 546	32	21
не знаю, N = 155	45	23
Наявність друзів або добрих знайомих, які терпимо ставляться до людей з гомосексуальною орієнтацією		
так, більше ніж один, N = 404	74	58
так, один друг / подруга чи знайомий / знайома, N = 354	57	37
немає таких друзів або знайомих, N = 977	15	10
не знаю / важко відповісти, N = 422	29	17
Депресія і тривожність, p < 0.001		
нормальний психічний стан, N = 1373	39	27
підвищений рівень дистресу, N = 434	35	24
високий рівень дистресу, N = 290	28	18
Готовність особисто брати участь у публічних заходах на відстоювання власних інтересів, за умови, що такі заходи відбудуться, p < 0.001		
готовий, N = 541	43	56
не готовий, N = 1353	32	12

Регіони проживання респондентів відрізняються дуже сильно — з одного боку є Кіровоградська область з найменшими показниками, з іншого боку м. Київ з найбільшими. В цілому, мешканці Півночі та Півдня виявились найбільш готовими до контактів з ЛГБТ, тоді як решта характеризується строкатою картиною.

Сімейний стан так само не дає однозначної картини, хоч на разі можна твердити, що молоді (неодружені) та ті, які живуть поза межами офіційного шлюбу (незарєєстровані стосунки, розлучені), демонструють більшу готовність, ніж старші (вдівці) та опитані в шлюбі.

Хоч жінки демонструють більшу готовність контактувати з ЛГБТ ніж чоловіки, ці відмінності не є значущими ($p = 0.16$), водночас стосовно транс-людей готовність жінок до соціальних контактів була значуще вищою ($p < 0.001$).

Досвід зіткнення з подіями, пов'язаними з окупацією Криму і війною на Донбасі (в тому числі, служба у війську), виявився не пов'язаним ($p > 0.1$) з готовністю до частих і регулярних контактів як з ЛГБТ, так і з транс-людьми.

Готовність до контактів з ЛГБТ і транс-людьми виявилась сильно ($p < 0.001$) пов'язаною з готовністю активно захищати свої права шляхом участі у масових акціях — соціально активні респонденти і респондентки значно толерантніші, ніж ті, хто воліє не брати участі у публічній боротьбі за свої права.

Також готовність до контактів пов'язана з релігійністю опитаних — у випадку ЛГБТ середня релігійність 5.3 (4.8–5.9) серед готових і 6.8 (6.3–7.2) серед інших. Аналогічні показники для готовності контактувати з транс-людьми 4.9 (4.6–5.3) та 6.7 (6.3–7.1) відповідно.

Зміни в часі можна показати тільки для транс-людей, оскільки для ЛГБТ питання відрізнялись у різні роки (Табл. 41). Для 2022 р. видно готовність до регулярних контактів з ЛГБТ вища, ніж з транс-людьми. З 2013 по 2022 р. така готовність ставала дедалі більшою (від 7 до 35%).

Табл. 41 Готовність до безпосередніх регулярних контактів за даними послідовних опитувань, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії всіх досліджень, а саме Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ

	2013 р. [11], N = 393	2016 р. [12], N = 400	2022 р., N = 564
з ЛГБ	-	-	43
з транс-людьми	7	15	35

Як видно з Табл. 42 готовність до регулярних і безпосередніх контактів з транс-людьми у всіх виділених підгрупах з часом зростає, проте ріст відбувається з різною швидкістю: найшвидше серед молоді — з 5% у 2013-му до 68% у 2022 р., а найповільніше серед опитаних у віці 45 років і старше — відповідно з 7 до 25%. Соціально-активні люди (як ті, що брали участь у протестах, так і ті, що готові взяти участь у протестах у своєму місті) також швидше змінюють своє ставлення у порівнянні з менш активними.

Табл. 42 Готовність до безпосередніх регулярних контактів з транс-людьми за даними послідовних опитувань, %: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до всіх досліджень, а саме Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ

	2013 р. [11]		2016 р. [12]		2022 р.	
	n	%	n	%	n	%
Соціальна активність респондентів						
брали участь у протестах, що відбувались в Україні (вкл. з Революцією Гідності)	-	-	11	11	59	45
не брали участі	-	-	51	17	136	31
Готовність особисто брати участь у протестних акціях на захист власних прав за умови, що такі акції відбудуться						
готовий	-	-	11	9	44	40
не готовий	-	-	40	18	120	31
Вік						
18–24 роки	3	5	10	21	32	68
25–44 роки	18	9	33	17	88	45
45 років і старше	7	6	19	12	75	25

Соціальний статус. Іншим індикатором ставлення була суб'єктивна оцінка опитаними соціального статусу — як власного, так і ЛГБТ. Потрібно було розташувати себе й представників ЛГБТ-спільноти на уявних сходах, де 1 — найнижчий соціальний статус у суспільстві, а 7 — найвищий. Оцінювався й абсолютний показник для ЛГБТ, й відносний порівняно із саморозташуванням респондента.

Згідно з отриманими даними (Табл. 43), респонденти і респондентки в цілому оцінюють свою соціальну позицію вище від позиції абстрактної людини з числа ЛГБТ і ця різниця є значущою.

Табл. 43 Середні бали за відповідями на питання «Уявіть собі, що на сходах розташовані люди в суспільстві: на найнижчому щаблі — ті, хто має найнижчий статус у ваших очах, а на найвищому — ті, хто має найвищий статус (соціальний, матеріальний). На яку із цих сходинок ви поставили би...»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	Середнє (95% ДІ)
себе	4.9 (4.8–5.0)
представника ЛГБТ-спільноти	3.0 (2.9–3.1)
<i>Різниця</i>	-1.9

6.2. Ставлення до лесбійок і геїв

Шкала ставлень до лесбійок і геїв (Attitudes towards Lesbians and Gay Men Scale або ATLG) була створена Г. Герекком [67] і довела свою валідність у різних суспільствах і культурах світу. Ми використовували скорочену версію шкали, яка являє собою набір з шести тверджень, що виражають за-судження або терпимість до лесбійок і геїв (по три ідентичних судження). Шкала використовується в першу чергу для вимірювання негативного ставлення гетеросексуалів до сексуальних меншин на основі їх негетеросексуального потягу, поведінки та соціальної ідентичності [26]. Респонденти під час інтерв'ю вказували, наскільки вони згодні з кожним із цих тверджень (Табл. 44), оцінки респондентів сумуються по субшкалах. Оцінки третього твердження перед розрахунком обертались. Далі отримані суми ділились на кількість тверджень у відповідних субшкалах.

Табл. 44 Середні отриманих оцінок тверджень на питання шкали ATGL (від 1 — повністю незгоден до 5 — повністю згоден): дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

Твердження	Середній бал
Суб-шкала ATG	
Секс між двома чоловіками — це просто неправильно	3.7
Я вважаю, що гомосексуальні чоловіки (геї) огидні	3.5
Чоловіча гомосексуальність є природним вираженням сексуальності у чоловіків*	2.4
Суб-шкала ATL	
Секс між двома жінками — це просто неправильно	3.5
Я вважаю, що гомосексуальні жінки (лесбійки) огидні	3.2
Жіноча гомосексуальність є природним вираженням сексуальності у жінок*	2.5

Примітка: * ці твердження перед включенням у шкалу обертались

Пункти субшкал показали високу узгодженість і конструктну валідність: α Кронбаха для підшкали ставлення до геїв дорівнює 0.87, для ставлення до лесбійок 0.86.

Двохфакторний конфірматорний аналіз показав, що окремі пункти мають високе стандартизоване навантаження на відповідні субшкали (по модулю від 0.67 до 0.92), а субшкали мають дуже високу кореляцію 0.96. Разом з тим, індекси відповідності моделі були незадовільними ($CFI = 0.805$, $TLI = 0.634$, $RMSEA = 0.211$, $SRMR = 0.091$, всі індекси оцінювалися в робастних варіантах). Подальше дослідження модифікаційних індексів виявило високі залишкові коваріації між всіма трьома парами аналогічних пунктів. Наприклад, між «Чоловіча гомосексуальність є природним вираженням сексуальності у чоловіків» і «Жіноча гомосексуальність є природним вираженням сексуальності у жінок» тощо. Наразі можна вважати, що шкали загалом відображують рівень гомофобії, проте в такому скороченому варіанті шкала може мати проблеми з диференціацією між ставленням до геїв та лесбійок, радше ніж між різними аспектами гомофобії, які виражаються в окремих судженнях.

Згідно з отриманими даними (Табл. 45), ставлення опитаних до гомосексуальних чоловіків і жінок є негативним (значення значуще відрізняються від 3.0 в більший бік), причому ставлення до геїв систематично гірше, ніж до лесбійок. Гомофобія зростає зі збільшенням віку опитаних (від $ATG = 3.2$ і $ATL = 3.0$ серед молоді до 35 років до $ATG = 4.1$ і $ATL = 3.9$ серед респондентів у віці 65+), зменшенням розміру населеного пункту (наприклад, для міст $ATG = 3.5$ і $ATL = 3.3$, а для сіл $ATG = 3.7$ і $ATL = 3.6$), зі зменшенням рівня освіти та від заможних до незаможних підгруп. Чоловіки демонструють більше неприйняття геїв, ніж жінки. Цікаво, що жінки не демонструють більш толерантного ставлення до лесбійок. Найбільш гомофобними є мешканці Заходу ($ATG = 4.0$ і $ATL = 3.8$) і Сходу України ($ATG = 3.9$ і $ATL = 3.5$), тоді як найменш гомофобними є опитані з Півночі (в тому числі, м. Києва, $ATG = 3.0$ і $ATL = 2.9$). Більше негативних установок по відношенню до геїв і лесбійок демонструють ті, хто схильні вірити в «теорію змови» ($ATG = 4.1$ vs 3.5 серед людей з більш критичним мисленням), ті, хто не брав участі в протестах Євромайдану чи протестах до 2013 р. ($ATG = 3.7$ vs 3.4 серед тих, хто брав участь у протестах). Релігійність опитаних позитивно корелює з рівнями гомофобії ($p < 0.001$). Також більше неприйняття серед тих, хто не готовий брати участь у масових акціях у власному місті на захист порушених прав ($ATL = 3.5$ vs 3.3 серед більш схильних ставати на захист своїх прав).

З рівнем толерантності до ЛГБТ не зв'язаний досвід зіткнення з подіями окупації Криму чи Донбасу, безпосередня участь у військових діях на Донбасі та рівень психологічного дистресу. Натомість наявність серед оточення людей з будь-яких меншин, в т. ч. ЛГБТ, або принаймні тих, хто терпимо ставиться до ЛГБТ, пов'язана із суттєво меншими рівнями гомофобії — так, ті, хто має таких знайомих, ставляться до геїв і лесбійок позитивно ($ATGL < 3.0$) на відміну від інших.

Практично всі ці відмінності у рівні гомофобії в Україні за соціально-демографічними, психологічними і поведінковими характеристиками вже відзначалися нами раніше [12].

Табл. 45 Середні бали за субшкалами негативного ставлення до геїв (ATG) і лесбійок (ATL) (від 1 до 5, що більша оцінка, то гірше ставлення) в зв'язку з іншими змінними: дані нинішнього дослідження; національний рівень, N = 2157

Змінна	Середнє за субшкалою (95% ДІ)	
	ATG	ATL
В цілому по вибірці, N = 2157	3.6* (3.6–3.7)	3.4* (3.4–3.5)
Вік		
18–34 роки, N = 576	3.2 (3.1–3.3)	3.0 (2.9–3.1)
35–44 роки, N = 413	3.5 (3.4–3.6)	3.3 (3.2–3.4)
45–54 роки, N = 351	3.7 (3.6–3.9)	3.6 (3.5–3.7)
55–64 роки, N = 542	3.8 (3.7–3.9)	3.7 (3.6–3.8)
65 років і старші, N = 275	4.1 (3.9–4.2)	3.9 (3.8–4.0)
Тип населеного пункту		
місто, N = 1245	3.5 (3.5–3.6)	3.3* (3.3–3.4)
селище міського типу, N = 214	3.6 (3.4–3.7)	3.4 (3.2–3.5)
село, N = 698	3.7 (3.7–3.8)	3.6 (3.5–3.7)
Макрорегіон		
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 332	3.9 (3.8–4.0)	3.5 (3.4–3.7)
Захід (Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька обл.), N = 644	3.9 (3.8–4.0)	3.7* (3.7–3.9)
Південь (Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.), N = 284	3.4 (3.3–3.6)	3.3 (3.1–3.5)
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 259	3.0 (2.9–3.2)	2.9 (2.7–3.0)

Продовження Табл. 45

Змінна	Середнє за субшкалою (95% ДІ)	
	ATG	ATL
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 638	3.5 (3.4–3.6)	3.3 (3.2–3.4)
Стать		
чоловіча, N = 974	3.7* (3.7–3.8)	3.4 (3.3–3.5)
жіноча, N = 1183	3.5 (3.4–3.6)	3.5* (3.4–3.5)
Освіта		
немає закінченої вищої (початкова, неповна середня, повна середня, професійно-технічна, неповна вища), N = 1360	3.8 (3.7–3.9)	3.6 (3.5–3.7)
закінчена вища освіта (базова вища освіта, повна вища освіта), N = 797	3.3 (3.2–3.4)	3.2 (3.1–3.3)
Сімейний стан		
ніколи не був(ла) одруженим (заміжньою), N = 350	3.1 (2.9–3.2)	2.8 (2.7–2.9)
перебуваю у зареєстрованому шлюбі, N = 1053	3.8 (3.7–3.9)	3.7 (3.6–3.7)
перебуваю у фактичному, незареєстрованому шлюбі, N = 193	3.4 (3.3–3.6)	3.2 (3.1–3.4)
розлучений(на) офіційно, N = 268	3.5 (3.4–3.7)	3.3 (3.2–3.4)
розійшовся(лась), хоча офіційно не розлучений(на), N = 62	3.6 (3.3–3.8)	3.3 (3.0–3.5)
вдівець (вдова), N = 231	3.8 (3.7–4.0)	3.7 (3.6–3.9)

Змінна	Середнє за субшкалою (95% ДІ)	
	ATG	ATL
Матеріальний стан сім'ї в цілому		
незаможні (часто не вистачає грошей і продуктів харчування — інколи жебракую, не вистачає на продукти харчування, але не жебракую, вистачає лише на продукти харчування), N = 549	3.8 (3.7–3.9)	3.7 (3.6–3.8)
середняки (загалом вистачає на життя, вистачає на все необхідне, але заощаджень не роблю), N = 1313	3.6* (3.6–3.7)	3.4* (3.4–3.5)
заможні (вистачає на все необхідне, роблю заощадження, живу у повному достатку), N = 279	3.1 (3.0–3.2)	2.9 (2.8–3.0)
Схильність до «теорії змови»		
несхильний, N = 1916	3.5* (3.5–3.6)	3.4* (3.3–3.4)
схильний, N = 240	4.1 (3.9–4.2)	3.9 (3.8–4.1)
Участь у подіях Євромайдану 2013 р.		
брав участь (фізично чи віртуально), N = 382	3.4 (3.2–3.6)	3.1 (2.9–3.4)
не брав участі, N = 1775	3.8 (3.6–3.9)	3.5 (3.3–3.6)
Участь у протестах до 2013 р.		
брав участь, N = 266	3.4 (3.1–3.6)	3.1 (2.9–3.4)
не брав участі, N = 1981	3.7 (3.6–3.9)	3.5 (3.3–3.6)
Особисте зіткнення з подіями, пов'язаними з окупацією Криму за весь період часу до 2022 р.		
так, N = 139	3.4 (3.2–3.7)	3.3 (3.0–3.5)
ні, N = 2018	3.7 (3.6–3.8)	3.4 (3.3–3.6)

Продовження Табл. 45

Змінна	Середнє за субшкалою (95% ДІ)	
	ATG	ATL
Особисте зіткнення з військовими подіями на Донбасі за весь період часу до 2022 р.		
так, N = 309	3.7 (3.5–3.8)	3.4 (3.3–3.5)
ні, N = 1705	3.7 (3.5–3.8)	3.4 (3.3–3.5)
Служба у війську на Донбасі на момент опитування (серед тих, хто має досвід особистого зіткнення з військовими подіями на Донбасі)		
так, N = 113	3.7 (3.5–3.9)	3.4 (3.2–3.5)
ні, N = 196	3.6 (3.5–3.8)	3.4 (3.2–3.5)
Знайомство з представниками будь-яких меншин		
є такі знайомі, N = 1025	3.2 (3.1–3.3)	3.0* (3.0–3.1)
немає, N = 1066	4.0 (3.9–4.1)	3.8* (3.8–3.9)
Знайомство з представниками ЛГБТ		
є такі знайомі, N = 388	2.5 (2.4–2.6)	2.4 (2.3–2.5)
немає, N = 1769	3.9* (3.8–3.9)	3.7* (3.6–3.7)
Наявність друзів або добрих знайомих, які терпимо ставляться до людей з гомосексуальною орієнтацією		
так, більше ніж один, N = 404	2.6 (2.5–2.7)	2.5 (2.4–2.6)
так, один друг / подруга чи знайомий / знайома, N = 354	3.2 (3.1–3.3)	2.9* (2.9–3.0)
немає таких друзів або знайомих, N = 977	4.2* (4.1–4.2)	4.0 (3.9–4.1)
не знаю / важко відповісти, N = 422	3.7* (3.6–3.7)	3.5* (3.4–3.5)

Змінна	Середнє за субшкалою (95% ДІ)	
	ATG	ATL
Депресія і тривожність		
нормальний психічний стан, N = 1373	3.6* (3.5–3.6)	3.4* (3.3–3.4)
підвищений рівень дистресу, N = 434	3.6 (3.5–3.7)	3.4 (3.3–3.5)
високий рівень дистресу, N = 290	3.7 (3.6–3.9)	3.7 (3.5–3.8)
Готовність особисто брати участь у публічних заходах на відстоювання власних інтересів, за умови, що такі заходи відбудуться		
готовий, N = 541	3.5 (3.3–3.6)	3.3 (3.1–3.4)
не готовий, N = 1353	3.7* (3.6–3.7)	3.5* (3.4–3.5)

Примітка: * позірне співпадіння значення з одною із границь ДІ виникло внаслідок вузького розмаху ДІ та округлення результатів розрахунків до десятих

Висновки до розділу 6

Серед мешканців України напередодні війни переважало негативне ставлення до ЛГБТ. Більшість опитаних, хоча й згодні були б допустити їх як співгромадян, уникали б особистих контактів. При цьому припустимість контактів із трансгендерними людьми була нижчою, ніж із ЛГБ. З 2013 по 2022 р. така готовність ставала дедалі більшою (у випадку транс-людей — від 7 до 35%). Соціальне положення представників спільноти, як правило, оцінювалося гірше, ніж власне.

Застосування Шкали ставлень до лесбійок і геїв (ATLG) підтвердило, що українці ставляться до цих двох сексуальних орієнтацій переважно негативно. Психометричний аналіз шкали показав, що вона валідна для вимірювання гомофобії, але може недостатньо добре розрізняти ставлення українців до геїв і лесбійок, принаймні у скороченому варіанті.

Значущі соціально-демографічні і поведінкові відмінності у рівні гомофобії були передбачуваними. Зокрема, краще сприймали ЛГБТ молодь, жителі міст, люди з вищою освітою, більш заможні, а також не схильні до конспірології і ті, хто виступали за європейський шлях України, зокрема під час Революції Гідності. Помітно нижчий рівень гомофобії серед тих, хто знайомий з представниками будь-яких меншин, особливо ЛГБТ, або мають друзів, які позитивно ставляться до спільноти. Також більше прийняття серед соціально-активних людей. Ці ознаки визначають аудиторію, сприйнятливую до просвітницьких та адвокаційних інфокампаній.

РОЗДІЛ 7. ОСОБИСТІСНА ТРАНСФОБІЯ

7.1. Гендеризм і трансфобія

Гілл і Віллоубі [68] концептуалізували упередження стосовно транс-людей, які включають когнітивні, афективні та поведінкові аспекти. Їм також належить авторство терміну «гендеризм», що описується як «ідеологія, яка посилює негативну оцінку невідповідності між гендером і статтю». Вони визначали трансфобію як негативні емоційні або афективні реакції, які людина може мати щодо трансгендерних осіб. У літературі існує багато досліджень упереджень стосовно транс-людей, зокрема виконаних за допомогою шкали гендеризму та трансфобії (GTS). Разом з тим, використання GTS має певні психометричні обмеження [69].

Шкала гендеризму і трансфобії складається із семи тверджень (без субшкали «Насилля» — це рішення прийнято за результатами апробації опитувальника перед польовим етапом) (Табл. 46). Респонденту чи респондентці пропонувалось уявити такі ситуації та виразити свою згоду чи незгоду з відповідним твердженням, причому якщо з якихось причин опитаний не хотів відповідати, то його чи її відповіді на питання цієї шкали не зараховувались. Оцінки другого твердження перед обробкою обертались.

Далі отримані оцінки сумувались та результат ділився на кількість тверджень. Слід сказати, що респондентам було надано можливість відмовитися од відповіді. Відсоток відмов склав від 5 до 12% залежно від судження.

Подальші розрахунки проводилися лише на масиві респондентів, які відповіли на всі запитання ($N = 1764$, 82% загалу).

Шкала показала дуже високу узгодженість окремих пунктів (α Кронбаха дорівнює 0.93). Конфірматорний аналіз показав достатньо високу конструктну валідність шкали. Для однофакторної моделі показники відповідності моделі $CFI = 0.976$, $TLI = 0.964$, $RMSEA = 0.067$, $SRMR = 0.028$ (всі обраховувались у робастних варіантах).

Табл. 46 Середні отриманих оцінок тверджень на питання шкали GTS (від 1 — погоджуюсь до 5 — не погоджуюсь): дані нинішнього дослідження; національний рівень, N = 1764

Твердження	Середній бал
Якби я дізнався / дізналася, що мій найкращий друг чи подруга змінює стать, я б злякався / злякалась	2.1
Якби мій друг хотів видалити пеніс, щоб стати жінкою, я б його щиро підтримав / підтримала*	3.9
Чоловіки, які переодягаються в жіночий одяг для сексуального задоволення, викликають у мене відразу	2.3
Жінки, які вважають себе чоловіками, ненормальні	2.4
Чоловік, який одягається як жінка, є збоченцем	2.3
Операції зі зміни статі є морально неправильними	2.4
Для жінки є морально неправильним видавати себе за чоловіка	2.3

Примітка: * ці твердження перед включенням у шкалу обертались

Отримані результати (Табл. 47) свідчать, що в цілому ставлення до транс-людей є здебільшого негативним. Аналогічно до шкали ATGL ставлення до транс-людей стає гіршим зі збільшенням віку опитаних (від GTS = 2.7 у 18–34-річних до 1.8 у 65+), зі зменшенням рівня освіти (від GTS = 2.6 у людей з вищою освітою до 2.2 у тих, хто вищої освіти не має) та від заможних до незаможних підгруп (GTS = 2.8 серед заможних і 2.1 серед тих, хто ледь-ледь дає собі раду). Чоловіки демонструють більше неприйняття транс-людей, ніж жінки. Найбільш трансфобними є мешканці Заходу і Сходу України, тоді як найменш трансфобними є опитані з Півночі (в тому числі, м. Києва) та Півдня. Більше негативних установок по відношенню до транс-людей демонструють ті, хто схильні вірити в теорію змови, GTS = 1.9 vs 2.4 серед несхильних), а також серед релігійних респондентів ($p < 0.001$), ті, хто не брав участі в протестах Євромайдану (GTS = 2.3 vs 2.6 серед євромайданівців) чи протестах до 2013 р. (GTS = 2.3 vs 2.5), особисто не стикався з подіями окупації Криму чи Донбасу (GTS = 2.3 проти 2.7 серед в певному сенсі «жертв» подій), а також серед тих, хто не готовий брати участь у масових акціях у власному місті на захист порушених прав (GTS = 2.3 vs 2.4 серед готових протестувати).

Розмір населеного пункту, безпосередня участь у військових діях на Донбасі та рівень психологічного дистресу не пов'язані з прийняттям.

Натомість, наявність серед оточення людей з будь-яких меншин, в т. ч. ЛГБТ, або принаймні тих, хто терпимо ставиться до ЛГБТ, пов'язана із меншими рівнями трансфобії — так, ті, хто має таких знайомих, ставляться до транс-людей позитивно ($GTS > 3.0$).

Табл. 47 Середній бал за шкалою позитивного ставлення до трансгендерних людей (GTS) (від 1 до 5, що більша оцінка, то краще ставлення) в зв'язку з іншими змінними: дані нинішнього дослідження; національний рівень, розміри підвбірок вказано в рядках

Змінна	Середнє (95% ДІ)
В цілому по вибірці, N = 1764	2.3* (2.3–2.4)
Вік	
18–34 роки, N = 498	2.7 (2.6–2.8)
35–44 роки, N = 343	2.4 (2.3–2.5)
45–54 роки, N = 282	2.2 (2.1–2.3)
55–64 роки, N = 435	2.1 (2.0–2.2)
65 років і старші, N = 206	1.8 (1.7–1.9)
Тип населеного пункту	
місто, N = 1013	2.4 (2.3–2.5)
селище міського типу, N = 165	2.3 (2.1–2.4)
село, N = 586	2.2 (2.1–2.3)
Макрорегіон	
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 226	2.2 (2.1–2.3)
Захід (Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька обл.), N = 568	1.9 (1.8–2.0)
Південь (Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.), N = 224	2.6 (2.5–2.8)

Продовження Табл. 47

Змінна	Середнє (95% ДІ)
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 222	2.7 (2.5–2.9)
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 524	2.5* (2.4–2.5)
Стать	
чоловіча, N = 794	2.2 (2.1–2.3)
жіноча, N = 970	2.4 (2.3–2.5)
Освіта	
немає закінченої вищої (початкова, неповна середня, повна середня, професійно-технічна, неповна вища), N = 1098	2.2* (2.1–2.2)
закінчена вища освіта (базова вища освіта, повна вища освіта), N = 666	2.6 (2.5–2.7)
Сімейний стан	
ніколи не був(ла) одруженим (заміжньою), N = 301	2.8 (2.7–3.0)
перебуваю у зареєстрованому шлюбі, N = 860	2.1 (2.0–2.2)
перебуваю у фактичному, незареєстрованому шлюбі, N = 156	2.6 (2.5–2.8)
розлучений(на) офіційно, N = 222	2.4 (2.2–2.5)
розійшовся(лась), хоча офіційно не розлучений(на), N = 48	2.5 (2.3–2.8)
вдівець (вдова), N = 177	2.1 (1.9–2.2)
Матеріальний стан сім'ї в цілому	
незаможні (часто не вистачає грошей і продуктів харчування — інколи жебракую, не вистачає на продукти харчування, але не жебракую, вистачає лише на продукти харчування), N = 549	2.1 (2.0–2.2)
середняки (загалом вистачає на життя, вистачає на все необхідне, але заощаджень не роблю), N = 1313	2.3* (2.2–2.3)

Продовження Табл. 47

Змінна	Середнє (95% ДІ)
заможні (вистачає на все необхідне, роблю заощадження, живу у повному достатку), N = 279	2.8 (2.7–2.9)
Схильність до «теорії змови»	
несхильний, N = 1575	2.4* (2.3–2.4)
схильний, N = 189	1.9 (1.8–2.1)
Участь у подіях Євромайдану 2013 р.	
брав участь (фізично чи віртуально), N = 322	2.6 (2.5–2.7)
не брав участі, N = 1442	2.3* (2.2–2.3)
Участь у протестах до 2013 р.	
брав участь, N = 221	2.5 (2.3–2.6)
не брав участі, N = 1543	2.3 (2.2–2.3)
Особисте зіткнення з подіями, пов'язаними з окупацією Криму за весь період часу до 2022 р.	
так, N = 104	2.7 (2.5–2.9)
ні, N = 1660	2.3* (2.2–2.3)
Особисте зіткнення з військовими подіями на Донбасі за весь період часу до 2022 р.	
так, N = 227	2.5 (2.3–2.7)
ні, N = 1537	2.3* (2.2–2.3)
Служба у війську на Донбасі на момент опитування (серед тих, хто має досвід особистого зіткнення з військовими подіями на Донбасі)	
так, N = 81	2.3 (2.1–2.5)
ні, N = 146	2.6 (2.4–2.8)
Знайомство з представниками будь-яких меншин	
є такі знайомі, N = 868	2.7* (2.6–2.7)
немає, N = 845	1.9* (1.9–2.0)

Продовження Табл. 47

Змінна	Середнє (95% ДІ)
Знайомство з представниками ЛГБТ	
є такі знайомі, N = 328	3.4 (3.3–3.5)
немає, N = 1436	2.1* (2.0–2.1)
Наявність друзів або добрих знайомих, які терпимо ставляться до людей з гомосексуальною орієнтацією	
так, більше ніж один, N = 351	3.3 (3.1–3.4)
так, один друг / подруга чи знайомий / знайома, N = 304	2.7 (2.5–2.8)
немає таких друзів або знайомих, N = 784	1.8* (1.7–1.8)
не знаю / важко відповісти, N = 325	2.3 (2.1–2.4)
Депресія і тривожність	
нормальний психічний стан, N = 1146	2.4* (2.3–2.4)
підвищений рівень дистресу, N = 347	2.3 (2.2–2.4)
високий рівень дистресу, N = 227	2.1 (2.0–2.3)
Готовність особисто брати участь у публічних заходах на відстоювання власних інтересів, за умови, що такі заходи відбудуться	
готовий, N = 541	2.4 (2.3–2.5)
не готовий, N = 1353	2.3* (2.2–2.3)

Примітка: * позірне співпадіння значення з одною із границь ДІ виникло внаслідок вузького розмаху ДІ та округлення результатів розрахунків до десятих

7.2. Підтримка права на корекцію статі

У Східній Європі та Центральній Азії є залишки радянського законодавства щодо доступу транс-людей до юридичних та медичних послуг, а також визначає, які критерії, поведінка, інтимні та сексуальні практики повинні бути притаманні транс-людям для здійснення переходу в бажаний гендер. Часто

транс-людям доводиться проходити через велику кількість медичних процедур, щоб отримати «документ встановленого зразка» для зміни документів, що посвідчують особу [70]. Дані міжнародних організацій також демонструють неоднозначну картину. Так, у 2016 р. тільки 30 із 49 країн Європи мали законодавчо закріплену процедуру визнання зміни гендера, а 23 (13 з яких — члени ЄС) передбачали стерилізацію перед визнанням зміни [71].

В Україні правовий статус транс-людей пройшов складний шлях від радянської моделі до більш ліберальної та сучасної [72]. Відповідно до чинної процедури, в Україні скасовано практично всі дискримінаційні протипоказання до зміни статевої належності, хоча наявна низка нерозв'язаних правових колізій [73]. Попри це, пересічна людина, як правило, не знає таких деталей, тому для визначення ставлення до транс-людей ми ставили питання про право зміни документів у разі зміни статі та про право на відповідні медичні маніпуляції. Отримані результати (Табл. 48 і Табл. 49) свідчать, що приблизно дві третини підтримують (з додатковими умовами чи без них) такі права.

Табл. 48 Розподіл відповідей на питання «А чи повинна ця людина мати право на зміну документів у відповідності з гендерною ідентичністю?»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	%
Так, повинна мати таке право	31
Ні, в жодному разі не можна надавати їй такого права	31
Мають бути винятки (індивідуальний розгляд)	26
Важко відповісти	12

Табл. 49 Розподіл відповідей на питання «А чи повинна ця людина мати право на проходження медичних процедур для зміни свого тіла у відповідності з гендерною ідентичністю?»: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

	%
Так, повинна мати таке право	30
Ні, в жодному разі не можна надавати їй такого права	31
Мають бути винятки (індивідуальний розгляд)	27
Важко відповісти	13

Висновки до розділу 7

Вивчення упереджень щодо трангендерних і небінарних осіб робить в Україні лише перші кроки. Для цього важливо розробляти і адаптовувати валідні інструменти вимірювання. Ми переклали шкалу гендеризму (ідеологія негативної оцінки гендерної невідповідності) і трансфобії (негативних афективних реакцій щодо транс-осіб) у скороченому варіанті (без субшкали «Насилля»), вона виявила високі психометричні якості.

Отримані за її допомогою результати очікувано показують, що гендеризм і трансфобія властиві більшості українців. Основні фактори, пов'язані з її більшим чи меншим рівнем, аналогічні факторам гомофобії. Упередженість зростає з віком, більш властива чоловікам, жителям сіл і маленьких містечок, індивідам без вищої освіти, мешканцям західних і східних областей, менш заможним. Також трансфобія вища серед схильних до конспірології, тих, хто не підтримував Євромайдан і не готовий брати участь у масових протестних заходах, у кого вищий рівень дистресу, а також тих, у кого немає знайомих ЛГБТ, або друзів, що до них добре ставляться.

Попри це, підтримка права на медичну і документальну корекцію статі, якщо остання не відповідає гендерній ідентичності, вища, ніж можна було б очікувати. Приблизно третина підтримує такі права загалом. Разом із тими, хто готовий надавати ці права за певних умов, показник досягає шести із десяти опитаних. Таким чином, аудиторія, з якою вже можна вести просвітницьку роботу, є досить широкою.

РОЗДІЛ 8. СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА І ЛГБТ

8.1. Доповнення антидискримінаційного законодавства

Українське законодавство має низку норм, які спрямовані на захист прав ЛГБТ від дискримінації, це Конституція України (ст. 24), Кримінальний кодекс України (ст. 161), Кодекс законів про працю (ст. 2.1). Українським законодавством заборонена дискримінація за різними ознаками (стать, вік, віросповідання, національність, раса тощо), але важливим для захисту прав ЛГБТ є також заборона дискримінації та розпалювання ворожнечі за ознаками СОПІ.

У дослідженні людей запитували про їх доповнення законодавства заборону дискримінації за сексуальною орієнтацією. Більшість респондентів вказали на свою підтримку такого доповнення (53%), а третина висловились проти (Рис. 12).

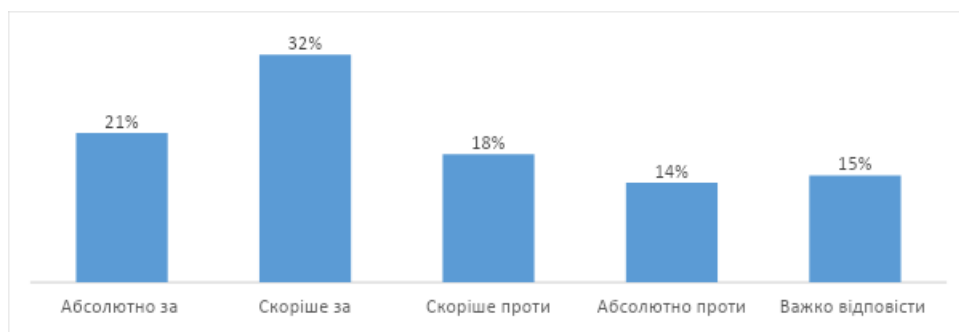

Рис. 12 Ставлення респондентів до введення в антидискримінаційне законодавство заборони дискримінації за сексуальною орієнтацією: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

Для проведення порівняльного аналізу 5-бальну шкалу альтернатив було переформатовано у бінарну — «за доповнення» (однозначно за і скоріше за) та «проти доповнення» (однозначно проти і скоріше проти), при цьому із аналізу вилучена альтернатива «Важко відповісти».

Результати показали, що більше половини респондентів зі східної та західної України висловилися проти такого доповнення антидискримінаційного законодавства (54% та 52% відповідно). В решті макрорегіонів, навпаки, більшість висловила підтримку (Рис. 13).

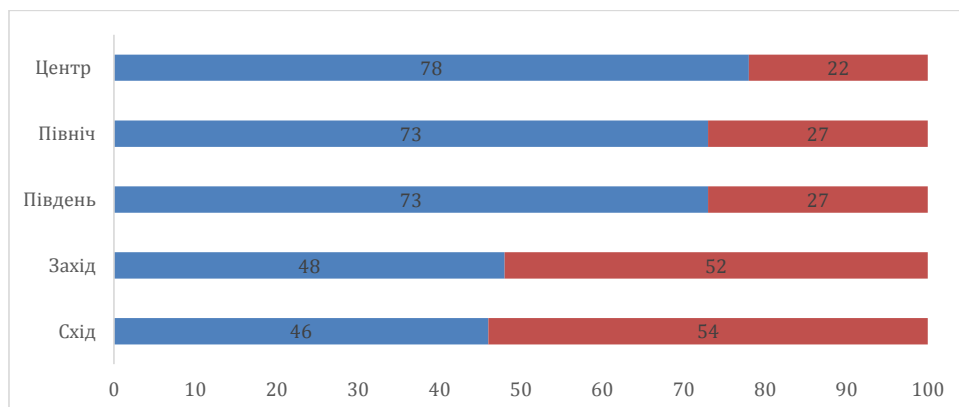

Рис. 13 Ставлення респондентів до введення в антидискримінаційне законодавство заборони дискримінації за сексуальною орієнтацією за макрорегіонами, %: дані нинішнього дослідження; національний рівень, $N = 2157$

Варто відзначити, що існує зв'язок між відповідями респондентів та віком і рівнем освіти (Табл. 50). Так, висловились «за» переважна більшість (80%) респондентів від 18 до 44 років, а в цілому рівень підтримки зменшується зі збільшенням віку. Зі зростанням рівня освіти збільшується і підтримка доповнення антидискримінаційного законодавства. Ставлення чоловіків і жінок значуще не відрізняється.

Також підтримка заборони дискримінації за ознаками СОГІ не пов'язана з релігійністю опитаних — серед тих, хто підтримує доповнення антидискримінаційного законодавства, середня релігійність 5.8 (5.4–6.3), а у решти 6.7 (6.2–7.3).

У порівнянні даних із результатами 2016 р. [12] в тих областях, де дослідження було проведено повторно, бачимо наступні зміни: у Дніпропетровській області спостерігається збільшення, практично вдвічі, кількості респондентів, які підтримують антидискримінаційне законодавство (16% у 2016 р. та 32% у 2022-му). У м. Києві також є незначне збільшення тих, хто виступає «за» (15% та 20% відповідно). А от у Черкаській та Львівській обл. зафіксовано різке зменшення частки тих респондентів, які за доповнення антидискримінаційного законодавства: так у Львівській обл. в 2016 р. 20%, а у 2022 р. їх лише 7% (Рис. 14).

Табл. 50 Частки опитаних, які висловились за доповнення антидискримінаційного законодавства України статтею про заборону дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації серед різних соціально-демографічних підгруп: дані нинішнього дослідження; національний рівень, розміри підвбірок вказано в рядках

Змінна	%
Стать, p = 0.07	
чоловіки, N = 794	59
жінки, N = 970	66
Вік, p < 0.001	
18–24 роки, N = 159	80
25–34 роки, N = 339	75
35–44 роки, N = 343	68
45–54 роки, N = 282	57
55–64 роки, N = 435	56
65 років і старші, N = 206	44
Рівень освіти, p < 0.001	
початкова, неповна середня, N = 27	50
повна середня, N = 233	43
професійно-технічна освіта (ПТУ) на базі неповної або повної середньої освіти, N = 438	56
неповна вища освіта (молодший спеціаліст — диплом технікуму, училища, коледжу), N = 400	64
базова вища освіта (бакалавр), N = 254	67
повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь), N = 412	78

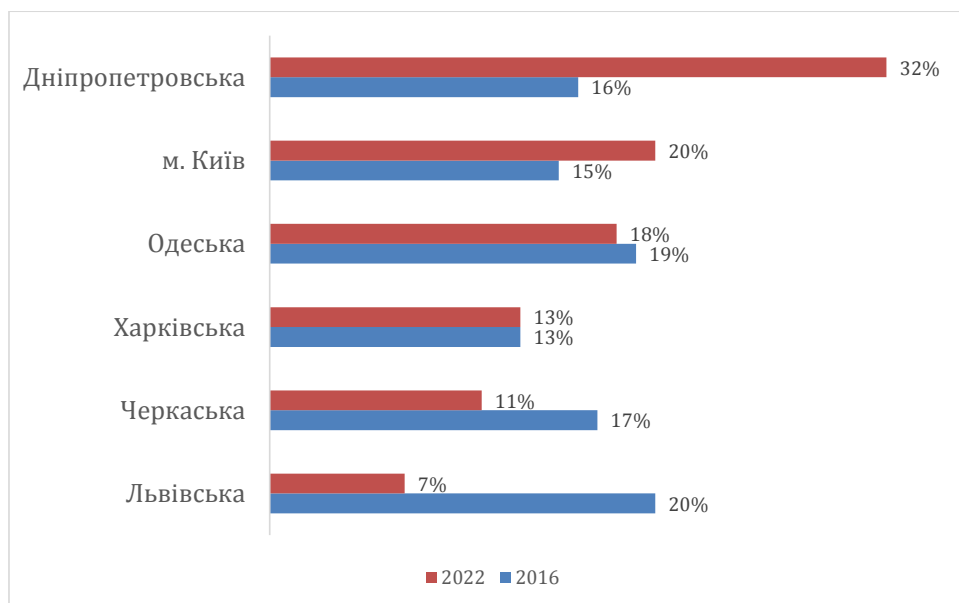

Рис. 14 Ставлення респондентів до введення в антидискримінаційне законодавство заборони дискримінації за сексуальною орієнтацією за 2016 [12] та 2022 роки: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень: Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Черкаська, Харківська області та м. Київ

З 2016 р. не змінилися частки прихильників законодавчої заборони дискримінації за ознаками СОПі ані серед тих, хто брав участь у масових протестах (в т. ч. у Революції Гідності), ані серед решти ($p = 0.6$) (Табл. 51). Разом з тим, значуще збільшилась частка прихильників серед готових до особистої участі в масових протестах (48% і 70% відповідно у 2016 та 2022 рр., $p < 0.001$). Законодавча заборона дискримінації ЛГБТ стала значно популярнішою серед молоді 18–24 років (від 57% у 2016-му до 74% у 2022-му, $p < 0.001$), тоді як респонденти середнього віку навпаки почали критичніше ставитись до таких змін законодавства.

8.2. Оцінка ставлення населення до ЛГБТ-прайдів

Наступним етапом аналізу отриманих даних стала оцінка ставлення населення до можливості ЛГБТ проводити прайди у великих містах. У респондентів запитували їх ставлення до проведення Маршу рівності, який відбувся у Києві 19 вересня 2021 року, в якому взяли участь близько 7000 людей. 41% респондентів вказали на негативне ставлення до Маршу рівності, 15% — позитивне, 31% — нейтральне.

Табл. 51 Позитивне ставлення респондентів до введення в антидискримінаційне законодавство заборони дискримінації за сексуальною орієнтацією за роками серед деяких підгруп: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень: Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Черкаська, Харківська області та м. Київ

	2016 р.		2022 р.	
	n	%	n	%
Соціальна активність респондентів				
брали участь у протестах, що відбувались в Україні (включно з Революцією Гідності)	62	70	129	66
не брали участі	208	50	411	55
Готовність особисто брати участь у протестних акціях на захист власних прав за умови, що такі акції відбудуться				
готовий	61	48	137	70
не готовий	160	53	333	53
Вік				
18–24 роки	33	57	56	74
25–44 роки	143	56	132	37
45 років і старше	94	49	252	49

Крім ставлення до Маршу рівності у респондентів запитували про їх ставлення до проведення прайдів у великих містах України за шкалою від 1 — абсолютно позитивно до 5 — абсолютно негативно. За результатами індекс становить 3.8 (3.7–3.9), що свідчить про радше негативне ставлення.

Дані, наведені в Табл. 52, свідчать, що як підтримка КиївПрайду, так і можливості проведення аналогічних акцій в інших містах України зменшується зі збільшенням віку, зменшенням розміру населеного пункту і рівня освіти, а також з погіршенням матеріального стану. Найгірше ставляться до прайдів на Заході та Сході України, а найкраще на Півночі (частиною якої є м. Київ). Чоловіки гірше від жінок ставляться до масових ЛГБТ-акцій. Дуже сильно відрізняються між собою несхильні та схильні до конспірології ($p = 0.006$), учасники та неучасники Євромайдану ($p < 0.001$), ті, хто має знайомих серед меншин (зокрема ЛГБТ) і не має ($p < 0.001$) — у цих парах перші

мають значно більш позитивне ставлення, ніж другі. Також позитивне ставлення до прайдів тим більш популярне, чим більш у респондента знайомих, які терпимо ставляться до ЛГБТ. Водночас, участь у масових протестах до 2013 року, досвід зіткнення з окупацією Криму і частини Донбасу, служба у війську з 2014 року, рівень дистресу та готовність до особистої участі у протестах не пов'язані зі ставленням до ЛГБТ-прайдів.

Табл. 52 Частки опитаних, які висловили позитивну оцінку Маршу Рівності та індекс незгоди з проведенням прайдів у інших крупних містах України (більший бал означає більшу незгоду) серед різних соціально-демографічних підгруп: дані нинішнього опитування, національний рівень, розмір підвибірок наведено в рядках

Змінна	Позитивне ставлення до КиївПрайд у 2021 р., %	Індекс незгоди з проведенням прайдів у інших містах (95% ДІ)
В цілому по вибірці, N = 2157	15	3.8 (3.7–3.9)
Вік		
18–34 роки, N = 576	22	3.4 (3.3–3.5)
35–44 роки, N = 413	19	3.7 (3.5–3.8)
45–54 роки, N = 351	13	3.9 (3.8–4.1)
55–64 роки, N = 542	9	4.0 (3.9–4.1)
65 років і старші, N = 275	7	4.2 (4.0–4.3)
Тип населеного пункту		
місто, N = 1245	17	3.7 (3.7–3.8)
селище міського типу, N = 214	13	3.8 (3.6–3.9)
село, N = 698	12	4.0 (3.9–4.1)
Макрорегіон		
Схід (Донецька, Луганська, Харківська обл.), N = 332	8	4.0 (3.8–4.1)
Захід (Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька обл.), N = 644	10	4.1 (4.0–4.2)

Продовження Табл. 52

Змінна	Позитивне ставлення до КиївПрайд у 2021 р., %	Індекс незгоди з проведенням прайдів у інших містах (95% ДІ)
Південь (Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.), N = 284	13	3.8 (3.6–3.9)
Північ (м. Київ, Київська, Житомирська обл.), N = 259	24	3.3 (3.1–3.5)
Центр (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.), N = 638	19	3.6 (3.5–3.7)
Стать		
чоловіча, N = 974	13	3.9 (3.9–4.0)
жіноча, N = 1183	16	3.7 (3.7–3.8)
Освіта		
немає закінченої вищої (початкова, неповна середня, повна середня, професійно-технічна, неповна вища), N = 1360	12	4.0 (3.9–4.0)
закінчена вища освіта (базова вища освіта, повна вища освіта), N = 797	19	3.5 (3.4–3.6)
Матеріальний стан сім'ї в цілому		
незаможні (часто не вистачає грошей і продуктів харчування — інколи жебракую, не вистачає на продукти харчування, але не жебракую, вистачає лише на продукти харчування), N = 549	13	4.0 (3.9–4.1)
середняки (загалом вистачає на життя, вистачає на все необхідне, але заощаджень не роблю), N = 1313	14	3.8 (3.7–3.9)
заможні (вистачає на все необхідне, роблю заощадження, живу у повному достатку), N = 279	26	3.4 (3.2–3.6)

Продовження Табл. 52

Змінна	Позитивне ставлення до КиївПрайд у 2021 р., %	Індекс незгоди з проведенням прайдів у інших містах (95% ДІ)
Схильність до «теорії змови»		
несхильний, N = 1916	16	3.7 (3.7–3.8)
схильний, N = 240	9	4.2 (4.1–4.4)
Участь у подіях Євромайдану 2013 р.		
брав участь (фізично чи віртуально), N = 382	24	3.5 (3.4–3.7)
не брав участі, N = 1775	13	3.9 (3.8–3.9)
Участь у протестах до 2013 р.		
брав участь, N = 266	20	3.7 (3.4–4.0)
не брав участі, N = 1891	14	4.0 (3.8–4.1)
Особисте зіткнення з подіями, пов'язаними з окупацією Криму за весь період часу до 2022 р.		
так, N = 139	19	3.9 (3.6–4.2)
ні, N = 2018	14	3.9 (3.8–4.1)
Особисте зіткнення з військовими подіями на Донбасі за весь період часу до 2022 р.		
так, N = 309	17	3.9 (3.8–4.1)
ні, N = 1848	14	3.8 (3.7–3.9)
Служба у війську на Донбасі на момент опитування (серед тих, хто має досвід особистого зіткнення з військовими подіями на Донбасі)		
так, N = 113	21	3.8 (3.6–4.0)
ні, N = 196	15	4.0 (3.8–4.2)
Знайомство з представниками будь-яких меншин		
є такі знайомі, N = 1025	13	3.5 (3.4–3.5)
немає, N = 1066	7	4.2 (4.1–4.2)

Продовження Табл. 52

Змінна	Позитивне ставлення до КиївПрайд у 2021 р., %	Індекс незгоди з проведенням прайдів у інших містах (95% ДІ)
Знайомство з представниками ЛГБТ		
є такі знайомі, N = 388	40	2.8 (2.7–2.9)
немає, N = 1769	9	4.0 (4.0–4.1)
Наявність друзів або добрих знайомих, які терпимо ставляться до людей з гомосексуальною орієнтацією		
так, більше ніж один, N = 404	40	2.9 (2.8–3.0)
так, один друг / подруга чи знайомий / знайома, N = 354	20	3.4 (3.3–3.5)
немає таких друзів або знайомих, N = 977	6	4.3 (4.3–4.4)
не знаю / важко відповісти, N = 422	9	3.9 (3.8–4.0)
Депресія і тривожність		
нормальний психічний стан, N = 1373	15	3.8 (3.7–3.9)
підвищений рівень дистресу, N = 434	15	3.9 (3.7–4.0)
високий рівень дистресу, N = 227	15	3.9 (3.7–4.1)
Готовність особисто брати участь у публічних заходах на відстоювання власних інтересів, за умови, що такі заходи відбудуться		
готовий, N = 541	19	3.9 (3.8–3.9)
не готовий, N = 1303	13	3.8 (3.7–3.9)

У порівнянні із результатами дослідження 2016 року (Табл. 53) за віковими групами, то у 2022 році індекс незгоди з прайдами зменшився у всіх вікових групах, проте найбільше — серед молоді від 18 до 24 років (від 4.0 до 3.1). Також покращилось ставлення до можливості ЛГБТ-прайдів у містах України серед тих, хто не брав участі у протестах (від 4.2 до 3.8), тоді як серед тих, хто брав, індекс незгоди не змінився. Якщо ж розглядати можливу

в майбутньому участь у масових протестах на захист власних прав, то ставлення до акцій ЛГБТ-спільноти більше покращилось серед готових вийти на вулиці (від 4.2 до 3.6 vs від 4.2 до 3.8 серед неготових) .

Табл. 53 Зміна індексу незгоди з проведенням публічних заходів ЛГБТ-спільноти в містах України за роками серед деяких підгруп, середнє та 95% ДІ: порівняння даних відбувалось за областями, які були включені до географії обидвох досліджень, а саме Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Черкаська, Харківська області та м. Київ

	2016 р. [12]	2022 р.
Соціальна активність респондентів		
брали участь у протестах, що відбувались в Україні (включно з Революцією Гідності)	3.7 (3.5–3.9)	3.5 (3.3–3.7)
не брали участі	4.2 (4.1–4.3)	3.8 (3.7–3.9)
Готовність особисто брати участь у протестних акціях на захист власних прав за умови, що такі акції відбудуться		
готовий	4.2 (4.1–4.4)	3.6 (3.4–3.8)
не готовий	4.2 (4.1–4.3)	3.8 (3.7–3.9)
Вік		
18–24 роки	4.0 (3.8–4.3)	3.1 (2.8–3.4)
25–44 роки	4.0 (3.9–4.1)	3.5 (3.4–3.6)
45 років і старше	4.4 (4.3–4.5)	4.0 (3.9–4.1)

Висновки до розділу 8

Переважна більшість респондентів висловили свою підтримку доповнення антидискримінаційного законодавства заборонаю дискримінації за ознаками СОП. Найбільший рівень підтримки був висловлений мешканцями центральних, північних та південних областей України, а найнижчий рівень є у східних та західних регіонах. Найвищий рівень підтримки доповнення антидискримінаційного законодавства висловлювали люди від 18 до 44 років з повною вищою освітою.

Порівняння даних у областях, де дослідження проводилось у 2016 та 2022 р. (Львівська, Одеська, Черкаська обл. та м. Київ), вказує на зростання кількості респондентів, які підтримують доповнення законодавства заборонаю дискримінації за ознакою СОП та розпалювання ворожнечі.

Ставлення населення України до проведення ЛГБТ-прайдів залишається переважно негативним у більшості областей, як і оцінка Маршу рівності, який відбувся у м. Києві 19 вересня 2021 р. Разом з тим, ситуація покращується, хоч і нерівномірно у різних соціально-демографічних групах, серед яких зміни ставлення серед молоді 18–24 років є найбільш сильними.

РОЗДІЛ 9. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Метою дослідження був аналіз змін в Україні у період з 2013 р. та оцінка ставлення населення до ЛГБТ. Для її досягнення через інтерв'ю «віч-на-віч» за структурованою анкетною в період з 31.01. по 23.02.2022 р. було зібрано дані серед міського та сільського дорослого (18+) населення у всіх областях України (за винятком окупованих територій Донецької та Луганської обл., а також АР Крим) та в м. Києві (загалом 2400 респондентів). До аналітичної вибірки ввійшли 2157 анкет (90%) у зв'язку з тим, що закінчення польового етапу припало на початок широкомасштабного військового вторгнення Російської федерації в Україну, що унеможливило передачу заповнених анкет із Запорізької, Сумської та Чернігівської обл. для обробки в Київ. Перевірка репрезентативності аналітичної вибірки показала, що ключові соціально-демографічні показники нашого дослідження відтворюють показники репрезентативного дослідження Інституту соціології.

Гомофобія є комплексним феноменом, який описує вороже або різко негативне ставлення до ЛГБТ-спільноти [24], проте він не є фобією у клінічному розумінні та відтворюється через культурні механізми [26], будучи пов'язаним із сексуальною стигмою. Гомофобія не зводиться тільки до упередженості, але й включає раціоналізацію та інституційну підтримку такої системи поглядів [12]. Саме комплексний характер цього феномену зумовив використання у нинішньому дослідженні кількох різних індикаторів, а саме ставлення, соціальної дистанції, відносного соціального статусу, підтримки інституційної дискримінації тощо.

Інституційний вимір щорічно вивчається міжнародною організацією ILGA-Europe, а результати публікуються у вигляді «Веселкової мапи та індексу», які віддзеркалюють ситуацію в 49 країнах Європи⁵. Хоч дані на сайті організації доступні з 2011 р., методика їхнього розрахунку змінилась у 2013-му, тому динаміку ситуації щодо прав людини в контексті ЛГБТ України представлено за період 2013–2022 рр. (Рис. 15). Як видно, з 2013 по 2018 рік правова ситуація стосовно ЛГБТ в Україні погіршилась, далі до 2020-го не мінчалась і далі дещо покращилась.

⁵ <https://ilga-europe.org/rainbow-europe/>

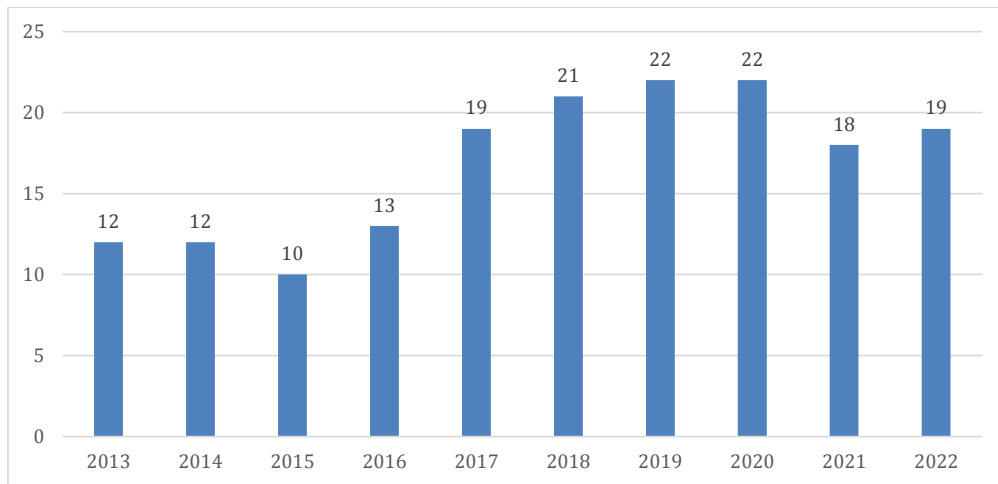

Рис. 15 Значення «Веселкового індексу» (%) України за роками (дані з <https://ilga-europe.org/rainbow-europe/>)

Кількісні дані про зміну в часі ставлення українського суспільства до ЛГБТ-проблематики можуть бути взяті з кількох джерел. Одне з них — згадані у Вступі опитування Центру «Наш світ» [1], [4], [74], в яких респондентам із репрезентативних вибірок на контрольованих урядом України територіях ставилось питання про допустимість рівноправ'я для ЛГБТ (Рис. 16).

Рис. 16 Відповіді (%) на питання «На Вашу думку, жителі України, які мають гомосексуальну орієнтацію, повинні мати такі ж права, що й інші громадяни нашої країни?» за даними опитувань Центру «Наш світ» (джерела: 2002–2011 рр. [4], 2016 р. [74], 2022 р. [1]; опитування 2002–2016 рр. виконано face-to-face, у 2022 р. проведено телефонне опитування)

Як видно, між 2002 і 2007 роками ставлення населення України до ідеї повної громадянської рівності для ЛГБТ суттєво погіршилось, після чого ця ситуація зберігалась аж до 2016 р. попри те, що відбувся Євромайдан, почалось російське вторгнення (2014), а уряд втратив контроль над значною частиною традиційно-консервативного Сходу та Кримом, отже люди на неконтрольованих територіях більше не включались до цих досліджень. Дані наступного 2022 р. демонструють надзвичайно сильне зростання підтримки (стало удвічі більше — від 33 до 64% — тих, хто вважає, що ЛГБТ повинні мати такі ж права, як і решта населення країни. Разом з тим, чи це зростання є реальним, чи все ж таки є радше ефектом зміни методології (до 2022 р. опитування проводились face-to-face, тоді як останнє зроблене через телефонне опитування), сказати складно.

Іншим джерелом репрезентативних даних є Європейське соціальне дослідження, яке до 2013 р. охоплювало також і Україну. В його опитувальнику містилось зокрема питання про ставлення респондентів до права лесбійок і геїв будувати своє життя відповідно до власних уявлень і потреб. Як показано в Огляді літератури, згідно з останніми доступними даними 2012 р. населення України було значно ближче до консервативного полюсу, ніж більшість із країн, охоплених цим дослідженням (див. Рис. 1). Якщо ж брати дані про ставлення населення України у різні роки (Рис. 17), то видно, що між 2004 та 2012 рр. українці ставали дедалі менш згодними з тим, що лесбійки та геї можуть жити так, як вони хочуть. В цілому, на той таки період за даними «Нашого світу» (див. Рис. 16) припало значне погіршення ставлення населення до рівних з ЛГБТ прав. Таким чином, два незалежних одне від одного джерела узгоджуються між собою у висновках.

Натомість зіставлення Рис. 15 і Рис. 16 демонструє цікавий феномен — попри те, що правовий клімат стосовно ЛГБТ в Україні систематично погіршувався з 2015 по 2018 рік, ставлення населення до рівних з ЛГБТ прав не мінялось. Можна висловити спекулятивне на разі припущення про те, що зміни в правовій ситуації не були ані драматичними, ані достатньо яскравими, щоби пересічна людина, яка зазвичай не цікавиться проблематикою ЛГБТ, їх помітила.

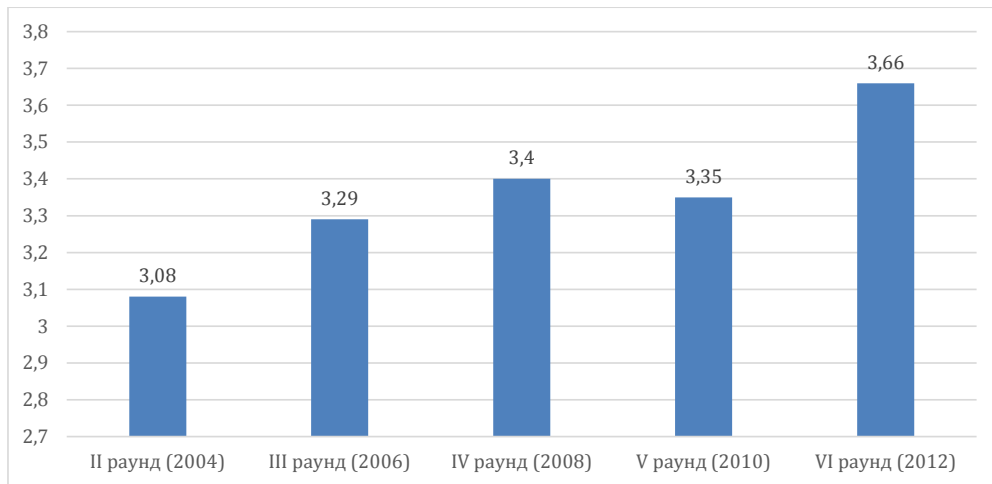

Рис. 17 Середнє за відповідями українських респондентів послідовних раундів European Social Survey (2004–2012 рр., бази даних доступні за адресою <https://ess-search.nsd.no/>) щодо ставлення до твердження «Геї та лесбійки вільні жити так, як вони хочуть» (шкала від 1 до 5, більший бал — більша незгода)

Третина респондентів представлено у цій книзі дослідження вважає, що гомосексуальність має бути прийнята в суспільстві, близько половини (46%) — що геї, лесбійки, бісексуальні та трансгендерні люди повинні мати такі самі права в Україні, які решта громадян. Четверть респондентів готова надати гомосексуальним парам право на реєстрацію стосунків, як і іншим громадянам в українському суспільстві та дати право на виховання дітей. Ці дані загалом подібні до результатів телефонного опитування репрезентативної вибірки населення України [1], в якому 64% висловились за те, що ЛГБТ мали б такі права, як і інші громадяни України (див. Рис. 16), 24% підтримують запровадження реєстрованого цивільного партнерства, подібного до звичайного шлюбу, але без права на спільне всиновлення дітей. Порівняння з даними опитування 2016 р. [12] показує, що за 7 років підтримка ідеї громадянського рівноправ'я для ЛГБТ зросла на третину (з 31 до 43%, див. Табл. 30), права на реєстрацію стосунків удвічі (з 13 до 27%, див. Табл. 33), а права на адопцію — більш ніж удвічі (з 8 до 19%, див. Табл. 37). До того ж непрямым показником зміни ставлення є те, що вперше за всі часи української незалежності створена 3 червня 2022 р. петиція Президенту України №22/144562-еп «Легалізація одностатевих шлюбів» набрала менш ніж за місяць 28592 голосів (114% від необхідних 25000) та була розглянута

Президентом⁶. Оскільки обидва наші дослідження (2016 р. [12] і представлене в цій книзі) відбувались face-to-face, а вибіркові сукупності рекрутувались однаковим чином, то у зіставленні з Рис. 16 можна зробити висновок, що різке збільшення підтримки ідеї повної громадянської рівності для ЛГБТ серед населення України, зафіксоване в [1], принаймні частково відповідає реальному стану суспільної думки.

Більшість респондентів вказали на свою підтримку доповнення антидискримінаційного законодавства (53%) заборонаю дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та розпалювання ворожнечі за ознаками СОП, тоді як третина висловились проти такого доповнення. У порівнянні даних із результатами за 2016 рік у тих областях, де дослідження було проведено повторно, зафіксовано зростання респондентів, які підтримують доповнення антидискримінаційного законодавства: у 2016 році за це висловились 58% респондентів, а у 2022 — 62%.

Ставлення до Маршу рівності 2021 року серед респондентів є переважно негативним (41% проти). Аналогічно більшість поставилась неохайно до можливості проведення ЛГБТ-прайдів у інших великих містах України. Порівняння з даними попередніх опитувань показує зменшення негативного ставлення населення до можливості проведення ЛГБТ-прайдів у великих містах, проте такі зміни є нерівномірними серед різних соціально-демографічних груп.

Вперше в масштабних національних дослідженнях в Україні застосовано скорочений варіант Шкали ставлень до лесбійок і геїв (ATLG), яка широко використовується в західній соціологічній літературі з ЛГБТ-питань. Психометричний аналіз показав, що вона валідна для вимірювання суспільної гомофобії, але може недостатньо добре розрізняти ставлення українців до геїв і лесбійок, принаймні у скороченому варіанті. Отримані результати дозволяють твердити, що українці ставляться до цих гомо- та бісексуальних чоловіків і жінок переважно негативно — так, значення субшкал неприйняття геїв і лесбійок значуще більші від нейтрального значення (3.6 з 95% ДІ 3.6–3.7 та 3.4 з 95% ДІ 3.4–3.5 відповідно).

⁶ <https://petition.president.gov.ua/petition/144562>

На основі шкали соціальної дистанції показано, що населення України в середньому ставиться до ЛГБТ як до громадян, тб. ЛГБТ принаймні не виключаються з числа мешканців України, хоч і воліє уникати безпосередніх контактів. Відмінності в ставленні до лесбійок, геїв і бісексуальних людей лежать у межах похибки, тб. опитані сприймають ЛГБ як доволі однорідну соціальну групу, однак ставлення до транс-людей є гіршим (це також проявлялось і в інших дослідженнях [11], [12]). Збудований на основі шкали соціальної дистанції показник готовності до регулярних безпосередніх контактів [66], показав, що третина населення України (31%, 34% і 32% відповідно для геїв, лесбійок і бісексуальних людей) не має нічого проти повсякденного спілкування з ЛГБ. Водночас готовність до соціальних контактів з трансгендерами нижча — 25%, хоч готовність з часом збільшується.

Респонденти і респондентки в цілому оцінюють свою соціальну позицію вище від позиції абстрактної людини з числа ЛГБТ (що також було видно і в [11], [12]) і ця різниця є значущою.

Таким чином, комплексний підхід до явища гомофобії серед населення України показав, що хоч у суспільстві досі на різних рівнях зберігається значна опозиція терпимому ставленню до гомо- та бісексуальних чоловіків і жінок, проте динаміка цього ставлення є складною. У порівнянні з 2013 р. (дореволюційний і довоєнний період) і 2016 р. (відразу після Революції та гострої фази війни) рівень гомофобії населення України змінився — ставлення до безпосередніх соціальних контактів стає дедалі менш ворожим, зростає підтримка ідей повної чи принаймні часткової громадянської рівності (в тому числі доповнення антидискримінаційного законодавства).

Аналогічним до гомофобії є феномен трансфобії, проте він є значно менш вивченим [75], [76]. Вперше в Україні перекладено, апробовано і застосовано Шкалу гендеризму і трансфобії (GTS, без субшкали «Насилля»). Результати показали, що гендеризм і трансфобія властиві більшості українців, так середній бал за Шкалою GTS виявився значуще меншим від нейтральної позиції (2.3 з 95% ДІ 2.3–2.4). Попри це, підтримка права на медичну і документальну корекцію статі, якщо остання не відповідає гендерній ідентичності, вища, ніж можна було б очікувати. Приблизно третина підтримує такі права загалом. Разом із тими, хто готовий надавати ці права за певних умов або як виняток, показник досягає шести із десяти опитаних.

Основними факторами, пов'язаними з низькою гомофобією і трансфобією, є жіноча стать, молодий вік, проживання в місті, наявність вищої освіти, середній або високий рівень прибутків, критичне мислення (не схильні до конспірології) та участь у протестних подіях в Україні, зокрема під час Революції Гідності. Помітно нижчий рівень гомофобії і трансфобії серед тих, хто знайомий з представниками будь-яких меншин, особливо ЛГБТ, або мають друзів, які позитивно ставляться до спільноти. Додатково в науковій літературі вказано, що більші гетеросексистські упередження пов'язані з належністю до авраамічних релігій [41]–[46], наявністю авторитарного синдрому [46], [51], [52], який посилюється в загрозованих ситуаціях [44], [52]. Водночас, наші дані показують, що досвід перебування в загрозованій ситуації (зіткнення з подіями під час окупації Криму чи Донбасу, служба у війську на Донбасі) не був пов'язаний з рівнем гомо- чи трансфобії. Так само не пов'язаний зі ставленням до ЛГБТ рівень дистресу респондента, хоч готовність до безпосередніх контактів з ЛГБТ зі збільшенням рівня дистресу відчутно падає.

Отримані дані свідчать, що за всіма показниками на Заході та Сході України в порівнянні зі ставленням на Півночі, у Центрі та на Півдні спостерігається гірше ставлення до ЛГБТ (Табл. 25, Табл. 29, Табл. 32, Табл. 35, Табл. 40, Табл. 45, Табл. 47, Табл. 52, Рис. 13). Певною мірою це відповідає менш розвиненій інфраструктурі ЛГБТ-організацій на Заході та Сході (Табл. 54), хоч що є причиною, а що наслідком наразі сказати складно.

Табл. 54 Узагальнені дані про наявність ЛГБТ-організацій у макрорегіонах України (детальніше див. Додаток 3)

Макрорегіон	Кількість офіційно зареєстрованих / легалізованих суб'єктів ЛГБТ-руху
Схід	9
Захід	4
Південь	13
Північ	29
Центр	14

Зміни соціально-економічного стану населення можуть бути пов'язані з негативним ставленням до ЛГБТ, адже гомо- і трансфобія вища серед малозабезпечених (Табл. 45 і Табл. 47). Крім того, як показано в [60], схильність

до конспіративних теорій (яка значуще виявилась пов'язаною зі всіма дослідженими вимірами ставлення до ЛГБТ, див. розділи 5–8) добре корелює з економічним станом як окремих країн, так і індивідів. Як свідчать дані, протягом 1991–2020 рр. більшості населення України вдалося дещо поліпшити матеріальні умови свого життя, але вони залишались недостатніми для задоволення невибагливих щоденних потреб, а за невеликим винятком забезпечених, населення України є вразливим у складних ситуаціях [77]. Разом з цим, із Рис. 16 і Рис. 17 випливає, що до прибл. 2011–2012 рр. ставлення населення України до ЛГБТ поступово погіршувалось, далі (приблизно до 2016–2017 рр., див. Рис. 16, а також дані порівнюваних наших трьох опитувань у розділах 5–8) не змінювалось і тільки в останній час відчутно змінилось на краще. Таким чином, нема відчутної кореляції між соціально-економічним станом та ставленням до ЛГБТ.

Також зі змінами ставлення до ЛГБТ може бути пов'язана більша залученість населення в політичні та соціальні процеси (зокрема, участь у Майданах 1991, 2004 і 2014 рр., волонтерські ініціативи, адже ті, хто брали участь у цих подіях та активностях, демонструють значуще менший рівень гомо-і трансфобії (Табл. 40, Табл. 45, Табл. 47 і Табл. 52), та досвід участі у волонтерських ініціативах з часом зростає). Додатковим аргументом на користь слушності цієї гіпотези є те, що серед соціально-активних респондентів і респонденток позитивні зміни в ставленні до ЛГБТ відбуваються швидше, ніж серед інших опитаних (див. напр. зміну ставлення до адопції одностатевими парами в Табл. 38 і готовності до безпосередніх контактів з транслюдьми в Табл. 42). Водночас у таких показниках, як підтримка права одностатевих пар на офіційну реєстрацію стосунків (Табл. 34), підтримка доповнення антидискримінаційного законодавства ознаками СОП (Табл. 51), індекс незгоди з проведенням прайдів (Табл. 53) люди, які брали участь у подіях революційного характеру в Україні, демонструють навпаки дедалі гірше ставлення, тоді як інші респонденти свого ставлення з часом радше не міняють. Викладене дозволяє припустити, що зв'язок між залученістю населення в політичні та соціальні процеси і підтримкою ЛГБТ принаймні частково опосередковується іншими змінними, напр. віком (адже вказаний в анкеті перелік подій революційного характеру охоплює понад 20 років — від Революції на граніті 1990–1991 рр. до Революції гідності 2013–2014 рр.).

Більший досвід перебування в закритих ієрархічних структурах (в т. ч. армія та поліція), а також досвід зіткнення з подіями окупації Криму і Донбасу не виявився значуще пов'язаним з рівнем гомо- чи трансфобії. Імовірно, в цьому випадку змістовний зв'язок є складним — з одного боку, безпосереднє зіткнення з війною підвищує схильність до правого авторитаризму (який, у свою чергу, підвищує рівень нетерпимості) [44], [46], [52], з іншого ж боку, служба у війську чи досвід біженства дає шанс для виходу зі свого звичайного соціального кола і, отже, контактів з більшою різноманітністю.

Це дослідження, звичайно, має низку обмежень.

Перше пов'язане з тим, що дані відбивають стан суспільної думки «за день до війни». Після початку активної фази російсько-української війни ситуація змінилась радикально: інфраструктура зазнала руйнувань практично на всій території країни, приблизно чверть населення стала біженцями (в т. ч., за кордоном), суттєво зросла кількість людей, що мають досвід бойових дій, драматично впали рівні життя і матеріального забезпечення⁷, збільшилась загальна тривожність і непевність у майбутньому, на новоокупованих територіях почала діяти інтенсивна рашистська пропаганда, яка зокрема несе антиукраїнські, антиєвропейські цінності, не гребуючи мовою ворожнечі стосовно ЛГБТ, тощо. Як зазначають дослідники, під час збройного конфлікту зростає беззаконня і безкарність, посилюється конкуренція за обмежені ресурси, тому почуття загрози змушує суспільства у конфлікті мобілізуватись і мілітаризуватись [78]. Чим довше триває конфлікт, тим міцнішими стають нові мілітаризовані суспільні практики. Зрештою, це веде до посилення традиційних гендерних ідеалів і закріплення патріархальних цінностей [79]. Якщо будь-хто відхиляється від цих ідеалів, то він вважається загрозою гендерній системі і виправданою ціллю. Оскільки ЛГБТ за своєю суттю кидають виклик патріархату [80]–[82], вони стають, зокрема на території України, все вразливішими зі збільшенням тривалості збройного конфлікту [2]. Таким чином, повоєнна ситуація з прийняттям ЛГБТ може виявитись зовсім іншою, ніж вона була напередодні Великої війни.

⁷ Аруп Банерджі, регіональний директор Світового банку у Східній Європі, сказав, що «до кінця року 25% населення України житимуть у злиднях, порівняно з трохи більше ніж 2% до війни, і ця цифра може зрости до 55% до кінця наступного року» (<https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-ukraine-has-tenfold-increase-poverty-due-war-2022-10-15/>)

Друге обмеження пов'язане з дизайном. Всі три дослідження, які стали джерелом цієї книги, були крос-секційними. Це означає, що показані статистичні зв'язки не можуть бути інтерпретовані як причинно-наслідкові, а висновки про зміни ситуації в часі мають радше описовий характер.

Третє обмеження випливає із неповного охоплення території (та, відповідно, населення) України. Так, в доповнення до неможливості опитати мешканців неконтрольованих (станом на 23.01.2022) урядом територій (себто частини Донецької та Луганської обл., а також АР Крим) аналізована база даних не містить анкет респондентів із Запорізької, Сумської та Чернігівської обл., які було втрачено через початок бойових дій. Опитування 2013 [11] та 2016 рр. [12], на порівнянні з якими базуються висновки про зміни ставлення до ЛГБТ в часі, також охоплювали територію країни не повністю. Разом з тим, як показано вище (наведене в Розділі 1 порівняння з параметрами Моніторингу Інституту соціології та зроблені вище порівняння з даними інших дослідницьких інституцій), територіальне обмеження не має принципового характеру, адже параметри вибірок і знайдені закономірності відтворюються в працях незалежних одне від одного дослідників.

ВИСНОВКИ

З 31.01. по 23.02.2022 р. було зібрано репрезентативні на національному рівні дані стосовно ставлення дорослого (18+) населення всіх областей України (за винятком окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також АР Крим) та в Києві (загалом 2157 респондентів) до лесбійок, геїв, бісексуальних і трансгендерних людей, а також виконано порівняння з результатами аналогічних досліджень попередніх років.

Показано, що попри високі рівні неприйняття ЛГБТ, в порівнянні з 2013 р. (дореволюційний і довоєнний період) і 2016 р. (відразу після Революції та першої гострої фази війни) рівень гомо- і трансфобії населення України змінився, а саме — готовність до регулярних безпосередніх контактів з ЛГБТ, рівень підтримки ідей рівноправ'я (в тому числі права одностатевих пар на шлюб і адопцію), доповнення антидискримінаційного законодавства та ставлення до масових правозахисних акцій ЛГБТ-спільноти (прайдів, маршів тощо) збільшується, проте швидкість цих змін є неоднаковою в різних соціально-демографічних підгрупах.

Основними факторами, пов'язаними з низькою гомофобією і трансфобією, є жіноча стать, молодий вік, проживання в місті, наявність вищої освіти, середній і високий рівень прибутків, а також критичне мислення та участь у проєвропейських подіях в Україні, зокрема під час Революції Гідності. Помітно нижчий рівень гомофобії і трансфобії серед тих, хто знайомий з представниками будь-яких меншин, особливо ЛГБТ, або мають друзів, які позитивно ставляться до спільноти. Водночас, дані показують, що досвід перебування в загрозовій ситуації (зіткнення з подіями окупації Криму чи Донбасу, служба у війську на Донбасі) не пов'язаний з рівнем гомо- чи трансфобії. Так само не пов'язаний зі ставленням до ЛГБТ рівень дистресу респондента чи респондентки, хоч готовність до регулярних безпосередніх контактів з ЛГБТ зі збільшенням рівня дистресу відчутно падає.

Вперше на національній репрезентативній вибірці застосовано міжнародну Шкалу ставлень до геїв і лесбійок, а також Шкалу гендеризму і трансфобії. Обидві показали високу конструктивну валідність і чутливість. Отримані результати узгоджуються з іншими індикаторами гомо- і трансфобії.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Щодо підвищення поінформованості. Як засвідчують результати, ставлення в українському суспільстві до спільнот ЛГБТ в цілому покращується, причому динаміка покращення є стабільно позитивною за всіма дослідженими параметрами (за віковими групами, в регіональному розрізі тощо). З цього вбачається, що інформаційна політика щодо ЛГБТ в суспільстві (як з боку широких суб'єктів масового інформування, так і з боку ЛГБТ-руху) з 2013 до 2022 року імовірно має позитивний вплив на масову свідомість.

Дослідження продемонструвало, що видиме суспільне розмаїття, тб. відкрита інформаційна репрезентація та персональна присутність у суспільстві тих людей, які розглядаються широким загалом як такі, що належать до певних соціальних меншин, позитивно впливає на суспільне сприйняття ЛГБТ. Це твердження справедливе також на рівні міжособистісних стосунків: чим більше людина не з числа ЛГБТ має в своєму оточенні людей із будь-яких соціальних меншин, тим краще її ставлення саме до ЛГБТ.

Із викладеного вбачається доцільним рекомендувати:

1. Усім суб'єктам інформаційних відносин — *приділяти значну увагу інформуванню про життя та проблематику соціальних меншин задля сприяння соціальному розмаїттю.*
2. Засобам і суб'єктам масової комунікації, суб'єктам творчості — *збільшувати публічне інформування про ЛГБТ, гомо-, бісексуальність, трансгендерність, зокрема через висвітлення соціальної проблематики у ЗМІ, через твори візуального та аудіовізуального мистецтва, а також художні літературні твори, через інформаційно-довідкові онлайн-ресурси (на кшталт Вікіпедії) тощо.*
3. ЛГБТ-організаціям — *спонукати людей з числа ЛГБТ до більшої відкритості щодо власних СОП.*
4. ЛГБТ-спільнотам — *демонструвати більшу відкритість щодо сексуальної орієнтації та тендерної ідентичності, свого стилю життя, проблем і потреб у комунікації зі ЗМІ та соціальним оточенням.*
5. Суб'єктам інформаційних відносин — *диференціювати активності з інформування про ЛГБТ залежно від макрорегіону: там, де ставлення є порівняно гіршим (Захід і Схід), варто докладати більше зусиль в інформаційній площині задля «вирівнювання» ставлення до ЛГБТ*

в порівнянні з тими макрорегіонами, де воно є кращим (Північчю, Центром, Півднем).

6. *Форсувати роботу з підвищення поінформованості про ЛГБТ серед тих груп, у яких воно є гіршим: людей з гіршою освітою, низьким доходом, людей, які живуть у малих містах, селах і селищах, а також серед тих, хто виявляє низьку соціальну активність. У цьому випадку «операторами» інформування можуть виступати власне люди з числа ЛГБТ, які спроможні поширювати відповідну інформацію в дружній спосіб серед своїх знайомих і родичів. Іншим способом підвищення такої поінформованості може виступати м'яке запровадження тематики ЛГБТ до телеграм-каналів, що мають зазначені цільові групи серед власної аудиторії. В цілому, питання форсування роботи потребує окремого вивчення та імплементаційного плану.*
7. *Диференціювати підходи в інформуванні про ЛГБТ залежно від віку цільової аудиторії: в інформуванні групи 18–24 років ставити в пріоритет закріплення та збереження позитивного (толерантного) ставлення, натомість у групі 45+ робити акцент на зміні негативного ставлення на прихильне або принаймні нейтральне.*
8. *Суб'єктам, які розробляють та упроваджують інформаційні інтервенції, — диференціювати інструменти інформування та переконання, а також диференціювати меседжі залежно від цільової групи. Для вироблення та апробації таких меседжів та інструментів вбачається доцільним проведення додаткових досліджень.*
9. *Суб'єктам інформаційних відносин (насамперед блогерам, лідерам громадської думки, журналістам) — планомірно викривати та розвіювати конспірологічні міти (теорії всесвітньої змови, «світового уряду» тощо) як такі, що опосередковано живлять гомофобію та трансфобію.*
10. *Суб'єктам професійної діяльності та адміністрування у сфері початкової, середньої та вищої освіти — посилити зусилля щодо формування у вихованців/нок, учнів/ниць, студентів/ток критичного мислення як чинника більшої адекватного сприйняття ЛГБТ у їхньому подальшому житті. Ця рекомендація особливо застосовна до учнівсько-студентських аудиторій, у межах яких де-факто вже поширене гомо-чи трансфобне ставлення.*

Беручи до уваги, що чим старше покоління, тим воно демонструє нижчу готовність до регулярних безпосередніх контактів з ЛГБТ, — *рекомендувати суб'єктам масової комунікації «м'яко» включати інформацію про ЛГБТ до масових інформаційних продуктів, орієнтованих на людей зі старших поколінь*, — традиційних паперових газетних і журнальних публікацій, радіо- і телепродукції, а також до інформаційних продуктів, поширюваних серед старших людей через засоби новітнього масового інформування — телеграм- та ютуб-канали.

Враховуючи, що готовність до регулярних безпосередніх контактів з транс-людьми в усіх вікових групах є в середньому на третину нижчою, ніж готовність до регулярних безпосередніх контактів з ЛГБ-людьми, слід *диференціювати (відокремити) та посилити інформування саме про транс-тематику*. Іншими словами, в загальному ЛГБТ-дискурсі варто виокремлювати інформаційні інтервенції, спрямовані прицільно на трансгендерних людей.

Оскільки з результатів вбачається, що з плином часу ставлення до транс-людей найбільш стрімко покращується у віковій групі 18–24 роки, доцільно *спиратися в поширенні позитивних наративів про транс-людей, вдаючися до інформаційного посередництва лідерів думок із середовища молоді зазначеного віку (18–24) — блогерів/рок, громадських лідерів/рок, активістів/ток, волонтерів/рок*.

Оскільки дослідження підтвердило можливість конвертації індивідуального ставлення до ЛГБТ з негативного на позитивне, *рекомендується вдаватися до «ланцюгового впливу»: тим інфлюєнсер(к)ам, які вже мають позитивне, прихильне ставлення до ЛГБТ, варто зосередити свій інформаційний вплив на інших лідерах громадської думки, особах, що приймають рішення, та інших особах, які характеризуються високим рівнем впливу та авторитету, але які ще недостатньо прихильні до ЛГБТ*, — з тим, щоби спонукати до конвертації ставлення з негативного на позитивне.

Суб'єктам масового інформування — *забезпечувати рівну репрезентацію спільнот ЛГБТ силами й голосами жінок у порівнянні з репрезентацією силами чоловіків*. Суб'єктами масового інформування також може бути допущено ухил у бік більшого представлення тематики ЛГБТ саме через лю-

дей жіночого тендеру, оскільки дослідження продемонструвало краще ставлення в суспільстві до ЛБ-жінок, ніж до ГБ-чоловіків, з чого випливає, що інформаційні кампанії, здійснювані від імені чи за участю жінок, мають більш позитивний ефект, аніж від імені чи за участю чоловіків.

Щодо підтримки розвитку ЛГБТ-руху на рівні макрорегіонів. Беручи до уваги, що гірше ставлення до ЛГБТ на Заході та Сході України в порівнянні зі ставленням на Півночі, у Центрі та на Півдні, де воно є кращим, кореспондується з менш розвинутою інфраструктурою ЛГБТ-організацій на Заході та Сході, *вбачається доцільним розвивати безпосередню присутність і роботу організованих суб'єктів ЛГБТ-руху пріоритетно саме в західних та східних областях України* — створювати нові та розвивати вже створені організації, засновувати та розвивати представництва тих ЛГБТ-організацій, які базуються на осі Південь—Центр—Північ, підтримувати на Заході та Сході України розвиток ініціативних груп, віртуальних об'єднань (тобто об'єднань, репрезентованих переважно в інтернеті), заохочувати суб'єкти ЛГБТ-руху проводити власні виїзні заходи (тренінги, табори тощо) на Заході та Сході (з коригуванням на злободенний контекст воєнного стану та військових загроз).

Відповідно вбачається доцільним *рекомендувати міжнародним організаціям, проектам міжнародної технічної допомоги надавати пріоритетну ресурсну допомогу для розвитку нових ЛГБТ-ініціатив на осі Захід—Схід*.

Щодо легалізації сімейного партнерства між людьми однієї документальної статі. Рекомендувати урядові *надати перевагу такому сценарію правового визнання сімейного партнерства між людьми однієї документальної як запровадження правового інституту цивільного партнерства, натомість відкласти реформу шлюбного законодавства, яка була би спрямована на забезпечення шлюбної рівності*, виходячи з того, що за результатами частка тих, хто підтримує саме цивільні партнерства переважає приблизно увосьмєро частку тих, хто підтримує вже сьогодні шлюбну рівність.

Водночас, вбачається доцільним *просувати в інформаційному просторі вже зараз концепт шлюбної рівності для ЛГБ*, спираючись на таку, що зростає, нормалізацію ставлення суспільства до сімейних партнерств між людьми однієї документальної статі.

Щодо розбудови партнерської взаємодії. ЛГБТ-організаціям — *розбудувати партнерство задля просування позитивного ставлення до ЛГБТ передусім із молодіжними об'єднаннями, дискусійними клубами та іншими майданчиками критичного мислення.*

ЛГБТ-організаціям, ключовим ЛГБТ-спікерам/кам — *проводити роботу із синхронізації, гармонізації власних інформаційних кампаній, зокрема в частині ключових вимог, меседжів, програмної діяльності та філософії співпраці з урядом.*

Суб'єктам ЛГБТ-руху — *розвивати співпрацю з пулом професійних суб'єктів у галузі масового інформування, такими як SMM-агенції, копірайтерські центри, медіацентри тощо — задля розвитку професійної спроможності.*

Ставлення до антидискримінаційних новацій. Дослідженням засвідчено, що станом на 2022 рік більшість населення (53% у цілому по країні) підтримує запровадження в законодавстві прямих заборон щодо дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та за розпалювання ворожнечі щодо геїв та лесбійок. З цього вбачається, що суб'єкти владних повноважень та державної політики можуть *рішучо впроваджувати всі необхідні антидискримінаційні новації із захисту прав людини для ЛГБТ та запроваджувати правову відповідальність за розпалювання ворожнечі на підставі сексуальної орієнтації, зокрема через нове законодавство про масмедії.*

Вбачається доцільним рекомендувати органам влади *проводити якомога ширше громадське обговорення всіх антидискримінаційних ініціатив, оскільки публічна комунікація ЛГБТ-проблематики, за даними дослідження, є чинником покращення суспільного ставлення. Відповідно, вбачається нераціональним замовчування антидискримінаційних новацій чи обмеження їхнього інформаційного супроводу. Чим більшим є обсяг ЛГБТ-тематики в політичній та інформаційній площинах, тим вищою є очікувана суспільна схвалюваність відповідних новацій.*

Оскільки дослідження засвідчило ріст позитивного ставлення до ЛГБТ як таких та до антидискримінаційних новацій серед молодших вікових груп, *можна прогнозувати, що саме молодші покоління виявлятимуть найвищу*

готовність дотримуватися на практиці нових норм антидискримінаційного законодавства, спрямованих на безпосередній правовий захист ЛГБТ, та найвищу готовність утримуватися на практиці від розпалювання ворожечі щодо ЛГБТ. Відповідно, суб'єктам ЛГБТ- та широкого правозахисного руху рекомендується в адвокаційній роботі спиратися насамперед на ті політичні сили, які мають наймолодший віковий профіль свого політичного активу, а також співпрацювати з молодіжними крилами громадсько-політичних сил, включаючи навіть консервативні та традиціоналістські.

Щодо ставлення до масових публічних ЛГБТ-акцій. Дослідження засвідчило досить високий рівень суспільної незгоди (3.8 за 5-бальною шкалою, у якій чим вищий індекс, тим вища незгода) із проведенням прайд-заходів (наприклад, Маршів Рівності) в українських містах. На жаль, дослідження не дозволяє вирізнити в усій сукупності обставин проведення українських прайдів саме ті, які є джерелом негативного сприйняття. З цього вбачається доцільним *спрямувати подальші дослідницькі зусилля на фокусоване вивчення факторів суспільного ставлення до публічних ЛГБТ-заходів з метою коригування їх формату.*

Серед усіх досліджених аспектів суспільного ставлення до ЛГБТ саме прайди залишаються найменш схвалюваною формою публічної репрезентації ЛГБТ. Ставлення до прайд-заходів з плином часу (з 2016 року) дещо покращується, але станом на 2022-й рік та частина населення, яка засвідчила схвальне ставлення, все ще лишається в меншості. Вочевидь, *політика проведення прайд-заходів в Україні має впроваджуватися суб'єктами ЛГБТ-руху на засадах чутливого врахування загальносоціального контексту.* Звідси випливає рекомендація на адресу організаторів прайд-заходів в Україні *якомога ретельніше моделювати вплив прайд-подій на громадську свідомість, коригувати відповідно до цього формати, цілепокладання, публічну повістку прайд-заходів.*

Щодо ставлення до корекції статі. Дослідження засвідчило, що безумовна згода широкого населення з правом трансгендерних людей на корекцію статі та правове визнання свого гендеру станом на 2022 рік є досить низькою (31%). На тлі переважної прихильності українського населення до антидискримінаційних новацій вбачається, що широкий загал не розглядає

правá трансгендерних людей, пов'язані з корекцією статі, через призму громадянської рівноправності. Відповідно, вбачається доцільним рекомендувати всім суб'єктам, які опікуються просуванням прав і розвитком можливостей для транс-персон в Україні, *максимально прив'язувати пропоновані новації до підтримуваного більшістю населення України правозахисного порядку денного*, зокрема до подолання дискримінаційних обмежень. З цього також убачається правильним курс на «демедикалізацію» транс-тематики, тобто курс на її виведення за межі суто медичного поля. Права транс-людей — це права людини: таким може бути ключовий меседж задля просування новацій, необхідних для інтеграції транс-людей у широке суспільство, забезпечення їхніх прав на найвищий досяжний рівень здоров'я.

ДОДАТОК 1. ЗАПЛАНОВАНА ТА РЕАЛІЗОВАНА ВИБІРКОВА СУКУПНІСТЬ

	Область	Запланована вибірка	Реалізована вибірка	Анкети в масиві даних*
1	Донецька	117	117	117
2	Київська	111	111	111
3	Луганська	43	43	43
4	Миколаївська	71	71	71
5	Полтавська	89	89	89
6	Херсонська	65	65	65
7	Черкаська	77	77	77
8	Чернівецька	56	56	56
9	м. Київ	183	183	183
10	Дніпропетровська	202	202	202
11	Харківська	172	172	172
12	Одеська	148	148	148
13	Івано-Франківська	85	85	85
14	Кіровоградська	59	59	59
15	Тернопільська	65	65	65
16	Житомирська	76	76	76
17	Рівненська	68	68	68
18	Волинська	62	62	62
19	Вінницька	98	98	98
20	Закарпатська	75	75	75
21	Львівська	156	156	156
22	Хмельницька	79	79	79
23	Запорізька	109	109	-
24	Сумська	70	70	-
25	Чернігівська	64	64	-
	Разом	2400	2400	2157

* збір даних відбувався на паперових носіях, а закінчення періоду збору даних припало на початок воєнних дій, тому декілька областей не встигли передати зібрані дані і їх не було внесено до масиву

ДОДАТОК 2. АНКЕТА

ІНТЕРВ'ЮЕРЕ! Заповніть самостійно питання 001-005

001 ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ НОМЕР АНКЕТИ |__|__|__|

002 ПРИЗВИЩЕ ІНТЕРВ'ЮЕРА _____

003 ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

- Місто

- Селище міського типу

- Село

004 ОБЛАСТЬ _____

005 НАЗВА НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ _____

Добрий день! Моє ім'я _____ . Я представляю Центр соціальних експертиз ім. Ю. Саєнка, який проводить це опитування. Ми вивчаємо ставлення населення України до різних соціальних груп. Запрошуємо Вас взяти участь в нашому дослідженні і відповісти на запитання анкети. Від Вашого особистого терпіння та щирості буде залежати якість усього опитування.

Я буду ставити Вам запитання і зачитувати варіанти відповідей, а Ви обирайте з них ті, які найбільш близькі до Вашої думки. Якщо жоден варіант відповіді Вам не підійде, Ви можете запропонувати свій варіант відповіді. Ми гарантуємо анонімність цього інтерв'ю, оскільки отримані дані будуть аналізуватися тільки в узагальненому вигляді.

Запитання анкети мають особистий характер, іноді на них важко відповісти. Ваше ім'я не буде вписане в цю анкету, а це означає, що надана Вами інформація залишиться анонімною. Ви маєте право не відповідати на будь-яке запитання, або припинити це інтерв'ю в будь-який час, коли захочете.

1. Чи згодні Ви взяти участь у опитуванні?

1. Так
2. Ні → *Інтерв'юере! Подякуйте учаснику та завершіть опитування, заповніть Форму відмови*

БЛОК А. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

2. Стать респондента (*Інтерв'юере, не питаєте, відмітьте самостійно*)

1. Чоловіча
2. Жіноча

3. Ваш вік: _____ повних років

4. Ваша освіта

1. Початкова, неповна середня
2. Повна середня

3. Професійно-технічна освіта (ПТУ) на базі неповної або повної середньої освіти
4. Неповна вища освіта (молодший спеціаліст — диплом технікуму, училища, коледжу)
5. Базова вища освіта (бакалавр)
6. Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь)

5. Ваш сімейний стан

1. Ніколи не був(ла) одруженим(заміжньою)
2. Перебуваю у зареєстрованому шлюбі
3. Перебуваю у фактичному, незареєстрованому шлюбі
4. Розлучений(на) офіційно
5. Розійшовся(лась), хоча офіційно не розлучений(на)
6. Вдівець (вдова)

6. Користуючись шкалою від 0 (взагалі не релігійна людина) до 10 (дуже релігійна людина), скажіть, будь-ласка, наскільки Ви є релігійною людиною? (Інтерв'юєре! Якщо людина вагається, самостійно відмітьте 98)

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 98

7. Як би Ви оцінили матеріальний стан Вашої сім'ї в цілому? (Інтерв'юєре! Тільки один варіант відповіді)

1. Часто не вистачає грошей і продуктів харчування — інколи жебракую
2. Не вистачає на продукти харчування, але не жебракую
3. Вистачає лише на продукти харчування
4. Загалом вистачає на життя
5. Вистачає на все необхідне, але заощаджень не роблю
6. Вистачає на все необхідне, роблю заощадження
7. Живу у повному достатку
8. Інше (що саме?) _____
9. Не знаю / Немає відповіді (Не зачитувати)

8. Вкажіть, будь-ласка, сукупний дохід на одного члена вашої сім'ї за останній місяць (Додайте зарплати «на руки» і всі інші грошові надходження всіх членів сім'ї, а отриману суму розділіть на кількість осіб в сім'ї) _____ гривень (Інтерв'юєре! У разі відмови від відповіді поставте -98)

БЛОК В. ТЕОРІЯ ЗМОВИ

9. Існують різні версії походження коронавірусу. До якої схильєтесь особисто Ви? (Дайте одну відповідь)

1. Природне походження і випадкове зараження людини
2. Штучне походження і випадковий витік з лабораторії
3. Штучне походження з навмисним розповсюдженням (біологічна зброя)
4. Важко відповісти (Не зачитувати)

10. Ви б хотіли пройти вакцинацію від COVID-19?

1. Так → переходьте до запитання 12

2. Залежить від вакцини → *переходьте до запитання 12*
3. Ні
4. Я вже отримав/ла хоча б одну дозу вакцини → *переходьте до запитання 12*
5. Важко відповісти (*Не зачитувати*)

11. Оскільки все більше людей в Україні отримують вакцину проти COVID-19, і про неї стає більше інформації, скажіть:

1. Можливо, ви вирішите отримати вакцину
2. Ви досить впевнені, що вирішите не отримувати вакцину
3. Важко відповісти (*Не зачитувати*)

БЛОК С. ДОСВІД УЧАСТІ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ В УКРАЇНІ

Шановний респонденте, просимо пам'ятати, що Ваше ім'я не буде вписане в цю анкету, а це означає, що надана Вами інформація залишиться анонімною

12. Чи були Ви безпосереднім учасником / учасницею Євромайдану? (тобто ви особисто стояли на Майдані в Києві чи інших містах, чи допомагали, як речами, так і поширенням інформації у віртуальному просторі іншим учасникам тощо)

1. Так, особисто
2. Так, у віртуальному просторі
3. Ні

13. Ви брали участь у протестах до 2013 року?

1. Ні, не брав участі в жодних протестах → *переходьте до запитання 15*
2. Так, брав участь

14. В яких протестах ви брали участь до 2013 року? (Можливі декілька варіантів відповіді)

1. Студентські протести 1991 року — Революція на граніті
2. Участь у політичних процесах 90-х років (у СДПУ, Народному рухові)
3. Профспілкові, шахтарські протести
4. Екологічні протести
5. Захист історичних пам'яток
6. Україна без Кучми 2002–2004 років
7. Помаранчева революція
8. Податковий або Мовний майдани
9. Інший (який саме?) _____

15. Чи торкнулись вас особисто події, пов'язані з окупацією Криму за весь період часу? (Інтерв'юєре, поясніть, що слово «торкнулись» означає, що хтось міг постраждати внаслідок цих подій, напр. стати біженцем / вимушеним переселенцем, у зв'язку із небажанням змінювати паспорт)

1. Так
2. Ні → *переходьте до запитання 17*

16. Яким чином? (Відмітьте всі відповіді, що підходять)

1. Я був (ла) вимушений (на) переїхати (біженці)
2. Я військовий (а), що задіяний в охороні кордону з Кримом
3. Я волонтер, допомагаю військовим
4. Я волонтер, допомагаю біженцям
5. Інше (що саме?) _____

17. Чи торкнулись Вас особисто військові події на Донбасі за весь період часу?

(Інтерв'юєре, поясніть, що слово «торкнулись» означає не тільки безпосередню залученість до військової служби, але й те, що хтось міг постраждати внаслідок цих подій, напр. стати біженцем)

1. Так
2. Ні → *переходьте до запитання 19*

18. Ви берете зараз участь у військових діях?

1. Так, як доброволець
2. Так, як призваний до армії
3. Так, як кадровий військовий
4. Так, як медик
5. Так, у системі технічного та побутового забезпечення
6. Інше (що саме?) _____
7. Ні

19. Чи є Ви зараз волонтером?

1. Так
2. Ні → *переходьте до запитання 21*

20. Яким групам населення Ви допомагаєте? (Можливі декілька варіантів відповіді)

1. Військовим України / армії
2. Вимушеним переселенцям
3. Постраждалим під час АТО / ООС (в тому числі добровольцям)
4. Малозабезпеченим сім'ям
5. Багатодітним сім'ям
6. Особам з інвалідністю
7. Людям похилого віку
8. Зоозахисникам
9. Інше (кому саме?) _____

БЛОК D. САМОПОЧУТТЯ ТА ОЦІНКА НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

21. Як Ви вважаєте, наскільки можливі зараз у Вашому місті/селі масові виступи (мітинги, демонстрації) населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав?

1. Абсолютно неймовірні
2. Малоймовірні
3. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)
4. Досить імовірні

5. Абсолютно ймовірно

22. Якщо такі мітинги, демонстрації протесту відбудуться, Ви особисто братимете в них участь чи ні?

1. Однозначно, ні
2. Скоріше за все, ні
3. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)
4. Скоріше за все, так
5. Однозначно, так

Інтерв'юєре, видайте респонденту картку 1

23. У разі, коли порушено Ваші права та інтереси, які заходи та засоби відстоювання своїх прав Ви вважаєте за ефективні і припустимі настільки, що Ви ГОТОВІ самі взяти в них участь? (Відмітьте всі відповіді, що підходять)

1. Участь у передвиборчих кампаніях
2. Збирання підписів під колективними петиціями
3. Погрожування страйком
4. Бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)
5. Мітинги і демонстрації
6. Страйки
7. Протест шляхом голодування
8. Пікетування державних установ
9. Захоплення будівель державних установ, блокування шляхів сполучення
10. Створення незалежних від Президента та уряду збройних формувань
11. Інше (що саме?) _____
12. Жоден із заходів не здається мені ефективним і припустимим настільки, щоб я взяв /ла участь
13. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)

Інтерв'юєре, перевірте, щоб не було одночасно варіанту «жоден із заходів не здається ефективним» та інших варіантів відповіді

24. У зв'язку з певними життєвими ситуаціями багато людей стикаються із різними переживаннями, відчуттями і думками. Далі наведено перелік найчастіших станів такого роду. Оцініть, як часто кожен із них був характерним для вас останнім часом (оберіть лише один варіант відповіді)

	Ніколи	Зрідка	Періодично	Майже постійно	ВІДМОВА
Легке виникнення досади або роздратування	1	2	3	4	98
Те, що вам важко зосередитися	1	2	3	4	98
Пригнічений настрій, «хандра»	1	2	3	4	98
Те, що ваші почуття легко зачепити	1	2	3	4	98
Почуття, що більшості людей не можна довіряти	1	2	3	4	98

Відчуття напруженості або збудженості	1	2	3	4	98
Відчуття слабкості в різних частинах тіла	1	2	3	4	98
Знервованість, коли ви залишилися наодинці	1	2	3	4	98
Думки про те, що з вашим тілом якийсь негаразд	1	2	3	4	98

Інтерв'юєре! Зверніть увагу:

1) Що таке «певні життєві ситуації»? — Йдеться про різні життєві труднощі та неприємні події, які впливають на ваше життя.

2) Що таке «останній час»? — Йдеться про поточний період часу, тривалість якого можна визначити за приблизно однаковим емоційним станом, характерним для вас в цей період. Залежно від індивідуальних обставин це може бути останній тиждень, два тижні чи навіть більше.

3) Як правильно розуміти шкалу відповідей: ніколи, зрідка, періодично, майже постійно? — «Ніколи» означає жодного разу, «Зрідка» означає 1-2 рази на тиждень чи навіть рідше, «Періодично» означає не рідше 3-х раз на тиждень, «Майже постійно» означає, що постійно доводиться стикатись або майже щодня.

4) Якщо респондент під час зачитування вступу каже, що в нього все гаразд, не бажаючи в такий спосіб відповідати на питання про свій емоційний стан, слід ввічливо попросити його все ж відповісти за кожним з дев'яти пунктів. Якщо респондент відмовиться відповідати і після цього, відмітьте навпроти всіх питань пункт «ВІДМОВА».

5) Варіант «Ніколи» обирається в двох ситуаціях: (1) якщо респондент сам указав його; (2) якщо за одним чи декільком пунктам респондент не розуміє, про що мова — в такому разі емоційний стан є поза його досвідом і кодується як «Ніколи».

БЛОК Е. ПОІНФОРМОВАНІСТЬ ТА СТАВЛЕННЯ ДО ЛГБТ

Шановний респонденте, просимо пам'ятати, що Ваше ім'я не буде вписане в цю анкету, а це означає, що надана Вами інформація залишиться анонімною.

25. Чи знайомі Ви з людьми з меншин в Україні? (Інтерв'юєре, поясніть: меншини можуть бути національні, наприклад, болгари; можуть бути за станом здоров'я, наприклад, сліпі; можуть бути сексуальні, наприклад, геї та лесбійки. Також можуть бути інші меншини)

1. Так
2. Ні → переходьте до запитання 27
3. Важко відповісти (Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається)

26. Чи є серед Ваших рідних, друзів, знайомих, люди з гомо- або бісексуальною орієнтацією (геї, бісексуали, лесбійки) або трансгендерні люди? (Інтерв'юєре, додатково поясніть: трансгендери — це люди, чиє відчуття своєї статі не співпадає зі статтю, визначеною при народженні)

1. Так
2. Ні

33. Чи вважаєте Ви, що гомосексуальні громадяни мають право виховувати і/або всиновлювати дітей?

1. Так, повинні мати таке право
2. Ні, в жодному разі не можна надавати їм такого права → *переходьте до запитання 35*
3. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*) → *переходьте до запитання 35*

34. Яка форма усиновлення дітей гомосексуальними громадянами здається вам більш прийнятною?

1. Усиновлення дітей, які залишились без опіки (наприклад, з дитячого дому)
2. Усиновлення біологічних дітей свого партнера чи партнерки
3. Обидва варіанти однаково прийнятні
4. Інший варіант (вказіть) _____
5. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)

БЛОК F. РІВЕНЬ ОСОБИСТІСНОЇ ГОМОФОБІЇ

Інтерв'юєре! Видайте респонденту картку 2

35. Оберіть ОДНЕ із положень, НАЙБІЛЬШ БЛИЗЬКЕ ВАМ ОСОБИСТО (одна відповідь по кожному рядку)

	Я згоден(на) допустити представників ЛГБТ-спільноти у якості...						
	Членів моєї сім'ї	Близьких друзів	Сусідів	Колег	Жителів України	Відвідувачів України, туристів	Взагалі не допустив (ла) б в Україну
Геїв	1	2	3	4	5	6	7
Лесбійок	1	2	3	4	5	6	7
Бісексуальних чоловіків чи жінок	1	2	3	4	5	6	7
Транс-людей	1	2	3	4	5	6	7

Інтерв'юєре, покажіть респонденту картки 3 і 4 та попросіть його власноруч визначити свою позицію на драбині!

36. Уявіть собі, що на сходах розташовані люди в суспільстві: на найнижчому щаблі — ті, хто має найнижчий статус у Ваших очах, а на найвищому — ті, хто має найвищий статус (соціальний, матеріальний). На яку із цих сходок Ви поставили би себе?

37. А на яку із сходок Ви б поставили представників ЛГБТ-спільноти (лесбійки, геї, бісексуали, трансгендерні люди)?

Інтерв'юєре, покажіть респонденту картки 5 і 6

38. Наскільки Ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь з такими судженнями про гомосексуальних чоловіків (геїв)?

	Повністю НЕ згоден	НЕ згоден	Як погоджуюсь, так і не погоджуюсь	Згоден	Повністю згоден
Секс між двома чоловіками — це просто неправильно	1	2	3	4	5
Я вважаю, що гомосексуальні чоловіки (геї) огидні	1	2	3	4	5
Чоловіча гомосексуальність є природним вираженням сексуальності у чоловіків	1	2	3	4	5

39. Тепер оцініть, будь ласка, своє ставлення до суджень про гомосексуальних жінок (лесбійок)

	Повністю НЕ згоден	НЕ згоден	Як погоджуюсь, так і не погоджуюсь	Згоден	Повністю згоден
Секс між двома жінками — це просто неправильно	1	2	3	4	5
Я вважаю, що гомосексуальні жінки (лесбійки) огидні	1	2	3	4	5
Жіноча гомосексуальність є природним вираженням сексуальності у жінок	1	2	3	4	5

Інтерв'юєре! Зверніть увагу, що в кожному рядку мусить бути одна оцінка

БЛОК G. РІВЕНЬ ОСОБИСТІСНОЇ ТРАНСФОБІЇ

40. Якщо гендерна ідентичність людини відрізняється від статі, визначеної при народженні, чи повинна ця людина мати право змінити свої документи, щоб її ідентичність і стать у документах співпадали?

1. Так, повинна мати таке право
2. Ні, в жодному разі не можна надавати їй такого права
3. Мають бути винятки (індивідуальний розгляд)
4. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)

41. А чи повинна ця людина мати право на проходження медичних процедур для зміни свого тіла у відповідності з гендерною ідентичністю?

1. Так, повинна мати таке право
2. Ні, в жодному разі не можна надавати їй такого права
3. Мають бути винятки (індивідуальний розгляд)
4. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)

Інтерв'юєре, покажіть респонденту картку 7

42. Я зараз зачитаю кілька суджень. Вкажіть, будь ласка, наскільки ви з ними погоджуєтесь. Окремі описані ситуації можуть бути для вас незнайомими або

дивними, але спробуйте їх собі уявити чи пригадати схожі ситуації, у яких ви могли опинитися (Інтерв'юєре! Якщо респондент не може чи не хоче відповідати на окремі пункти шкали, поставте навпроти відмітку 98)

	Погоджуюсь	Скоріше погоджуюсь	Погоджуюсь і не погоджуюсь	Скоріше НЕ погоджуюсь	НЕ погоджуюсь	Н/В
Якби я дізнався, що мій найкращий друг чи подруга змінює стать, я б злякався	1	2	3	4	5	98
Якби мій друг хотів видалити пеніс, щоб стати жінкою, я б його щиро підтримав	1	2	3	4	5	98
Чоловіки, які переодягаються в жіночий одяг для сексуального задоволення, викликають у мене відразу	1	2	3	4	5	98
Жінки, які вважають себе чоловіками, ненормальні	1	2	3	4	5	98
Чоловік, який одягається як жінка, є збоченцем	1	2	3	4	5	98
Операції зі зміни статі є морально неправильними	1	2	3	4	5	98
Для жінки є морально неправильним видавати себе за чоловіка	1	2	3	4	5	98

Інтерв'юєре! Перевірте, щоби в кожному рядку була відповідь

БЛОК I. СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА І ЛГБТ

Інтерв'юєре, поясніть, що розпалювання ворожнечі — це використання загрозливих і образливих за формою чи змістом виразів, які можуть призвести до ненависті проти частини населення або викликати у частини населення побоювання

43. Українським законодавством заборонена дискримінація за різними ознаками (статтю, віком, віросповіданням, національністю, расою тощо), Ви були б ЗА чи ПРОТИ того, щоб законом були також заборонені: дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації та розпалювання ворожнечі відносно геїв чи лесбійок?

1. Абсолютно за

2. Скоріше за
3. Скоріше проти
4. Абсолютно проти
5. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)

44. У Києві 19 вересня 2021 року відбувся Марш рівності (мирна хода на підтримку ідеї рівних прав для всіх, незважаючи на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність чи інші ознаки), в якому взяли участь близько 7000 людей. Як Ви ставитесь до цієї події?

1. Абсолютно позитивно
2. Скоріше позитивно
3. Нейтрально
4. Скоріше негативно
5. Абсолютно негативно
6. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)
7. Я не знав (ла) про це

45. Ви були б ЗА, чи ПРОТИ того, щоб українські геї та лесбійки проводили подібні заходи в інших великих містах України?

1. Однозначно за
2. Скоріше за
3. Скоріше проти
4. Однозначно проти
5. Важко відповісти (*Не зачитувати, відмітити, якщо людина вагається*)
6. Мені все одно (*Не зачитувати*)

ДЯКУЄМО ЗА ВАШУ УЧАСТЬ!

ДОДАТОК 3. РЕЄСТР ЛГБТІ-ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ТА ЇХНІХ СПЛОК ЗА ДАТОЮ ОФІЦІЙНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ (ЛЕГАЛІЗАЦІЇ) СТАНОМ НА 26.08.2022

Критерії включення. До Реєстру включені всі організації, що були коли-небудь зареєстровані і відповідали критеріям приналежності до категорії ЛГБТІ-організацій, в т. ч. чинні ЛГБТІ-організації, та ті, що офіційно ліквідовані, а також ті, які зберігають реєстрацію, але фактично не діють.

Організації віднесено до категорії ЛГБТІ на підставі їхньої відповідності хоча б на якомусь етапі їхньої роботи кожному з таких чотирьох критеріїв:

- позиціонування себе як ЛГБТІ-організації;
- об'єднання людей принаймні з однієї із таких категорій: лесбійки, геї, бісексуальні, трансгендерні та інтерсекс-люди;
- присутність на керівних посадах та/або у складі центрального постійно діючого керівного органу представників спільнот ЛГБТІ;
- діяльність в інтересах спільнот ЛГБТІ.

У випадках сумнівності щодо відповідності усім чотирьом критеріям перед назвою організації додано астериск (*).

Особливості реєстру:

- організації розташовані за датами офіційної реєстрації або легалізації;
- до Реєстру не включено відокремлені підрозділи організацій та суб'єкти, які не мають формалізованого статусу (ініціативні групи, онлайн-об'єднання, консорціуми організацій).

Дисклеймер. Попри об'єктивні критерії визначення приналежності організацій до категорії ЛГБТІ-організацій, факт включення до Реєстру є результатом експертної оцінки з боку Експертної групи з питань здоров'я й прав геїв та інших ЧСЧ в Україні. ЕГЗП-Україна не проводила погодження щодо включення організацій до Реєстру із самими організаціями. Для формування Реєстру використано інформацію з відкритих джерел, зокрема з офіційних електронних ресурсів органів влади. Присутність організації в Реєстрі не свідчить про факт її існування або реальної роботи станом на поточний час. Інформація про функціонування організацій у поточному часі, наведена в примітках, має оціночний та довідковий характер.

№	Дата легалізації	Найменування	Примітка	Місце керівних органів
1.	13.05.1994	Всеукраїнська асоціація «Ганімед»	Фактично припинила діяльність у жовтні 1999 р.	Київ / Північ
2.	04.10.1996	* Громадська організація «Центр взаємодопомоги при ВІЛ/СНІДі “Ми з Вами”»	Відомості про організацію взято зі ЗМІ; у державних реєстрах інформації не виявлено; фактично припинила діяльність	н/д
3.	26.12.1996	Громадська організація «Асоціація ЛГБТ «ЛІГА» (попередня назва — Миколаївська Асоціація Геїв, Лесбійок і Бісексуалів «ЛІГА»)	Активно функціонує	Миколаїв / Південь
4.	11.11.1999	Громадська організація «Твоє життя»	Фактично припинила діяльність наприкінці 2004 р.	Київ / Північ
5.	30.11.1999	Громадська організація «Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ» (попередня назва — Регіональний інформаційний і правозахисний Центр для геїв та лесбійок «Наш світ»)	Активно функціонує	Київ / Північ (первісно — Луганськ / Схід)
6.	17.04.2000	Громадська організація «Інформаційно-освітній центр «Жіноча Мережа»	Фактично припинила діяльність	Київ / Північ
7.	05.03.2001	Всеукраїнська благодійна організація «Час Життя Плюс»	03.08.2014 перенесена з категорії ЛГБТ-організацій до категорії організацій, тісно	Київ / Північ

№	Дата легалізації	Найменування	Примітка	Місце керівних органів
			пов'язаних із ЛГБТ; функціонує	
8.	25.10.2002	Громадська організація «АЛЬЯНС.ГЛОБАЛ» (назва до 08.11.2016 — Громадська організація «Гей-альянс»)	Активно функціонує	Київ / Північ
9.	20.12.2002	Південно-Українська Асоціація «УГЛА»	Фактично припинила діяльність	Одеса / Південь
10.	09.12.2003	Вінницька міська громадська організація «Інформаційно-профілактичний кризовий жіночий центр»	Фактично припинила діяльність	Вінниця / Центр
11.	22.09.2004	Всеукраїнська громадська організація «Гей-Форум України»	Активно функціонує	Київ / Північ
12.	18.05.2007	Громадська організація «Донбас-СоцПроект»	Фактично припинила діяльність. Фактичною наступницею є ГО «ЛГБТ-центр “Донбас-СоцПроект”» (див. пункт 35)	Донецьк / Схід
13.	08.06.2007	Благодійна організація «Благодійний фонд «Київ-Тестостерон»	Фактично припинила діяльність; є непідтверджена інформація про переведення організації в офіційну стадію припинення діяльності	Київ / Північ
14.	15.06.2007	Громадська Організація «Інформаційно-освітній центр «За рівні права»	Інформації про поточне функціонування немає	Херсон / Південь

№	Дата легалізації	Найменування	Примітка	Місце керівних органів
15.	24.07.2007	Благодійна організація «Кримський республіканський фонд ГЕЛІОС»	Фактично припинила діяльність	Сімферополь (АР Крим) / Південь
16.	22.01.2008	Громадська організація «Гей-альянс Черкаси»	Фактично припинила діяльність	Черкаси / Центр
17.	04.02.2008	Громадська організація «Міжрегіональна Східноукраїнська Асоціація «Рівнодення»	Фактично припинила діяльність	Макіївка (Донецька обл.) / Схід
18.	14.05.2008	Громадська організація «Інсайт»	Активно функціонує	Київ / Північ
19.	06.06.2008	Громадська Організація «Харківське Жіноче Об'єднання «Сфера»	Активно функціонує	Харків / Схід
20.	18.08.2008	Громадська Організація «Інформаційно-освітній центр «Кредо»	Фактично припинила діяльність	Кривий Ріг (Дніпропетровська обл.) / Центр
21.	12.12.2008	Чернівецька обласна громадська організація «Люди Буковини»	Інформації про поточне функціонування немає	Чернівці / Захід
22.	29.12.2008	Всеукраїнська громадська організація «Мій Вибір»	Фактично припинила діяльність	Київ / Північ
23.	25.03.2009	Благодійна організація «Допоможи життю»	Фактично припинила діяльність	Київ / Північ
24.	17.04.2009	Благодійна організація «Тотал»	Фактично припинила діяльність	Львів / Захід
25.	09.06.2009	Всеукраїнська благодійна організація «Точка опори» (її фактичною наступницею є Громадська організація «Точка опори ЮА», див. п. 57)	Інформації про поточне функціонування немає	Київ / Північ
26.	12.06.2009	Всеукраїнська громадська організація	Активно функціонує	Київ / Північ

№	Дата легалізації	Найменування	Примітка	Місце керівних органів
		«ГЕЙ-АЛЬЯНС УКРАЇНА»		
27.	23.07.2009	Громадська організація «Союз лесбіянок, геїв, бісексуалів та трансгендерів ВАВІЛОН»	Фактично припинила діяльність	Одеса / Південь
28.	17.09.2009	Громадська організація «РЕЗУС» у Донецькій області	Рішення про позиціонування як ЛГБТ-організації прийнято 14.03.2011; фактично припинила діяльність	Єнакієве— Вуглегірськ (Донецька обл.) / Схід
29.	12.02.2010	Громадська організація «Ліга-М»	Фактично припинила діяльність	Севастополь / Південь
30.	12.03.2010	Благодійна організація «Благодійний фонд «ВАЛЕАНДР»	Фактично припинила діяльність	Вінниця / Центр
31.	25.03.2010	Вінницька міська благодійна організація «Радій Життю»	Фактично припинила діяльність	Вінниця / Центр
32.	13.10.2010	Громадська організація «Союз ЛГБТ “Ти не один”»	Активно функціонує	Житомир / Північ
33.	29.10.2010	Громадська організація «ДЖЕРЕЛА ПРАВА»	Рішення про позиціонування як ЛГБТ-організації прийнято 29.03.2012. Інформації про поточне функціонування немає	Одеса / Південь
34.	29.10.2010	Громадська організація «Нова хвиля для кращого майбутнього»	Інформації про поточне функціонування немає	Одеса (первісно — Херсон) / Південь
35.	04.11.2010	Громадська організація «Міжрегіональний	Активно функціонує; фактично —	Маріуполь (Донецька обл.) / Схід

№	Дата легалізації	Найменування	Примітка	Місце керівних органів
		центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект»	перереєстрована ГО «Донбас- СоцПроект»	
36.	19.11.2010	Громадська організація «ОДЕСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ ГРОМАДСЬКИЙ РУХ «ГЛОБАЛ»	Фактично припинила діяльність	Одеса / Південь
37.	12.01.2011	Громадська організація ЛГБТ-християн «ЦЕНТР СВЯТОГО СОТНИКА КОРНИЛІЯ»	Фактично припинила діяльність	Донецьк / Схід
38.	17.01.2011	Всеукраїнська спілка «Рада ЛГБТ-організацій України»	Фактично припи- нила діяльність у грудні 2017 р. Єдина з усього списку мала офі- ційний статус спіл- ки громадських організацій	Київ / Північ
39.	02.02.2011	Громадська організація «Без бар'єрів»	Фактично припинила діяльність	Полтава / Центр
40.	03.02.2011	Запорізький обласний благодійний фонд «Гендер Зед»	Активно функціонує	Запоріжжя / Південь
41.	17.02.2011	Громадська організація «Тема»	Фактично припинила діяльність	Ужгород / Захід
42.	04.08.2011	Дніпропетровська Громадська Організація «Наш Центр»	Фактично припинила діяльність	Дніпро / Центр
43.	04.08.2011	Громадська організація «Організація трансгендерів «Перехід»	Фактично припинила діяльність	Київ / Північ
44.	03.10.2011	Донецька обласна громадська організація «Агора»	Фактично припинила діяльність	Маріуполь (Донецька обл.) / Схід
45.	07.03.2012	Громадська організація «Демократичне суспільство»	Рішення про позиціонування як ЛГБТ-організації прийнято	Київ / Північ

№	Дата легалізації	Найменування	Примітка	Місце керівних органів
			24.04.2012; фактично припинила діяльність	
46.	04.05.2012	Громадська організація «ХРОМ»	Фактично припинила діяльність	Дніпро / Центр
47.	28.12.2012	Громадська Організація «Група «Прометей»	Фактично припинила діяльність	Кам'янське (Дніпропетровська обл.) / Центр
48.	19.02.2013	Громадська організація «Об'єднання «Квір- Кредо»	Фактично припинила діяльність	Київ / Північ
49.	03.07.2014	Громадська організація «Здоров'я і захист лес- бійок, геїв, бісексуалів та трансгендерів» (HPLGBT)	Інформації про поточне функціонування немає	Київ / Північ
50.	10.09.2014	Благодійна організація «ІНША»	Активно функціонує	Херсон / Південь
51.	31.10.2014	Громадська організація «Громадянська Ініціатива «Т-ема»	Інформації про поточне функціонування немає	Київ / Північ
52.	27.04.2015	* Громадська організація «ЛГБТ- Україна»	Інформації про фактичне функціонування не виявлено	с. Бережинка (Кіровоградська обл.) / Центр
53.	02.07.2015	Громадська організація «ГЛОРІУС»	Фактично припинила діяльність	Кривий Ріг (Дніпропетровська обл.) / Центр
54.	15.11.2016	Громадська організація «КиївПрайд»	Активно функціонує	Київ / Північ
55.	13.09.2017	Громадська організація «Правозахисне бюро “Ми — є!”»	Інформації про поточне функціонування немає	м. Березань (Київська обл.) / Північ
56.	24.10.2017	* Громадська організація «Асоціація ЛГБТ “В темі”»	Інформації про фактичне функціонування не виявлено	Одеса / Південь

№	Дата легалізації	Найменування	Примітка	Місце керівних органів
57.	29.11.2017	Громадська організація «Точка опори ЮА»	Фактична наступниця Всеукраїнської благодійної організації «Точка опори»; активно функціонує	Київ / Північ
58.	22.02.2018	Громадська організація «Егаліте Інтерсекс Юкрейн»	Інформації про поточне функціонування немає	Київ / Північ
59.	06.12.2018	Громадська організація «Протеґо»	Інформації про поточне функціонування немає	Кривий Ріг (Дніпропетровська обл.) / Центр
60.	28.11.2019	Громадська організація «ДонбасКвір»	Інформації про поточне функціонування немає	Бахмут (Донецька обл.) / Схід
61.	29.11.2019	* Громадська організація «Прожектор»	Активно функціонує	Київ / Північ
62.	21.02.2020	Громадська організація «Райдужне життя»	Інформації про поточне функціонування немає	Дніпро / Центр
63.	08.05.2020	Громадська організація «Спектр Харків»	Активно функціонує	Харків / Схід
64.	21.05.2020	Громадська організація «Транс Дженерейшн»	Інформації про поточне функціонування немає	Київ / Північ
65.	02.06.2020	Громадська організація «Консультаційний центр «Бастіон»»	Перебуває у стадії припинення	Київ / Північ
66.	30.06.2020	Громадська організація «Когорта»	Активно функціонує	Київ / Північ
67.	03.12.2020	* Громадська організація «ЛГБТ + АРТ»	Інформації про фактичне функціонування не виявлено	Одеса / Південь

№	Дата легалізації	Найменування	Примітка	Місце керівних органів
68.	15.12.2020	Громадська організація «УкраїнаПрайд» (UkrainePride)	Активно функціонує	Київ / Північ
69.	15.06.2021	Благодійна організація «Благодійний фонд “Імпульс Україна”»	Активно функціонує	Львів / Захід
70.	29.04.2021	Громадська організація «Шлях рівності»	Інформації про поточне функціонування немає	Нікополь (Дніпропетровська обл.) / Центр
71.	24.06.2021	Громадська організація «Українські ЛГБТ військові за рівні права»	Активно функціонує	Київ / Північ

ДОДАТОК 4. АВТОРИ

Максим Касянчук, PhD, науковий співробітник відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України (Київ), національний експерт Експертної групи з питань здоров'я й прав геїв та інших ЧСЧ в Україні (ЕГЗП-Україна), радник зі стратегічної інформації ЕКОМ — Евразійської коаліції зі здоров'я, прав, сексуального і гендерного різноманіття (Таллінн), голова ГО «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект» (Маріуполь), <https://orcid.org/0000-0003-0701-3595>

Василь Маліков, PhD, доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (Харків), <http://orcid.org/0000-0001-7395-8496>

Оксана Рокицька, магістерка соціології, соціолог I категорії відділу соціальної експертизи та асистентка проєктів ДП «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Саєнка» Інституту соціології НАН України (Київ)

Олеся Трофименко, магістерка соціології, молодша наукова співробітниця відділу соціальної експертизи та керівниця проєктів ДП «Центр соціальних експертиз ім. Ю. Саєнка» Інституту соціології НАН України (Київ), <https://orcid.org/0000-0003-1442-2581>

Олексій Шестаковський, PhD, незалежний дослідник, <https://orcid.org/0000-0001-7823-9976>

Святослав Шеремет, спеціаліст з міжнародних відносин, національний експерт Експертної групи з питань здоров'я й прав геїв та інших ЧСЧ в Україні (ЕГЗП-Україна), координатор з політики та законодавства Національного ЧСЧ-консорціуму #MSM_PRO, в. о. президента Всеукраїнської громадської організації «Гей-Форум України», <https://orcid.org/0000-0003-0327-1802>

ПОСИЛАННЯ

- [1] “Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні : травень 2022 року : аналітичний звіт,” 2022. [Online]. Available: https://gay.org.ua/publications/AReport_NashSvit_May2022.pdf.
- [2] J. Jormanainen, “Conflict Duration and LGBT Vulnerability : A Comparison of Azerbaijan, Tajikistan, and Ukraine,” Uppsala University, 2021.
- [3] А. Кравчук, “Становище української ЛГБТК спільноти після ескалації російської агресії (12.05.2022),” 2022. [Online]. Available: <https://gay.org.ua/blog/2022/05/14/stanovyshche-ukrainskoi-lgbtk-spilnoty-pislia-eskalatsii-rosiiskoi-ahresii/>.
- [4] А. А. Зинченков, М. Г. Касянчук, А. В. Кравчук, А. Ю. Маймулахин, А. И. Остапенко, and С. П. Шеремет, “Шаг вперед, два назад: Положение ЛГБТ в Украине в 2010–2011 гг.,” Киев, 2011.
- [5] “‘Семья и дети глазами одесского студенчества’ - опрос,” 2010. https://risu.ua/quot-semya-i-deti-glazami-odesskogo-studenchestva-quot-opros_n37505.
- [6] Л. Четвертухина, “Мораль в Украине,” 2010. <https://gorshenin.ua/publication/moral-v-ukraine/>.
- [7] “Права людини в Україні, рівень ксенофобії, ставлення до різних соціальних груп та регіональна толерантність,” Киев, 2011.
- [8] И. С. Кон, *Лунный свет на заре : Лики и маски однополрой любви*. Москва, 2003.
- [9] J. Poushter and N. O. Kent, “The Global Divide on Homosexuality Persists,” 2020. [Online]. Available: https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2020/06/PG_2020.06.25_Global-Views-Homosexuality_FINAL.pdf.

- [10] T. Martsenyuk, T. Novyk, and S. Sviatnenko, “Cross-cultural analysis of attitudes towards gays and lesbians: Ukraine, Sweden, Spain, Hungary and Germany,” *Ukr. Soc.*, vol. 2014, no. 1, pp. 31–43, Apr. 2014, doi: 10.15407/socium2014.01.031.
- [11] Ю. Привалов, О. Трофименко, О. Рокицкая, and М. Касянчук, “Звіт за результатами дослідження: «Опитування громадської думки для визначення суспільного сприйняття ЛГБТ та шляхів його поліпшення.»” Киев, p. 52, 2013.
- [12] О. Шестаковський, О. Трофименко, М. Касянчук, and М. Вознесенський, “Післяреволюційна Україна : толерантність чи ухил вправо,” Київ, 2016.
- [13] О. О. Шевченко, “Ставлення політичних партій України до дотримання прав ЛГБТ людей,” НУ «Києво-Могилянська Академія», 2021.
- [14] Т. Злобіна, “Гендери боятись — в Європу не ходити,” *Українська правда*, 2016, [Online]. Available: <http://life.ppravda.com.ua/columns/2016/11/17/220194/>.
- [15] А. В. Хижняк, *Лабиринты толерантности*. Харьков, 2014.
- [16] UNESCO, “Декларация принципов терпимости,” 1995. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml.
- [17] V. K. Borooah, *A Quantitative Analysis of Regional Well-Being : Identity and Gender in India, South Africa, the USA and the UK*. Routledge, 2022.
- [18] M. Eger and M. Hjerm, “What is tolerance and how much of it do democracies require?,” 2019. <https://www.opendemocracy.net/en/countering-radical-right/what-tolerance-and-how-much-it-do-democracies-require/>.
- [19] Н. Отрешко, “Національна толерантність в Україні: динаміка та чинники,” in *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років Незалежності*, 2021, pp. 312–319.

- [20] A. Sandoval-Hernández, M. M. Isac, and D. Miranda, Eds., *Teaching Tolerance in a Globalized World*, vol. 4. Springer International Publishing, 2018.
- [21] M. Rachel, M. Anna, and E. Page, *Do Anti-Discrimination Measures Reduce Poverty Among Marginalised Social Groups?* EBA, 2017.
- [22] I. Stakić, “Homophobia and Hate Speech in Serbian Public Discourse: How Nationalist Myths and Stereotypes Influence Prejudices against the LGBT Minority,” *Equal Rights Rev.*, vol. 7, pp. 44–65, 2011, [Online]. Available:
https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/ERR7_isidora.pdf.
- [23] P. Brewer, *Value War: Public Opinion and the Politics of Gay Rights*. 2008.
- [24] G. H. Weinberg, *Society and the healthy homosexual*. St. Martin’s Publishing Group, 2010.
- [25] G. M. Herek, “The Context of Anti-Gay Violence,” *J. Interpers. Violence*, vol. 5, no. 3, pp. 316–333, Sep. 1990, doi: 10.1177/088626090005003006.
- [26] G. M. Herek and K. A. McLemore, “Sexual Prejudice,” *Annu. Rev. Psychol.*, vol. 64, no. 1, pp. 309–333, Jan. 2013, doi: 10.1146/annurev-psych-113011-143826.
- [27] R. F. Inglehart, “Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006,” *West Eur. Polit.*, vol. 31, no. 1–2, pp. 130–146, Jan. 2008, doi: 10.1080/01402380701834747.
- [28] M. V. L. Badgett, K. Waaldijk, and Y. van der M. Rodgers, “The relationship between LGBT inclusion and economic development: Macro-level evidence,” *World Dev.*, vol. 120, pp. 1–14, Aug. 2019, doi: 10.1016/j.worlddev.2019.03.011.
- [29] T. V. Vu, “Linking LGBT inclusion and national innovative capacity,” *Soc. Indic. Res.*, vol. 159, no. 1, pp. 191–214, Jan. 2022, doi: 10.1007/s11205-021-02743-2.

- [30] M. V. L. Badgett, "The Economic Cost of Stigma and the Exclusion of LGBT People: A Case Study of India," 2014. doi: <https://doi.org/10.11588/xarep.00003693>.
- [31] A. Collins and S. Drinkwater, "Fifty shades of gay: Social and technological change, urban deconcentration and niche enterprise," *Urban Stud.*, vol. 54, no. 3, pp. 765–785, Feb. 2017, doi: [10.1177/0042098015623722](https://doi.org/10.1177/0042098015623722).
- [32] T. F. Pettigrew and L. R. Tropp, "A meta-analytic test of intergroup contact theory.," *J. Pers. Soc. Psychol.*, vol. 90, no. 5, pp. 751–783, 2006, doi: [10.1037/0022-3514.90.5.751](https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751).
- [33] M. M. (Ed. Isac *et al.*, *Tolerance through education: Mapping the determinants of young people's attitudes towards equal rights for immigrants and ethnic/racial minorities in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.
- [34] I. Katz, "Gordon Allport's 'The Nature of Prejudice,'" *Polit. Psychol.*, vol. 12, no. 1, p. 125, Mar. 1991, doi: [10.2307/3791349](https://doi.org/10.2307/3791349).
- [35] M. Earle, M. R. Hoffarth, E. Prusaczyk, C. MacInnis, and G. Hodson, "A multilevel analysis of LGBT (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender) rights support across 77 countries: The role of contact and country laws," *Br. J. Soc. Psychol.*, vol. 60, no. 3, pp. 851–869, Jul. 2021, doi: [10.1111/bjso.12436](https://doi.org/10.1111/bjso.12436).
- [36] "ESS6-2012," 2013. <https://ess-search.nsd.no/en/study/7ccf7f30-fd1a-470a-9b90-4c91b0bc7438>.
- [37] T. Abou-Chadi and R. Finnigan, "Rights for Same-Sex Couples and Public Attitudes Toward Gays and Lesbians in Europe," *Comp. Polit. Stud.*, vol. 52, no. 6, pp. 868–895, May 2019, doi: [10.1177/0010414018797947](https://doi.org/10.1177/0010414018797947).
- [38] *Tolerance: the threshold of peace. A teaching / learning guide for education for peace, human rights and democracy*. UNESCO, 1994.

- [39] T. H. Zhang and R. Brym, "Tolerance of Homosexuality in 88 Countries: Education, Political Freedom, and Liberalism," *Sociol. Forum*, vol. 34, no. 2, pp. 501–521, Jun. 2019, doi: 10.1111/socf.12507.
- [40] K. N. Kurniawan, "Religious Tolerance in the Hidden Curriculum," *Masy. J. Sociol.*, vol. 23, no. 1, Mar. 2018, doi: 10.7454/mjs.v23i1.7841.
- [41] G. R. Hicks and T.-T. Lee, "Public Attitudes Toward Gays and Lesbians," *J. Homosex.*, vol. 51, no. 2, pp. 57–77, Oct. 2006, doi: 10.1300/J082v51n02_04.
- [42] M. E. Johnson, C. Brems, and P. Alford-Keating, "Personality Correlates of Homophobia," *J. Homosex.*, vol. 34, no. 1, pp. 57–69, Sep. 1997, doi: 10.1300/J082v34n01_05.
- [43] E. G. Lambert, L. A. Ventura, D. E. Hall, and T. Cluse-Tolar, "College Students' Views on Gay and Lesbian Issues," *J. Homosex.*, vol. 50, no. 4, pp. 1–30, Jul. 2006, doi: 10.1300/J082v50n04_01.
- [44] L. A. Laythe, B. Finkel, D., & Kirkpatrick, "Predicting Prejudice from Religious Fundamentalism and Right-Wing Authoritarianism: A Multiple-Regression Approach," *J. Sci. Study Relig.*, vol. 40, no. 1, pp. 1–10, 2001, [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/1388176>.
- [45] D. E. Sherkat, M. Powell-Williams, G. Maddox, and K. M. de Vries, "Religion, politics, and support for same-sex marriage in the United States, 1988–2008," *Soc. Sci. Res.*, vol. 40, no. 1, pp. 167–180, Jan. 2011, doi: 10.1016/j.ssresearch.2010.08.009.
- [46] W. W. Wilkinson, "RESEARCH: Religiosity, Authoritarianism, and Homophobia: A Multidimensional Approach," *Int. J. Psychol. Relig.*, vol. 14, no. 1, pp. 55–67, Jan. 2004, doi: 10.1207/s15327582ijpr1401_5.
- [47] H. van den Akker, R. van der Ploeg, and P. Scheepers, "Disapproval of Homosexuality: Comparative Research on Individual and National Determinants of Disapproval of Homosexuality in 20 European Countries," *Int. J. Public Opin. Res.*, vol. 25, no. 1, pp. 64–86, Mar. 2013,

- doi: 10.1093/ijpor/edr058.
- [48] M. Campbell, J. D. X. Hinton, and J. R. Anderson, "A systematic review of the relationship between religion and attitudes toward transgender and gender-variant people," *Int. J. Transgenderism*, vol. 20, no. 1, pp. 21–38, Jan. 2019, doi: 10.1080/15532739.2018.1545149.
- [49] M. Hooghe, E. Claes, A. Harell, E. Quintelier, and Y. Dejaeghere, "Anti-Gay Sentiment Among Adolescents in Belgium and Canada: A Comparative Investigation into the Role of Gender and Religion," *J. Homosex.*, vol. 57, no. 3, pp. 384–400, Feb. 2010, doi: 10.1080/00918360903543071.
- [50] M. Agovino, M. Cerciello, and F. D’Isanto, "Religious participation and attitude towards LGBT+ communities. The case of Italy," *Socioecon. Plann. Sci.*, vol. 78, p. 101071, Dec. 2021, doi: 10.1016/j.seps.2021.101071.
- [51] B. Hunsberger, "Religious Fundamentalism, Right-Wing Authoritarianism, and Hostility Toward Homosexuals in Non-Christian Religious Groups," *Int. J. Psychol. Relig.*, vol. 6, no. 1, pp. 39–49, Jan. 1996, doi: 10.1207/s15327582ijpr0601_5.
- [52] B. E. Whitley, "Right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and prejudice.," *J. Pers. Soc. Psychol.*, vol. 77, no. 1, pp. 126–134, Jul. 1999, doi: 10.1037/0022-3514.77.1.126.
- [53] J. Sidanius and F. Pratto, *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge University Press, 2001.
- [54] B. Ekehammar, N. Akrami, M. Gylje, and I. Zakrisson, "What matters most to prejudice: Big Five personality, Social Dominance Orientation, or Right- Wing Authoritarianism?," *Eur. J. Pers.*, vol. 18, no. 6, pp. 463–482, Sep. 2004, doi: 10.1002/per.526.
- [55] T. K. Shackelford and A. Besser, "Predicting Attitudes toward Homosexuality: Insights from Personality Psychology," *Individ. Differ.*

- Res.*, vol. 5, no. 2, pp. 106–114, 2007.
- [56] T. D. Nelson, Ed., *Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination*. Psychology Press, 2009.
- [57] *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Київ: Інститут соціології НАНУ, 2020.
- [58] G. Hentschel and O. Palinska, “The linguistic situation on the Ukrainian Black Sea coast – Ukrainian, Russian and Suržyk as ‘native language’, ‘primary code’, frequently used codes and codes of linguistic socialization during childhood,” *Russ. Linguist.*, Sep. 2022, doi: 10.1007/s11185-022-09259-4.
- [59] G. Andrade, “Medical conspiracy theories: cognitive science and implications for ethics,” *Med. Heal. Care Philos.*, vol. 23, no. 3, pp. 505–518, Sep. 2020, doi: 10.1007/s11019-020-09951-6.
- [60] M. J. Hornsey *et al.*, “Multinational data show that conspiracy beliefs are associated with the perception (and reality) of poor national economic performance,” *Eur. J. Soc. Psychol.*, Oct. 2022, doi: 10.1002/ejsp.2888.
- [61] M. Bruder, P. Haffke, N. Neave, N. Nouripanah, and R. Imhoff, “Measuring Individual Differences in Generic Beliefs in Conspiracy Theories Across Cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire,” *Front. Psychol.*, vol. 4, 2013, doi: 10.3389/fpsyg.2013.00225.
- [62] A. Klosowska, “Trouble in the Global Village: A Snapshot of LGBT Community in Eastern Europe,” in *Transnational Borderlands in Women’s Global Networks*, New York: Palgrave Macmillan US, 2011, pp. 179–200.
- [63] A. Shestakovskii, “Radicalized Europeans?,” *Russ. Polit. Law*, vol. 53, no. 3, pp. 37–67, May 2015, doi: 10.1080/10611940.2015.1053784.
- [64] Т. Марценюк, “Гендер і нація в українському суспільстві: маскулінності та Євромайдан 2013-2014,” *Я гендерний журнал*, vol. 37, no. 1, pp. 4–9, 2015, [Online]. Available:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4158/Martsenyuk_hender_i_pratsia.pdf.

- [65] S. S. Dembitskyi, “Конструирование и валидизация социологического теста SCL-9-NR,” *Sociol. J.*, vol. 24, no. 3, pp. 8–31, 2018, doi: 10.19181/socjour.2018.24.3.5991.
- [66] Н. В. Панина, “О применении шкалы социальной дистанции в исследованиях национальной толерантности в Украине,” *Социология: теория, методы, маркетинг*, no. 3, pp. 21–43, 2003.
- [67] K. A. Herek, G. M., & McLemore, “Attitudes Toward Lesbians and Gay Men Scale,” in *Handbook of sexuality-related measures*, 4th ed., R. Milhausen, J. K. Sakaluk, T. D. Fisher, C. M. Davis, and W. L. Yarber, Eds. NY: Routledge, 2019, pp. 637–639.
- [68] D. B. Hill and B. L. B. Willoughby, “The Development and Validation of the Genderism and Transphobia Scale,” *Sex Roles*, vol. 53, no. 7–8, pp. 531–544, Oct. 2005, doi: 10.1007/s11199-005-7140-x.
- [69] E. A. Tebbe, B. Moradi, and E. Ege, “Revised and abbreviated forms of the Genderism and Transphobia Scale: Tools for assessing anti-trans* prejudice,” *J. Couns. Psychol.*, vol. 61, no. 4, pp. 581–592, 2014, doi: 10.1037/cou0000043.
- [70] Д. Орсеков, “Обзор транс* сообществ и контексты 12 стран Восточной Европы и Центральной Азии,” Таллинн, 2020.
- [71] N. Husakouskaya, “Geopolitical Transition of the European Body in Ukraine,” *Anthropol. J. Eur. Cult.*, vol. 28, no. 1, pp. 85–89, Jun. 2019, doi: 10.3167/ajec.2019.280110.
- [72] M. H. Kasianczuk, O. V. Trofymenko, and S. P. Sheremet, “Transgender people in Ukraine – the communities within the community (the results of the expert survey),” *Ukr. Soc.*, vol. 80, no. 1, pp. 99–115, Apr. 2022, doi: 10.15407/socium2022.01.099.
- [73] M. Kasianczuk, S. Sheremet, and O. Trofymenko, “Status of same-sex

- partnerships in Ukraine,” *Sociol. Theory, Methods, Mark.*, no. stmm 2019 (3), pp. 143–166, Oct. 2020, doi: 10.15407/sociology2020.03.143.
- [74] “Ставлення до людей гомосексуальної орієнтації: лютий 2016,” Київ, 2016. [Online]. Available: <https://gay.org.ua/publications/soc-poll2016.pdf>.
- [75] Y. Kanamori and Y. J. Xu, “Factors Associated with Transphobia: A Structural Equation Modeling Approach,” *J. Homosex.*, vol. 69, no. 4, pp. 716–740, Mar. 2022, doi: 10.1080/00918369.2020.1851959.
- [76] M. A. Morrison, C. Bishop, S. B. Gazzola, J. M. McCutcheon, K. Parker, and T. G. Morrison, “Systematic review of the psychometric properties of transphobia scales,” *Int. J. Transgenderism*, vol. 18, no. 4, pp. 395–410, Oct. 2017, doi: 10.1080/15532739.2017.1332535.
- [77] Н. Толстих, “Добробут населення України за часів Незалежності,” in *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років Незалежності*, Київ: Інститут соціології НАНУ, 2021, pp. 131–144.
- [78] S. Carlton-Ford, “Major Armed Conflicts, Militarization, and Life Chances: A Pooled Time-Series Analysis,” *Armed Forces Soc.*, vol. 36, no. 5, pp. 864–889, Oct. 2010, doi: 10.1177/0095327X09335946.
- [79] E. Bjarnegård, K. Brounéus, and E. Melander, “Honor and political violence,” *J. Peace Res.*, vol. 54, no. 6, pp. 748–761, Nov. 2017, doi: 10.1177/0022343317711241.
- [80] J. J. Dean, “Heterosexual Masculinities, Anti-Homophobias, and Shifts in Hegemonic Masculinity: The Identity Practices of Black and White Heterosexual Men,” *Sociol. Q.*, vol. 54, no. 4, pp. 534–560, Sep. 2013, doi: 10.1111/tsq.12036.
- [81] M. W. Moore and J. R. Barner, “Sexual minorities in conflict zones: A review of the literature,” *Aggress. Violent Behav.*, vol. 35, pp. 33–37, Jul. 2017, doi: 10.1016/j.avb.2017.06.006.
- [82] A. Vijlbrief, S. Saharso, and H. Ghorashi, “Transcending the gender

binary: Gender non-binary young adults in Amsterdam,” *J. LGBT Youth*,
vol. 17, no. 1, pp. 89–106, Jan. 2020, doi:
10.1080/19361653.2019.1660295.

Наукове видання

Максим Касянчук
Василь Маліков
Оксана Рокицька
Олеся Трофименко
Олексій Шестаковський
Святослав Шеремет

Українське суспільство та ЛГБТ напередодні великої війни

Національне дослідження
ставлення населення України до лесбійок,
геїв, бісексуальних і трансгендерних людей

Підписано до друку 14.11.2022. Формат 70×100 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Умовн. друк. арк. 12,41. Зам. № 11/15.

Видавництво ТзОВ «Простір-М»
Свідоцтво ДК № 5068 від 22.03.2016 р.
79000, м. Львів, вул. Чайковського, 8
Тел.: (032) 261-09-05, e-mail: prostir.druk@gmail.com

